

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ

ГРУПА СОЦИЈАЛНА ПЕДАГОГИЈА

КАНДИДАТ: ТАЊА КАМЧЕВА

**ПОВРЗАНОСТА НА НАРУШУВАЊЕТО ВО
ОДНЕСУВАЊЕТО НА ДЕЦАТА И УСЛОВИТЕ ЗА
ЖИВОТ ВО СЕМЕЈСТВОТО**

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

Штип, јуни 2011 г.

ИМЕ НА КАНДИДАТОТ: ТАЊА КАМЧЕВА

НАСЛОВ НА ТЕЗА:

**ПОВРЗАНОСТА НА НАРУШУВАЊЕТО ВО ОДНЕСУВАЊЕТО НА
ДЕЦАТА И УСЛОВИТЕ ЗА ЖИВОТ ВО СЕМЕЈСТВОТО**

КОМИСИЈА ЗА ОДБРАНА И ОЦЕНКА

МЕНТОР: Доц. д-р. Борче Костов

Педагошки факултет „Гоце Делчев“ – Штип

ЧЛЕН: Проф. д-р. Кирил Цацков

Педагошки факултет „Гоце Делчев“ - Штип

ЧЛЕН: Доц. д-р. Кирил Барбареев

Педагошки факултет „Гоце Делчев“ - Штип

НАУЧНО ПОЛЕ: ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ

НАУЧНА ОБЛАСТ: СОЦИЈАЛНА ПЕДАГОГИЈА

БЛАГОДАРНОСТ

Магистерскиот труд е работен под менторство на Доц. д-р. Борче Костов, и ја користам оваа прилика да му се заблагодарам за безрезервната помош и поддршка, што ми ја даде во текот на изработката на трудот.

Посебна благодарност и почит до мојата фамилија, сопругот Донче и моите две ќерки Радица и Теодора. Нивната љубов, поддршка и разбирање се најзаслужни за мојот успех.

**ПОВРЗАНОСТА НА НАРУШУВАЊЕТО ВО
ОДНЕСУВАЊЕТО НА ДЕЦАТА И УСЛОВИТЕ ЗА
ЖИВОТ ВО СЕМЕЈСТВОТО**

Relations of children's disturbed behavior and conditions for family life

SHORT CONTENTS

A family as a primary and basic environment in which a person grows and develops has the largest role in the upbringing. Therefore, today it is increasingly questioned the family connection to the social development of children and youth.

Almost all positive or negative aspects of behavior, conscious or unconscious are assigned to the family and the family relations, especially the relation parent-child. Quality relations in the family and the concern for the children are essential for timely detection and prevention of disturbed behavior of children.

Consequently, this research will be directed towards investigating the conditions for family life as an indirect cause for the appearance of disturbed behavior.

Every day on television and in many newspapers, in black chronicles are mentioned persons who have acted in a way that deviate from the moral norms of social behavior.

For example..."The person A.P. raped a minor"..."The person C.E. broke the windows in the school"...This is only parts of journalistic articles and parts of the fate of some children. Mention only their initials, as it is a matter of minor children under 16.

Accordingly, we need to question why one minor appear with impaired behavior? Why they have need and desire to violate the moral norms of behavior?

Certainly, the reasons are first looked in the family, of what family they originate. You must first understand the reasons, not the consequence of the disturbed behavior.

Unfortunately today there are more and more dysfunctional families that create conditions for a development of an educational neglect of young and unhappy persons who are dissatisfied with their lives. Therefore a growing number of educational professionals pay great attention for research on the occurrence.

Key words: *Parents, upbringing, socialization, conflicts.*

КРАТКА СОДРЖИНА

Семејството како прва и основна средина во која расте и се развива една личност има најголема и најпресудна улога во воспитувањето. Затоа, денес сè повеќе се актуализира поврзаноста на семејството со социјалниот развој на децата и младите.

Речиси сите позитивни или негативни страни на однесувањето, свесни или несвесни, им се припишуваат на семејството и семејните односи, посебно на односот родител – дете. Квалитетните односи во семејството и грижата за децата се неопходни за навремено препознавање и спречување на нарушено однесување на децата.

Затоа, ова истражување ќе биде насочено кон проучување на условите за живот во семејството, како индиректни причини за појава на нарушеното однесување.

Секојдневно на телевизија и во дневниот печат, во црна хроника, се споменуваат лица кои направиле дела и постапки кои отстапуваат од општествено-моралните норми на однесување. На пример „Лицето А.Р. силувал малолетник“ или „Лицето С.Е. ги искршил прозорците во училиштето“. Ова е само дел од новинарски текст и дел од нечија судбина. Споменати се само нивните иницијали, бидејќи се работи за малолетни лица под 16 години. Затоа, треба да се прашаеме: зошто еден малолетник пројавува нарушено однесување и зошто има потреба и желба да ги крши моралните норми на однесување?

Секако, причините најпрво се бараат во семејството т.е. од какви семејства тие потекнуваат. Најпрво треба да се согледа причината, а не последицата за нарушеното однесување.

За жал, денес сè повеќе има дисхармонични семејства кои создаваат услови за развивање на воспитна запуштеност на млади и несреќни лица кои се незадоволни од својот живот. Затоа сè поголем број на воспитни работници и стручни лица посветуваат големо внимание за истражување и превенција на оваа појава.

Клучни зборови: *родители, воспитание, социјализација, конфликти.*

СОДРЖИНА

ПРВ ДЕЛ

1. Вовед

2. Теоретски пристап кон проблемот

2.1. Развој на семејството низ историјата

2.2. Семејството и кризата во семејните односи

2.3. Промени во семејните односи

2.4. Односите во семејството и воспитанието на децата

2.5. Услови во семејството и социјално-воспитните проблеми

2.6. Фактори кои доведуваат до нарушено однесување кај децата

2.6.1. Сиромаштијата како фактор за нарушено однесување кај децата

2.6.2. Економските услови во семејството како фактор за нарушено однесување кај децата

2.6.3. Невработеноста во семејството како фактор за нарушено однесување кај децата

2.6.4. Образованието на родителите и нивната професија како фактор за нарушено однесување кај децата

2.6.5. Станбениот простор на семејството како фактор за нарушено однесување кај децата

2.6.6. Комуникација во семејството

2.7. Некои карактеристики на современото семејството

2.8. Функции на современото семејство

2.9. Создавање и развој на современото семејството

3. Социјалното воспитание - услов за правилен развој

4. Семејството и воспитната запуштеност на децата

4.1. Семејство на деца со нарушено однесување

5. Дефинирање на проблем на истражување

5.1. Дефинирање на предмет на истражување

5.2. Дефинирање на основни поими

5.3. Некои аспекти на релевантни истражувања

ВТОР ДЕЛ

Методологија на истражување

1. Предмет на истражување

2. Цел на истражување

3. Задачи на истражување

4. Хипотези на истражување

5. Варијабли на истражување

6. Методи, техники и инструменти на истражување

7. Примерок на истражување

8. Организација и тек на истражувањето

ТРЕТ ДЕЛ

1. Обработка и анализа на податоци од истражувањето

1.1. Резултати од анкетен лист кој беше наменет за родители чишто деца покажале нарушено однесување

1.2. Резултати од анкетен лист кој беше наменет за родители чишто деца не покажале нарушено однесување

1.3. Интерпретација на резултати од анкетниот лист

1.3.1. Влијание на економските услови во семејството врз нарушеното однесување на децата

1.3.2. Влијание на вработеноста на родителите врз нарушеното однесување на децата

1.3.3. Влијание на задоволството на родителите од професијата врз нарушеното однесување на децата

1.3.4. Влијание на степенот на образование на родителите врз нарушеното однесување на децата

1.3.5. Влијание на станбените услови за живот во семејството врз нарушеното однесување на децата

1.3.6. Влијание на комуникацијата во семејството врз нарушеното однесување на децата

1.4. Извештај на резултатите добиени по пат на интервју

ЧЕТВРТ ДЕЛ

1. Заклучок

2. Прилози

3. Преглед на литература

1. ВОВЕД

Современите услови на живеење, напредокот на науката и техниката, политичките и општествените промени на сосема нов начин ја определуваат положбата на младата генерација, која во својот живот поминува низ тешки и длабоки промени. Голем е интересот на научната и стручната јавност за општествено негативни и асоцијални однесувања на младата популација, детерминирани од овие општествени услови на живот, посебно кон проучувањето на социјалното однесување на децата и односите во семејството.

Општо е прифатено мислењето дека за малото дете семејството претставува модел на општество. Своите искуства со првите лица од семејството детето ги генерализира, а подоцна ги проширува врз другите луѓе. Не значи дека првите ставови на децата во подоцнежниот живот не можат да се променат, но сепак искуствата од периодот на детството оставаат длабоки траги во развојот на личноста.

Познато е дека деца кои биле крајно разгалени, станале себични, безобзирни, и со текот на растењето тешко се ослободуваат од својата егоцентричност и неспособност за конструктивна соработка со другите луѓе. Односите во семејството, посебно односот татко – мајка, може директно да се поврзат со процесот на создавање авторитет кај децата. На пример, во семејство каде таткото има авторитет врз мајката, мајката има врз децата, а тоа пак ќе настојува да доминира врз другите деца во училиштето.

Исто така, строгата дисциплина во семејството ќе создаде кај детето непријателски став спрема родителите и социјалното опкружување. Кај него се создава револт, бидејќи е присилено да се однесува на одреден начин. Значи, се согледува дека бројните ситуации и односи во семејството претставуваат можен индикатор за одредено однесување на децата и од нив зависи дали однесувањето ќе се насочи во позитивна или негативна насока.

Преоптоварените родители со мислата за борба за преживување сè почесто немаат време за своите деца. Поради тоа, доаѓа до значајни промени и нарушувања во семејниот живот. Во тренд се начини на однесување според кои младите не избираат средства за да дојдат до својата цел. Недостатокот на комуникација помеѓу родителите и децата, нарушените семејни односи, се причина за нарушено однесување на децата и младите што денес е сè повеќе во пораст.

Во Р. Македонија, како земја во развој, се случуваат цела низа на паралелни процеси кои влијаат врз целокупниот живот. Сè поактуелна е економската страна на животот - финансиските услови во семејството, сиромаштија, недостатокот на станбен простор, образованието на родителите и други слични проблеми.

Некои истражувања за однесувањето на децата и младите покажуваат дека бројот на деца до 14 години со нарушено однесување е сè поголем. Ова станува сериозен општествен проблем во нашата земја.

Затоа, во овој труд ќе се проучат зависноста и поврзаноста на семејните односи во животот на младите и нивното однесување, кое е негативно насочено.

Се надеваме дека добиените резултати по спроведеното истражување ќе помогнат во подобрувањето на состојбата во семејството, со подготвување на превентивни програми за развој на моралната свест кај децата кои веќе покажале нарушено однесување.

2. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

2. 1. Развој на семејството низ историјата

Тргувајќи од проблемите во семејството како причина за нарушено однесување на децата и младите, целта на овој труд (истражување) е да се утврди до кој степен е нагласена таа поврзаност, кои видови на проблеми постојат во семејствата и кои се најчестите облици на нарушено однесување кај децата.

Затоа, на почетокот е неопходно да се разгледа развојот на семејството низ историјата и промените што се случувале во него.

Постојаната трансформација на општеството доведува и до трансформација на семејството, кое се менува и ја менува улогата со цел да се приспособи на новите барања и потреби на општеството. Семејството во текот на својот развој, повеќе или помалку, се трудело да одолее на новите предизвици, што е нов испит на семејната приспособливост.

Во текот на 18 и 19 век, со појавата на индустриската револуција, вработеноста од селата е пренасочено во градовите, со масовно вработување во фабриките. Животот во семејството драстично се менувал, бидејќи неговите возрасни членови секојдневно ги напуштале своите домови за да одат на работа, и тоа не само мажите туку и жените. Во такви новонастанати услови

членовите на семејството сè помалку време поминувале заедно, па така семејството не било веќе центар на живот на неговите членови.

Бурните општествени случувања во периодот помеѓу 1930 – 1950 година биле нов удар на семејната заедница, бидејќи многу мажи го губеле вработувањето, а со тоа и улогата на хранители во семејството и таа улога сè повеќе ја преземале жените. Дваесеттиот век донесе нови промени во општествениот и семејниот живот, што според некои истражувачи е период на постмодернизам. Животот на членовите во семејството им дава поголема можност за личен, професионален и социјален живот. Жените сè почесто се одлучуваат за улога на мајка, но и на професионална жена. Така, грижата за децата сè повеќе им се препушта на платени професионалци или институции, а од друга страна пак, сè почести се разводите на бракови и појавата на семејства со еден родител.

Децата мораат постојано да се приспособуваат на новите услови на живот, како во семејството, така и во институциите. Овој период се нарекува „период на постмодерна семејна рамнотежа“ (според Ekermen, N.V.1987).^{*1}

Анализирајќи ги структурата и начинот на функционирање на модерното и постмодерното семејство може да се каже дека тие се производ на времето во кое постојат и дека и едното и другото имаат свои предности и недостатоци, како за родителите така и за децата. Основно обележје на **модерното семејство** (според Anderson, 2002) е постоење на јасни граници помеѓу домот и работното место, „романтичната љубов“ е значаен фактор при изборот на брачен другар, се идеализира улогата на мајката во семејството, децата се презаштитени, па затоа подоцна кога созреваат поминуваат бурна младост, за да се осамостојат и да се одвојат од родителите.^{*2}

Постмодерните семејства, според истиот автор, најчесто се малобројни и независни, насочени кон чување на приватноста во семејството. Разликите во

¹ Ekermen, N.V. 2002 g: Psihodinamika porodicnog života.Titograd: Pobjeda

² Anderson, A.L. 2002: Individual and contextual influens on delinquencu, Journal of criminal.

семејната структура не значеле дека сите исто квалитетно ги задоволувале детските потреби и условите за развој на детето.

Меѓутоа, некои истражувања на „нетрадиционалните семејства“ покажале дека психолошки здрави личности можат да се развијат во различни општествени групации. Така, на пример, во едно истражување на Eiduson и Schaffer (2000 г.)³ се набљудувани деца од различни семејни средини (деца со самохрани мајки, невенчани парови и традиционални бракови). Притоа се забележани различни општествени, интелектуални и емотивни аспекти на однесување, но ниту еден не е резултат на начинот на живот во семејството. Ова укажува на фактот дека врз развојот на личноста на детето во сите аспекти голема улога имаат и други фактори.

Родителството (мајчинството и татковството) е многу важно за здрав развој на детето кое има потреба од двајца родители. Тоа учи набљудувајќи и доживувајќи ги односите помеѓу двајцата родители, врз основа на што подоцна настојува и тоа да формира семејна заедница. Децата од семејства со еден родител се скратени од таа можност и затоа честопати имаат тешкотии и проблеми во воспоставување на нормална врска со спротивниот пол.

2. 2. Семејството и кризата во семејните односи

Семејството како примарна општествена заедница има голема улога во формирањето и развојот на младата личност, поради што се посветува големо внимание на условите кои владеат и семејната атмосфера. За многу родители е потребна едукација за правилно воспитување и согледување на своите постапки, дали се позитивни или негативни. Многу е важна присутноста на родителите во животот на своите деца за да можат да ги препознаат асоцијалните однесувања и како да реагираат за да ги надминат. Речиси сите позитивни и негативни страни на социјално однесување, свесни или несвесни, му се препишуваат на односот родител – дете.

³ Ekermen, N.V. 2002 g. Psihodinamika porodicnog života: Titograd, Pobjeda

Денес на семејството му се приоѓа полуфункционално и за него се вели дека е „природна, микросоцијална, едукативна и биорепродуктивна заедница во која човекот ги остварува своите животни потреби“.⁴ Токму поради тоа, како најмала но најсуштинска општествена единица, семејството е предмет на истражување и анализа на многу научници.

Педагошката теорија и научна мисла своето внимание го насочиле кон семејно-воспитниот модел и неговите ефекти врз развојот на детето и младата личност. Значењето на семејното воспитание насочувало истражувања за влијанието на родителите врз однесувањето на децата.

Појавата на нарушено однесување во семејството е многу сложена, па затоа е потребно најпрво да се прашаеме кои се причините за тоа однесување, а не кои се последиците за него и зошто некои млади личности имаат потреба или мотив за едно такво однесување.

Во Р. Македонија, поради општествено-економските услови кои владеат, се случуваат глобални промени во сите сфери на живеење проследени со сиромаштија, несигурни бракови и несигурна иднина за децата. Преоптоварени со постојана борба за преживување и егзистенција, родителите имаат сè помалку време за своите деца. Недостасува комуникација помеѓу родителите и децата, нарушени се семејните односи, а училиштето не ја остварува до крај својата образовна, а посебно воспитна улога. Ова доведува до ситуации да се појават облици на нарушено однесување кај некои деца и млади.

Но, мораме да споменеме дека лицата кои пројавиле нарушено однесување не се биолошки, социјални и психолошки зрели личности. Тие се наоѓаат во период на брзи и силни, психички и биолошки промени, а истовремено зависни и условени од општеството, училиштето и семејството. Токму поради ова, тие во овој период се подложни на различни влијанија кои можат нивниот развој и однесување да ги насочат во негативен правец.

⁴ Koler – Trbovic, N. 2004 g. Poremecaj u ponasanju dece i mladih. U: Basic, J. Zagreb

2.3. Промени во семејните односи

Покрај тоа што семејството во развојот на личноста добива научен третман и признание, може да се каже дека апликативната вредност на семејството полка се намалува. Промените опфаќаат повеќе аспекти од семејната заедница, кои директно или индиректно влијаат врз семејното воспитание. Па така, може да се зборува за промени во:

- семејните односи (интеракција и комуникација);
- статусот на членовите во семејството;
- внатрешната организација на живот во семејството;
- ненамерно влијание врз децата (број на деца, број на членови во семејството).

Наведените промени денес во голема мера предизвикуваат деструктивни појави во однесувањето на децата и младите. Главно, тоа биле проблеми поради преангажираност на родителите, трка за егзистенција, отсуство од дома, запоставување на децата, разводи, немажени мајки, преголеми родителски амбиции за децата и сл. Овие промени се деструктивни во однос на квалитетот на семејните односи, а се одразиле и врз развојот на личноста.

Бројот на малолетни лица бил зголемен со асоцијално и деструктивно однесување. Динамиката во развојот на науката и техниката бара забрзано темпо за решавање на многубројните проблеми што децата не биле во можност да ги следат.

Преголемата ангажираност, пак, ги спречувала родителите да ги следат детските развојни и индивидуални потреби. Непочитувањето на детската природа предизвикува „гушење“ на детската љубопитност, која резултира со нарушено однесување.

2.4. Односите во семејството и воспитанието на децата

Современите толкувања на семејните односи ги категоризираат како специфичен систем на интерперсонална – комуникациска динамика, која се реализира во секојдневните контакти помеѓу членовите во семејството.

Квалитетот, пак, на таа интеракција и комуникација зависи од меѓусебното разбирање и почитување. Ова придонесува воспитната клима во семејството да биде конструктивна и позитивна.

Семејно-интеракциските односи треба да бидат повеќенасочни, што подразбира учество на сите членови во него. Денес во многу истражувања е согледано дека постои најчесто линеарна комуникација. Претежно станува збор за традиционални семејства, патријархални, каде преовладува строг однос кон децата од страна на родителите. Овие семејства се стремат да ја зачуваат традиционалната стабилност во организирањето на семејниот живот.

Децата се зависни од родителската поддршка, а без нивно внимание и грижа кај нив не се развива чувство на сигурност. Многу е важно и потребно секој родител да знае во секое време од денот каде се наоѓа неговото дете, со кого е, кои се неговите пријатели. Постојано треба да го охрабрува да учествува во училишни активности, спорт, музика и др. Да го научи и подготви како да се однесува и реагира на туѓи навреди и закани, да го охрабрува дека не е погрешно да избегнува да се дружи со деца кои се однесуваат агресивно.

Децата најчесто учат од примери, па затоа однесувањето, ставовите и вредностите на родителите и други возрасни треба да бидат одмерени и промислени, со сознание дека некој постојано ги набљудува и имитира. Вредностите на **почитување, вистина и гордост** во семејството се важен извор на односи, посебно ако децата се под некој притисок од страна на врсниците во училиштето или надвор од него. Треба да се пофали едно дете ако во некоја агресивна ситуација се справи на мирен начин – конструктивно. Децата со сигурност ги повторуваат позитивно поткрепените однесувања, доколку за истите бидат наградени со пофалба или внимание. Нарушеното однесување кај младите се изразува преку некои облици на агресија, што се манифестира со напад на друго лице, со цел да му се нанесе штета.

Антисоцијалното однесување е предизвикано од чувство на незадоволство и празнина. Лицата се афективно и емоционално ладни и неспособни за топли и блиски односи со своите најмили. Постојано живеат во конфликти, им недостасува сериозност, амбициозност, раздразливи се, арогантни и непокорни. Честопати се брутално себични и сурови во спроведување на своите идеи. Кога се зборува за агресивен млад човек, се мисли на личност која на засилена фрустрација реагира со зголемена раздразливост.

Но, во основата на секоја агресивност се крие ранливост, осаменост, чувствителност. Специфичен начин на изразување на агресивноста е пасивната агресија. Пасивно агресивен ученик, на пример, се брани со давање на пасивен отпор. Се препознаваат по тоа што слабо учат и се со слаб успех и поведение. Секогаш се жалат на сè и покажуваат незадоволство од животот.

Овие млади лица најчесто чувствуваат страв од таткото, кој обично исто така е агресивен. Искуствата покажале дека децата со нарушено однесување потекнуваат од семејства каде не е воспоставена интеракциско-комуникациската врска родител – дете и каде има постојани несогласувања помеѓу родителите, развод проследен со трауми, фрустрации и конфликти.

Но, изненадувачки е фактот дека агресивно однесување покажувале и деца кои се премногу задоволени со љубов и внимание, на кои сите желби им се остваруваат. Кога овие деца за прв пат во животот ќе се сретнат со препрека при задоволување на некоја потреба, кај нив се појавува реакција на револт и агресивно однесување, зашто се навикнати дека сè е можно.

2.5. Условите за живот во семејството и социјално-воспитните проблеми

Во последно време сè повеќе современата педагогија го истакнува значењето на семејното воспитание и условите за живот во семејството. Имено, средените семејни односи и љубовта кон децата се многу важен фактор од кој многу зависи психичкиот живот на децата. Многу е важно да

бидат поврзани љубовта кон децата, како и обврските и должностите кон него. Во тоа се состои основата за создавање позитивен авторитет на родителите.

Во тесна врска со авторитетот е атмосферата во семејството. Нездравата семејна атмосфера создава нервозни деца, со слаб успех во училиште, без самодоверба и доверба во другите луѓе. Затоа семејната атмосфера, како што многупати досега се спомена, треба да биде пријатна, ведра, отпуштена, природна за што е потребна љубов помеѓу родителите, меѓусебно почитување и внимание. Еден од условите за да се разбере однесувањето на децата е да се познаваат условите за живот во семејната средина.

Мајката е прва личност со која детето воспоставува социјален контакт. Таа освен што се грижи за него, го негува и му ја дава целата своја љубов. Оваа врска е двонасочна, бидејќи и детето безгранично се врзува за својата мајка и ја сака. Тоа произлегува од природната потреба на секој човек да сака и да биде сакан. Детето го прифаќа своето место во семејството, онака како што мајката ќе му го постави. Дури и својот однос кон таткото го гради со посредство на мајката.

Каков ќе биде односот на мајката кон таткото, таков ќе биде и односот на детето кон таткото. Се претпоставува дека во првите години од животот на својот развој детето повеќе се поврзува со мајката, а во втората фаза повеќе се поврзува со таткото. Затоа, за правилен развој на децата велиме дека се потребни двајцата родители. Основа на здрави меѓусебни односи во едно семејство е љубовта. Таа е најважен услов за среќна и сложна брачна заедница. Ако постои љубов помеѓу таткото и мајката, ќе бидат сакани и децата. Доколку нема љубов помеѓу нив, тогаш и децата нема да бидат сакани и прифатени. Семејството има многу важни воспитни задачи што може успешно да ги оствари доколку за тоа постојат некои од условите: ментална зрелост на родителите, нивна подготвеност да им се посветат на своите деца, емоционално да се поврзат со нив, усогласени внатрешни односи помеѓу сите членови и др. Со еден збор, потребна е идеална семејна атмосфера за здрав развој на децата. Семејство во кое односите помеѓу членовите се засновани на меѓусебна поврзаност, доверба, соработка, со што се овозможува проблемите

кои доаѓаат успешно да се решат и да се надминат. Сепак, не постои семејство без некој проблем.

Љубовта е многу широк поим и секој може да ја сфати на различен начин. Љубовта која родителите ја чувствуваат кон своите деца може да содржи и некои егоистични елементи, како на пример потребата да се поседува детето, да се управува со неговиот живот, да се казнува, ограничува, врзува за себе и сл.

Вистинската љубов е да му се даде и обезбеди доволно простор за развој на оној кој го сакаме. Дали родителите ќе успеат во тоа ќе зависи од многу фактори, а пред сè треба: да го сакаат своето дете, да знаат да го воспитаат и да можат да му посветат време и внимание.

Преобразбата на институцијата семејство во современото општество го загрижува јавното мислење и провоцира многубројни истражувања, пред сè социолошки и педагошки. Педагозите најпрво обрнувале внимание на состојбата на децата и младите во семејствата кои се преобразуваат. Сепак, во последно време се посветува поголем интерес на проблемите во животот на семејството, проблемите во бракот, улогата на членовите во семејството и др.

Големото традиционално семејство се карактеризира со затвореност, збиеност, сите членови заедно работат, празнуваат, почитуваат исти норми и имаат исти обичаи. Додека пак новото нуклеарно семејство се карактеризира со отвореност и голема меѓусебна диференцијалност, која доведува до тоа секој член да има своја работа, сам да користи слободно време, да има свој круг на пријатели, различни интереси. Пред секој член од семејството, а посебно пред младите, се отвора свет на индивидуални потреби и интереси. Модерните семејства се мали и со мал број на деца, имаат свое посебно живеалиште и самостојно заработуваат.

Една од најголемите последици од распаѓањето на големите семејства е што семејството престанало да биде природно училиште за живот на децата. Децата во големите семејства учеле за животот директно од постарите членови во семејството, за животот, за смртта, за бракот, за исхраната и сл.

Додека, пак, во малите семејства сè повеќе се чувствува празнина и незаинтересираност на членовите за проблемите во семејството.

Но, сите преобразби и приспособувања на живот во општествениот систем не ја нарушиле суштинската вредност на семејството, кое секогаш претставувала незаменлива основа во општествениот живот. Се наведуваат некои карактеристики кои го зацврстуваат современото семејство:

1. Семејството претставува основна група за заеднички живот и е емоционална заедница, во која со тек на времето ќе се усогласуваат погледите и начините за живот. Сите членови меѓусебе добро се познаваат;

2. Децата во семејството ги формираат своите ставови, начин на живот и морални норми. Семејството претставува врска на детето со надворешниот свет.

2.6. Фактори кои доведуваат до нарушено однесување кај децата

Кога се зборува за фактори кои можат да предизвикаат нарушено однесување кај децата и младите, потребно е да се знае дека се работи за многубројни и комплексни, меѓусебно испреплетени феномени, кои во стручната литература се класифицираат на различни начини.

Најчеста и наједноставна поделба на факторите за нарушено однесување, е поделбата на: внатрешни (субјективно-психолошки) и надворешни (социолошки) фактори. Во понатамошното истражување ќе се задржиме на социјалните фактори, посебно на условите за живот во семејството како фактор за нарушено однесувањето на децата и младите.

Се поставува прашањето, кои проблеми се јавуваат во современото семејство што можат да влијаат врз однесувањето. Тоа би можеле да бидат: разводот на родителите, економските услови во семејството, сиромаштијата,

невработеноста, образованието на родителите, професијата на родителите, станбените услови, комуникацијата родители – деца и сл.

Ситуации во кои брачните парови живеат во дисхармонични односи или кога еден од родителите ќе го напушти семејството се состојби кои многу силно влијаат врз личноста на децата во едно семејство. Животот на родителите во кавги и омразата се посебна деструктивна појава која има негативно влијание кај децата и се одразува со неуспех во училиште, нарушување во однесувањето и др.

Меѓутоа, овој процес на дисхармонизација на семејниот живот во истражувањата не покажал дека има врска со материјалната состојба и нивото на образование на родителите. Истражувањата направени во Полска покажале дека врз децата најдеструктивно влијае состојбата пред развод, кога во семејството има караници, а додека по разводот се намалува емоционалната напнатост и се добива подобра и смирена атмосфера.

Мајка вработена надвор од домот – овој проблем е покомплициран од претходниот, и затоа многу педагози сметаат дека негативното влијание на вработеноста на мајката се согледува во следниве случаи:

- кога мајката е сама;
- мајка на мали деца;
- кога работното место е многу далеку од домот;
- кога работи во смени.

Негативното влијание на вработената мајка не доаѓа до израз кога децата се големи и кога таа знае да одржува психичка врска со семејството, а посебно врска со децата.

Треба да се истакне дека сите истражувања ја потврдиле статистичката зависност меѓу малолетничката деликвенција и вработеноста на мајката.

Многудетност – бројот на деца во современото семејство се намалува. Таму каде што бројот на децата е четири деца, па и повеќе, се појавуваат

карактеристики на деградација на семејството. Во него родителите освен вршењето на својата професионална работа, работат и хонорарно, бидејќи им требаат повеќе средства и имаат помалку време за своите деца. Во вакви семејства се јавува и физичка истоштеност на мајката.

2.6.1. Сиромаштијата како фактор за нарушено однесување

Многубројни истражувања покажале дека во услови на економска криза во општеството доаѓа до несигурност помеѓу граѓаните и економска криза и во семејството, а тоа значело и доаѓање до сиромаштија и невработеност. Посредни последици од сиромаштијата биле необразованост, како кај родителите така и кај децата, невработеност, недоволно финансиски средства, немање соодветни услови за живот и сл.

Сето ова, пак, негативно се одразувало врз целокупниот статус на семејството во општеството. Порано поимот „сиромаштија“ имал значење – недоволни приходи за обезбедување на минималните потреби од храна.

Денес се смета дека сиромаштијата е состојба во која ги нема основните можности за достоинствен живот. Сиромаштијата се манифестира на различни начини, како на пример:

- глад и неисхранетост;
- слабо здравје;
- ограничено образование;
- неадекватни станбени услови и др.

Иако многу објавени истражувања укажувале дека сиромаштијата во едно семејство не мора да значи појава на нарушено однесување кај децата, сепак се покажа дека сиромаштијата е најчест фактор за различни социјални проблеми, како што се образование, финансии, вработеност, кои пак водат кон нарушено однесување кај децата.

2.6.2. Економските услови во семејството како фактор за

нарушено однесување кај децата

Зголемувањето на бројот на деца и млади со нарушено однесување се поврзува со економската состојба во општеството, а со тоа и во семејството. Зголемувањето на цените на основните производи доведува до немање доволно финансиски средства и намалување на куповната моќ на родителите. Во ситуации на отпуштања од работа и неисплаќање на плати се доаѓа до неизвесна иднина, депресија, апатија кај некои членови во семејствата, разочарување, лично казнување и сл.

Целата оваа состојба и атмосфера во семејството станува конфликтна и поволна за појава на нарушено однесување и доаѓа сè повеќе до израз кај децата и младите во овие семејства.

2.6.3. Невработеноста во семејството како фактор за нарушено однесување кај децата

Невработеноста на родители кои основале свое семејство и имаат деца има големо влијание врз целокупното однесување на луѓето, а со тоа и врз однесувањето на децата. Невработеноста претставува проблем за членовите на семејството кои се невработени, бидејќи кај нив се создава посебна психичка состојба – разочарување.

Во литературата и истражувањата од оваа област се наведува дека постои поврзаност помеѓу невработеноста на родителите и нарушувањето на однесувањето кај нивните деца. Но, притоа се зема предвид времетраењето на невработеноста, можноста за ново вработување и желбата за работа. Значи, важно е од која причина, родителот или двајцата родители станале невработени.

2.6.4. Образованието на родителите и нивната професија како фактор за нарушено однесување кај децата

Ова влегува во најчувствителниот индекс за состојбата во семејството, пред сè во рамките на културната атмосфера во семејството, кои

се во однос со професионалниот статус и со големината на личниот доход по член на семејство, со густината во семејството и бројот на жители во домот. Се смета дека праг на сигурност е завршување на основно училиште.

Лицата со незавршено основно образование стануваат категорија од која произлегуваат најмногу алкохоличари, проститутки, престапници и деца со нарушени однесувања. Значењето на завршеното основно образование не е само во здобиеното минимум знаење, туку во тоа што при одењето на училиште се изградува нивната личност, навики за дисциплина, обврски, точност.

Треба да се истакне дека индексот на образование на родителите е значаен кога се разгледуваат културните потреби на одредените категории на семејства, на пример интерес за театар, музика, спорт и др.

Степенот на образование и професијата на родителите се меѓусебно поврзани и условени. Од степенот на образование зависи и професијата. Во семејства каде родителите се со низок степен на образование или немаат никакво образование, тие немаат речиси никаква професија, невработени се или немаат постојано и сигурно вработување. Тоа во исто време значи и дека имаат низок социјален статус во општеството и немаат доволно финансиски средства за егзистенција.

Од нивното образование и професија зависи каков ќе биде нивниот статус во општеството. Во ваквите семејства постојано владее нарушена семејна атмосфера, конфликтни и нервозни ситуации, нетрпеливост којашто негативно се одразува врз децата и нивното однесување.

Во поново време постојат и семејства каде што родителите се со високо образование, работат на својата струка и професија и се во постојан работен однос. Ги имаат обезбедено сите услови за пристоен дури и за раскошен живот, а кај нивните деца се забележува нарушено однесување. Проблемот во ваквите семејства е во тоа што родителите се преокупирани со себе, својата работа и кариера, па немаат доволно време да го посветат на своите деца.

Затоа, децата од ваквите семејства бараат внимание кај други деца, најчесто од училиштето или од улицата.

Меѓутоа, факт е дека родителите со повисоко образование поповолно влијаат врз развојот и однесувањето на своите деца, насочувајќи ги и поттикнувајќи ги да учат и да се образуваат. Тие влијаат врз формирањето на свеста за значењето на образованието од кое ќе зависи нивната професија и понатамошниот живот.

2.6.5. Станбениот простор на семејството како фактор за нарушено однесување кај децата

Станбениот простор како проблем во едно семејство се однесува на големината на станот (домот), во однос на бројот на членовите во семејството кои живеат таму. Секој член во семејството треба да има свое место, свој простор за живеење. Ова претставува важен индекс при одредувањето на состојбата во семејството.

Едно истражување успешно било спроведено во Франција, при што се покажало дека сигурност за среќно семејство се две лица во една просторија. Кога тој праг се пречекорува со три или повеќе лица, во семејствата имало појава на неприспособеност, кражби, бегане од дома и сл.

Исто така, се појавувал праг на несигурност кога станот е многу простран, а во него живеат мал број на лица. Тогаш се појавувала осаменост. Многу важен услов за успешност во семејството е градбата и местото на зградата или куќата. На семејниот живот најлошо влијаат густо збиени, стари и оштетени згради, а убаво делуваат нови градби на згради, урбанистички и современо изградени.

Нерешеното станбено прашање во многу семејства претставува потенцијална опасност за лоши семејни услови и нарушување на однесувањето кај децата. Досегашното искуство покажало дека лошите станбени услови за живеење доведуваат до лоши брачни и семејни односи

помеѓу сите членови, а посебно ако се работи за многучлено семејство кое живее во мал простор.

Истражувањата покажале дека во најевтините станови, кои се наоѓале во стари градби и напуштени подрачја, живееле најсиромашните луѓе кои биле доведени до тој степен на сиромаштија, водејќи асоцијален живот

2.6.6. Комуникација во семејството како фактор за нарушено однесување на децата

Процесот на комуникација претставува размена на содржина на пораки помеѓу два или повеќе субјекти. Кога се зборува за комуникација во семејството се мисли на размена на содржински информации помеѓу сите членови во семејството, посебно помеѓу родителите и децата.

Успешно воспоставената комуникација помеѓу нив е сигурен предуслов за здрав и позитивен развој на децата во семејството. Добрата комуникација во семејството им дава можност на родителите постојано да имаат контрола над децата при извршувањето на нивните секојдневни обврски и следење на нивното однесување, во различни ситуации.

Комуникацијата овозможува меѓусебно разбирање, поддршка, соработка, решавање на проблеми и сл. Родителите треба секогаш да покажуваат интерес за тоа што чувствува детето, како размислува, поткрепено со дијалог и мислење како родителот би постапил или реагирал во одредени ситуации.

Многу е важно детето кога ќе се отвори и ќе почне да зборува да знае дека со внимание и интерес се слуша неговиот глас и мислење. Не е важно само за што се разговара, туку како, со која боја и интензитет на гласот, бидејќи сето тоа влијае на успешно примена и пренесена порака.

Подготвеноста на родителите секогаш да разговараат со своето дете, да го слушаат, ја гради и развива детската самодоверба, а таа пак е темел на заемна доверба. За да може успешно да се оствари комуникацијата помеѓу родителите и децата, важно е да се имаат предвид некои моменти.

1. Да се одбере вистинско време за разговор – посебно ако се работи за сериозни теми. Родителот треба да процени кога е најповолно време за разговор, на пример не веднаш штом ќе се разбуди или ќе се врати од училиште. Разговорот може да започне спонтано, без страшно најавување, како на пример „треба сериозно да разговараме“ или „имам нешто важно да ти кажам“.

Ова може само да го преплаши детето и да не даде никакви позитивни емоционални врски.

2. Место каде ќе се одвива разговорот – децата имаат потреба од интимност, да бидат сами со родителите, без присуство на брат, сестра, баба или други роднини. Не сакат тоа да биде во собата за дневен престој каде се гледа омилен филм, дневник и сл. Најдобро место може да биде неговата детска соба или пак на некоја прошетка во парк.

Добро би било кога барем еден ден во седмицата ќе биде „резервиран“ за друштво со децата (само родителот и детето), на сок, на чај, торта, дома или надвор од дома. Тоа би било идеален момент за отворен разговор помеѓу родителот и детето.

3. Мислење на детето – од детето треба секогаш да се побара мислење или став за одредена тема, да раскаже некоја своја случка, како се гледа себе во одредена ситуација. Некои истражувања покажале дека некои разговори можат да бидат дури и превентивни, да го спречат детето да се однесува на некој начин. Важно е кај детето да се развие критички став, смисла за разликување на добро од лошо, развој на индивидуалност за да не подлегне на лоши негативни влијанија од врсници или општествени трендови.

4. Емоции во разговорот – многу е важно како родителот се однесува и реагира додека разговара. Треба да биде смирен, со благ израз на лицето, да дава атмосфера на сигурност, искреност, подготвеност да се прифати мислењето на детето, па макар тоа и да биде погрешно.

5. Физички карактеристики – важен е начинот на држење на телото, контактот со очите, кимнување со главата додека детето зборува, допир, преградка. Сè треба да зависи од ситуацијата и темата на разговорот.

Невербалната комуникација е составен дел на секоја вербална комуникација, па така мора да биде и од комуникацијата родител – дете.

Здравата комуникација во семејството е многу важна, бидејќи таа подоцна ќе биде основа за успешно решавање на многу проблеми кои неизбежно ги носи тинејџерскиот период. Ако нема добра комуникација, детето постепено ќе се оддалечи, ќе ја изгуби надежта дека родителот може да му биде пријател и соговорник, доколку има проблем. Засекогаш ќе ја изгуби довербата во родителите и никогаш нема да дозволи да влезат во неговиот живот.

Многу истражувања укажале дека од правилно воспоставената комуникација во семејството и интеракцијата родител – дете зависи дали ќе се создаде пријателски однос или пак непријателски помеѓу родителите и нивните деца, а кој подоцна може да стане ризичен фактор во однесувањето на децата.

2.7. Некои карактеристики на современото семејство

Семејството долго време било затворено подрачје и тајните и проблемите во него не биле познати. Но, со текот на времето, како што семејството во својот развој ја губело својата традиционалност, посебно откако мајката станала вработена, воспитувањето и чувањето на децата било без големо влијание на семејството и родителите. Тогаш децата имале можност да се среќаваат со многу опасности надвор од домот. Една од најзначајните промени кои се случиле во семејството е несигурноста и нарушувањето на односите внатре во него, како на пример нарушување на односите помеѓу мајката и таткото, разведување. Уште во делата на Зигмунд Фројд се препознава улогата и значењето на семејната средина за здрав развој на една

личност. Развојот на детето со себе носи формација на невролошки симптоми, кои точно се знае дека ги продуцираат проблемите во семејството.

Во семејството кое добро функционира, базичната потреба за близина и емоционална поврзаност треба да биде во согласност со индивидуалните потреби на секој член од семејството. Кога се зборува за функционалните семејства и нивните карактеристики, треба да се спомене М. Mitić (1997), кој ги навел следниве карактеристики:

1. Поврзаност помеѓу членовите во семејството, меѓусебна грижа и поддршка;
2. Почитување на индивидуалните разлики и потреби;
3. Грижа и социјализација на децата;
4. Отворена комуникација;
5. Ефикасно решавање на проблеми и конфликти;
6. Општоприфатен систем на вредности кој овозможува доверба и поврзаност со постари и идни генерации;
7. Адекватни извори и ресурси за економска сигурност на семејството.*⁵

Денес е многу тешко да се даде објаснување и дефиниција за едно нормално функционирање на семејството и покрај тоа што се правени напори да се одговори на прашањето како може да се одреди дали едно семејство е здраво, функционално и нормално.

Одговарајќи на ова прашање, М. Mitić наведува три пристапи во дефинирањето на нормални функционални семејства, а тоа се:

1. Функционални семејства како асимптоматска средина – семејство во кое ниту еден член не покажува симптоми на нарушено однесување, но

⁵ Mitić, M. 1992g. Porodica I promene, Beograd, institute za psiholoska istraživanja, 49 – 62.

истовремено и семејства каде што секое индивидуално нарушување неминовно не значи и дисфункција на семејството;

2. Функционално семејство како оптимална средина – овој пристап се обидува да ги открие карактеристиките на идеалното семејство, сакајќи да утврди какво би требало да биде едно идеално семејство, усогласено со културните и општествените вредности;

3. Функционално семејство како просечно семејство – функционалноста на семејството според овој пристап се одредува од гледиште типично за модел кој е заеднички и очекуван во едно обично и просечно семејство.

Можат да се издвојат две основни димензии кои одредуваат дали семејството ќе функционира нормално или не, а тоа е кохезивност и адаптивност. Семејството кое се одликува со висок степен на функционалност, при соочување со проблем покажува поголем степен на флексибилност и има поширок избор при пронаоѓање на решенија за проблеми.

Родителите во функционалните семејства се родители со авторитет, кои заеднички со детето ги поставуваат правилата на однесување, родители кои авторитетот на моќ го заменуваат со авторитет на вредности, градат позитивен однос со своите деца, ги почитуваат своите и потребите на детето, и се умерени во барањата и очекувањата кои ги поставуваат пред децата.

Според Б. Ѓорѓевиќ, функционално е она семејство кое создава услови за развој на здрави и зрели членови во согласност со нивните интелектуални и креативни способности.*⁶

Доколку семејството ја извршува оваа своја задача може да се каже дека е функционално. Функционалното семејство во текот на своето постоење функционира во четири области, и тоа:

⁶ Dzordzevic, B.1981, Razvojna psihologija, Dečje novine

- лично функционирање;
- брачно функционирање;
- родителско функционирање и
- социо-економско функционирање.

Семејството кое не функционира само во една од овие области, или пак во сите четири, се нарекува дисфункционално семејство. Истражувањата покажале дека семејства кои функционираат успешно во сите четири области се многу ретки. Затоа, за нормални се сметале оние семејства каде таткото имал авторитет, а за најштетени се сметале оние каде мајката имала доминантна улога.

Дисфункционални семејства, според Pinney Glipp (1982), се семејства кои не се во состојба да се приспособат на новонастанатите услови за живеење, со што семејството во текот на целото свое постоење е подложено на стрес.* ⁷ Дисфункционалните семејства користат и дисфункционален патолошки начин на однесување, кој се изразува преку неколку облици на однесување.

1. Феномен на „жртвено јагне“ – или црна овца. Ова е ситуација кога едно семејството издвојува еден свој член и го прогласува за проблем во семејството. На овој начин, всушност, се запоставува суштинскиот проблем. На пример, ако тој член е едно непослушно дете или дете кое има проблем во учењето, детето има проблем поради некој друг, а не поради себеси.

2. Феномен на триангулација – Се вовлекува трета личност во семејните проблеми. Обично тоа е најчувствителниот член во семејството кој треба да воспостави рамнотежа помеѓу останатите членови.

⁷ Piney, E.L. Glipp, S.1982, Glossary of group and family therapy, New York.

3. Проективна идентификација – Ова е несвесен процес преку кој непријатните доживувања во семејството, на пример тага, жалост, спрема некој член од семејството, ги презема друг член.

4. Регулатор на дистанца (одбрана од анксиозност) – Ова е чест образец помеѓу брачните партнери каде постои страв од интимност. На пример, регулатор на дистанца може да биде дете кое има ноќни стравови и доаѓа во кревет на родителите, со цел помеѓу нив да нема близина или интимност.

2.8. Функции на современото семејство

Семејството како мултифункционална група остварува повеќе функции и активности, со цел да ги задоволи своите и општествените потреби. Но, повеќе автори не се сложуваат помеѓу себе кога станува збор за тоа кои сè функции ги има и остварува семејството. Некои тие функции ги разгледуваат покомплексно, а други пак придаваат значење само на некои посебни функции. Се сложуваат само дека семејството како општествено-историски условена појава ги менувало и усовршувало своите функции, кои се условени од општествено-историските промени. Затоа овде ќе укажеме на некои од функциите кои се важни за процесот на подготвување на младите за активни членови на општеството. Еве некои од тие функции.

Емотивна функција – Детето во семејството е опкружено со внимание кое никаде на друго место не може да ги почувствува на ист начин. Според некои автори, мајчиниот бакнеж или прегратка се неопходна емотивна функција што секое дете треба да ја почувствува. На секое дете не му е потребно какво било семејство, туку семејство кое ќе му овозможи нормален емоционален развој.

Репродуктивна функција – Отсекогаш се мислело дека задача на секое семејство е обновување на популацијата. Оваа репродуктивна функција во себе вклучува две функции на сопругниците: репродуктивна и сексуална. Ова е константна функција која постоела и ќе постои сè додека постои семејството.

Економска функција – Приходите во семејството имаат значајна улога за неговата стабилност. Секое семејство се насочува кон зголемување на домашниот буџет и тежнее кон подобрување на животниот стандард.

Невработеноста и сиромаштијата доведуваат до проблеми во семејството. Но, со порастот на приходите во семејството се зголемуваат и семејните трошоци. Стабилноста на современото семејство во економска смисла зависи од стабилноста на општеството, па затоа и општеството треба да обезбеди гаранција и помош во случај на невработеност и сиромаштија.

Функција на заштита на семејството – Во современото семејство оваа функција полесно исчезнува, но не потполно. Се мисли на биолошка заштита (подигнување, негување и чување на децата), морална заштита, правна заштита, економска заштита.

Воспитна и образовна функција – Децата од родителите не добиваат само љубов и нежност, туку и поглед на свет, начин на живот, однос кон општеството. Родителите тежнееат нивните деца да се однесуваат според нормите кои тие ги имаат усвоено. Ако е така, односите во семејството се во рамнотежа, а во спротивно доаѓа до нарушување, па дури и до девијантно однесување кај децата. Во тој случај се вели дека семејството не ја остварило успешно својата воспитна функција.

Современото семејство нема директно влијание врз овозможување на образование на своите деца. Образованието се стекнува во училиште и тоа кај нас основното и средното се бесплатни и задолжителни, а високото се плаќа и не е задолжително.

Функција на забава и рекреација – Секој човек како свесно битие се труди да пронајде врска и рамнотежа помеѓу работата и слободното време. Се вели дека секој човек е слободен онолку колку што има слободно време. Секој треба да го користи слободното време, така што ќе го поминува во пријатна атмосфера.

Затоа, тоа време треба да биде исполнето со психички и физички активности (спорт, излети, рекреација). Семејните обврски треба да бидат распоредени така што секој член ќе има слободно време

При организирањето на слободното време мора да се земат предвид интересите и потребите на сите членови. Функционално е она семејство во кое голем дел од слободното време се поминува заедно.

2.9. Создавање и развој на современото семејството

Создавањето и развојот на семејството може да се гледаат на различни начини. Често пати како стандарди за развој се наведуваат осум стадиуми низ кои поминува семејството во процесот на своето формирање и развој (Barker, 1992).

Според Barker, тоа се следниве фази:

1. Брачен пар без деца;
2. Брачен пар со дете помало од три години;
3. Семејство со деца на предучилишна возраст;
4. Семејства со деца на училишна возраст;
5. Семејства со деца адолесценти од 13 до 18 години;
6. Семејства со возрасни деца кои заминуваат од дома поради оформување на сопствено семејство;
7. Родители во средни години до пензионирање;
8. Постари членови на семејството од пензионирање до смрт.*⁸

⁸ Barker, P.1992, Basic family therapy: London, Blackwell

Прв период во кој може да се набљудува едно семејство е кога една млада личност се наоѓа помеѓу семејство од кое доаѓа и семејство во кое треба да оди. Ова е моментот на склопување на брак, кога всушност се согледува зрелоста на една личност, способноста за припаѓање и приврзување кон друга личност, која до тогаш не била член на семејството.

Во реалниот живот треба да се има предвид дека секое семејство живее опкружено со други луѓе, со своето минато, со својата професија, своите очекувања, на што треба да се приспособи. Во развојот на едно семејство значаен момент е раѓањето на децата, момент кога тие стануваат родители, со што добиваат уште една улога, а притоа и уште еден член на кој мораат да се приспособат и да го вклопат во својот живот. Подоцна, со доаѓањето на предучилишниот и училишниот период започнува социјализацијата, дружењето со врсниците и на крај периодот на адолесценција – најбурен период, кога започнуваат да се јавуваат повеќе проблеми кај младите личности, а со тоа и во целото семејство.

3. Социјално воспитание – услов за правилен развој

Процесот на социјализација започнува со раѓањето. Во моментот кога по чинот на раѓање бебето добива нараквица со број, за да не се случи замена, со облекувањето на сина или црвена облека, започнува процесот на учењето на нашата улога во општеството. Очигледно е дека во најголем број ситуации момчињата и девојчињата се воспитуваат на различни начини. Кај момчињата дури се поттикнува агресивност и се мисли дека е нормално купувањето на играчки како: пиштоли, војници, тенкови и сл. Додека на девојчињата им се купуваат кукли, детски кујни, имитирајќи улога на мајка.

Социјализацијата се одредува како начин на кој учиме како да станеме член на една група или општество. Се разликуваат три нивоа на социјализација: примарна, секундарна и терцијална.

Примарната социјализација се одвива од раѓање па до четиригодишна возраст. Тоа е период кога се учи од родителите и од блиските членови во семејството. Затоа, тие треба да бидат свесни дека со секое свое однесување и постапка влијаат врз детето.

Секундарната социјализација се одвива во периодот од 4 до 16 години од животот. Ова е период кога детето излегува надвор од рамките на семејството, оди во градинка, училиште, се дружи со врсници, со што социјалното влијание врз детето се проширува.

Терцијалната социјализација опфаќа стекнување на знаења и начини на однесување од врсниците, пријателите, наставниците. Тоа е период на социјализација кој трае перманентно и никогаш не завршува.

Социјалното воспитание овозможува да се остварува специфичен начин на учење и осознавање кај децата. Ако се сфати социјалното однесување како збир на постапки кои ја определуваат интеракцијата со врсниците од околината, тогаш се прифаќа идејата дека социјализацијата е учење. Во многу истражувања се покажало дека децата најдобро учат во контакт со врсници, со заеднички искуства и активности. Тие меѓусебно подобро се разбираат и се пооригинални во откривањето на проблемите.

Секако, овој начин на учење мора да биде во корелација со општоприфатениот воспитно-образовен систем и кодекс на однесување, како и нивните детски потенцијали. Откривањето на врската помеѓу социјалното однесување на децата и семејството има огромна улога во создавање на педагошки-теориски стратегии за навремено воспитно реагирање.

Нарушеното социјално однесување може да се појави уште од најрана возраст. Родителите и другите членови од семејството можат и треба да го научат своето дете како да се однесува и да се справува со чувствата на лутина и гнев, но без употреба на сила, насилство или агресија.

На секое дете му е потребно да има дом во кој има разбирање и пријатна атмосфера, во кој се создава и развива сигурност и доверба. Без цврста поддршка од родител, детето ќе стане несигурно, повлечено или агресивно.

Мала е веројатноста кај децата да се појави некаков облик на нарушено однесување, ако родителите покажуваат интерес и се посветени на неговиот развој. Искуствата покажале дека децата на презафатените родители повеќе покажувале индикации и симптоми кои водат кон нарушено однесување, отколку децата чиј родители најчесто имале време за него.

4. Семејството и воспитната запуштеност

Запоставувањето на децата од страна на родителите и од другите членови создава услови детето да прерасне во личност склона на нервозни реакции, неприфатливи за околината. Новите истражувања покажале дека е во пораст бројот на млади кои имаат проблем во однесувањето, дури и со степен на агресија. Ова е присутно во сите социјални слоеви – богати или сиромашни.

Младите во денешни услови на живеење се нервозни, понекогаш дури и повеќе од возрасните. Знаат многу лесно да ја ослободат својата нервоза со кревање на рака, со кршење, со што би се докажале пред своите врсници или пак за да ги казнат своите родители.

Тие својот револт не го покажуваат со зборови, туку со постапки. Затоа е многу важно родителите постојано да го следат однесувањето на своите деца, и тоа уште од најмала возраст, кога се во градинка за да увидат дали детето може да го контролира своето незадоволство, има ли чувство за туѓите потреби.

Не треба да забораваат дека тие со своето однесување се пример за детето. Ако погледнеме, на пример, како едно дете се однесува на улица со другите деца ќе знаеме какви се неговите родители и како тие се однесуваат со него дома. Ако е насилно значи дека дома трпи насилство.

Семејството се смета за еден од факторите за појава на воспитната запуштеност на децата. Недоволната грижа и љубов на родителите, престрогата дисциплина, можат да бидат услов за појава на негативни особини кај децата. Посебно за развојот на детската личност големо значење има

комплетното семејство. Колку порано во животот на детето настанала причина што довела до непотполно семејство, до толку подолго трае неповолната атмосфера во него.

Меѓутоа, постоењето на непотполно семејство само по себе не мора да биде услов за негативно однесување. Во секојдневниот живот постојано се случуваат несреќи и ситуации во кои децата остануваат без родител, а сепак имаат сосема нормални семејни односи и не покажуваат нарушено однесување. Тоа значи дека постојат и други фактори кои негативно ја градат личноста. Непотполни семејство се семејства каде недостасува или таткото или мајката, било да се починати или подолго време отсутни од дома.

Еден родител како воспитувач на своето дете е во многу потешка улога, отколку присуството и на двајцата родители. Младата личност во вакви семејства е гневна, себична, помалку способна за самоконтрола.

Еве некои од емоциите што може да ги има едно дете што живее со еден родител:

- чувство на презир кон родителот со кој живее;
- повлеченост во себе;
- конфузност и раздвоеност помеѓу два дома (ако се разведени);
- презир, омраза или страв од очувот или маќеата.

Во ваквите семејства многу се важни односите кои ќе се изградат со браќата и сестрите. Тие еден во друг гледаат спас, некој кој им останал верен и доследен, учат еден од друг, се поврзуваат емотивно, што е добар знак за да не се поврзат со врсници кои имаат проблеми во однесувањето. Но, во исто време можат да бидат сведоци на поголема поврзаност на братот или сестрата со едниот родител, па да се јави љубомора. Тогаш „бегаат“ од дома и бараат некој со кого ќе се поврзат и кој ќе ги сака.

Децата се многу добри проценувачи на своите родители и можат многу лесно да ги воочат добрите и лошите особини кај нив. Тие придаваат поголема

вредност на она што го прават за нив во духовна смисла, а не во финансиска. Несогласувањата помеѓу родителите и децата се неминовни, меѓутоа родителите треба да бидат мудри и да не дозволат секое нивно несогласување да ги разликува односите помеѓу нив, затоа што тие биле градени долги години на взаемна љубов и почитување.

Поимот воспитна запуштеност и јазично треба да се одреди. Воспитна запуштеност се сфаќа како запуштање, негрижа, запоставеност на нешто или некој и треба да значи лишување на децата и младите од грижа и воспитно отсуство на свесно, насочено и целесобразно влијание врз развојот и воспитанието. Тоа е состојба во која младите запаѓаат без своја волја и свест. Таквата запуштеност е општествено условена и поради тоа претставува воспитен и социјален проблем, кој бара и посебен општествен третман.

Ова се заснова врз правни, социјални, морални и етички обврски на родителите, општествените институции и организации задолжени за правилна воспитна грижа и заштита на младите лица.

Затоа, поистоветувањето на ваквото однесување со противопштествено однесување е неприфатливо од повеќе причини. Не постои дете или младинец кој во својот малолетнички период не сторил нешто што не е во согласност со нормите на однесување. Напротив, деца што не вршат такви работи во својот живот се посиромашни за едно такво негативно искуство. Оттука, воспитната запуштеност не може да се однесува на други елементи, освен на лишеност на младите од воспитна грижа и заштита. Значењето што ѝ се придава на воспитната запуштеност може да се категоризира во три групи:

Во првата спаѓаат оние што воспитната запуштеност ја објаснуваат низ три степени: воспитна запуштеност, воспитна запоставеност и малолетничко престапништво. Како воспитно запуштено дете се сметало дете кое ги нарушува општествените норми на поведение, врши инкриминирачки дејствија во прописите за јавен ред и мир. Тука се подразбира секое лице под 18 години.

Во втората група спаѓаат оние што ја опфаќаат предделиквентската активност, но која не е деликвенција во смисла на кршење на кривично-правни норми.

Во третата група се однесувања кои ги кршат правните и морални норми во општеството и спаѓаат во групата на деликвентно однесување.

4.1. Семејство на деца со нарушено однесување

Деца со нарушено однесување е популација на деца и млади кои ги отфрлаат вредностите на една култура и наметнуваат и користат свои вредности преку насилство или агресија. Испитувањата на ваквата популација покажале дека овие деца потекнуваат од семејства со нарушени односи, па така нарушеното однесување на децата всушност е бунт, револт и на некој начин нивна комуникација. Во нивните семејства недостасуваат вистински личност за идентификација, па затоа тие можности ги бараат во други личности надвор од семејството.

Дете кое се чувствува отфрлено од своите родители станува луто, навредено, нервозно, полно со страв од други отфрлања. Тоа дете развива одбранбен став на независност или повлекување во себе. Во крајна ситуација таквото дете станува апатично, емотивно нестабилно, лесно подложно на влијанија од други лица. На децата им е потребно постојано присуство и интерес на родителите во нивниот животот.

На тој начин кај децата се развива самодоверба и способност за проценување на сопствените способности. Доколку родителот не успее да воспостави позитивен однос со своето дете, тоа може да има тешкотии во воспоставување на емотивна поврзаност со други лица од средината. Запоставувањето на детето од страна на родителите, додека тоа е уште мало и зависно од нив, ги осиромашува емотивните врски и тие постепено се губат. Доколку запоставувањето не е многу изразено или пак е само од страна на еден родител, детето прима извесна доза на емоционално искуство. Кај овие семејства детето може да има потребна од силно прифаќање од членови на

најразлични групи и честопати да влегува во конфликтни ситуации со семејството.

Причините за појава на нарушено однесување поради условите во семејството, освен запоставувањето, може да бидат и други. На пример, брачната состојба и односите помеѓу родителите, материјално-станбените услови, бројност на семејството и др. Во кругот на семејството може да се издвојат, според посредност или непосредност, два вида фактори кои имаат воспитно влијание, а тоа се:

1. Посредни фактори – влијанија на животни услови во семејството, квалитет на живеење, станбен простор, економски услови, образование и професија на родителите.

2. Непосредни фактори – влијанија врз психичкиот живот на детето, неговите интелектуални способности, вредности, желби и мотиви кои настануваат во директна интеракција родител – дете.

За сите овие фактори и нивното влијание врз однесувањето на децата споменавме во делот за фактори кои влијаат врз нарушувањето на однесувањето кај децата.

Нарушеното однесување припаѓа на групата нарушувања кои можат да се појават уште во период на детството. Речиси сите децата понекогаш се напорни и бараат да им се посвети многу внимание. Но тоа веднаш не значи дека тоа дете покажало нарушено однесување. Нарушеното однесување е состојба која трае подолго време и е во толкав степен изразена и сериозна, што предизвикува проблем во целото семејство или општествената средина.

Затоа, ако се појави нарушување во некоја возраст треба да се сфати сериозно, а не како „фаза“ во развојот, нешто што ќе помине само од себе. Се смета дека деца со нарушено однесување кршат барем по еден од вообичаените норми од семеен и социјален контекст:

1. Комуникациски норми (претерано се плачливи, постојано трчаат, не се дружат, не соработуваат и сл.);

2. Норми на развојни способности (дисхармонично или бавно усвојување на психомоторни вештини);

3. Норми на убавина (надворешен изглед на лице и тело).

Поради отстапувањата од вообичаените норми, средината на нив реагира чудно, така што тие „доследни на себе“ единствено така мора да се однесуваат. Тие покажуваат повеќе склоност кон индивидуалност, чести конфликти со родителите и непочитување на родителски забрани. Имаат проблем и во остварување на пријателски однос со врсниците, па затоа неретко се отфрлени од нив и неомилени во друштво.

Проблемот во однесувањето се одразува врз способноста детето само да решава проблем ситуации, да се соочува со стрес, или да ужива во секојдневни активности во семејството или училиштето.

Исто така, нивното понатамошно образование може да биде нарушено, па затоа ако не се реагира навреме ќе имаат последици во целокупниот живот, кои би се одразиле на вработување, формирање сопствено семејство и сл.

Наведените ситуации и состојби во семејството и последиците кои ги оставаат врз децата постојано укажуваат на потребата за пошироко општествено реагирање поради спречување или барем ублажување на состојбата.

Од друга страна, пак, ова е предизвик на науката посериозно да се зафати со потемелно проучување на семејните односи, проблемите во семејството, како и нарушеното однесување кај децата и младите, како последица на тие семејни ситуации.

Во понатамошното истражување ќе ја согледуваме поврзаноста на нарушеното однесување на децата и условите за живот во семејството.

5. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ И ОСНОВНИТЕ ПОИМИ

5.1. Дефинирање на проблемот на истражување

Проблем кој ќе биде предмет на истражување е нарушувањето на однесувањето кај децата и поврзаноста со условите за живот кои постојат во семејството.

Имајќи предвид дека семејството е клетка и основа на секое општество, дека е еден од најзначајните воспитни фактори за развој на децата и формирање на нивната личност, неопходно е и потребно да се негуваат семејните односи, да се откриваат проблемите, да се проучуваат видовите на семејства и како функционираат членовите во него. Само на тој начин би можеле да се откријат можните фактори за појава на нарушено однесување кај децата.

Затоа ова истражување има **општествена** оправданост. Се надеваме дека ќе помогнат да се добие појасна слика за поврзаноста помеѓу нарушувањата во однесувањето кај децата и условите за живот во семејството. На тој начин може да се помогне во изнаоѓање начини како да се намалат негативните облици на однесување кај децата, кои претставуваат сериозен општествен проблем.

Исто така, оваа тема до сега не е многу истражувана во Р. Македонија, па може да се очекува дека во текот на истражувањето ќе се дојде до значајни и нови податоци кои ќе придонесат кон понатамошно развивање и унапредување на социјалната педагогија, како научна дисциплина. Во ова се согледува и **научната** оправданост на истражувањето.

5.2. Дефинирање на основните поими

а) Првиот поим кој ќе го дефинираме е поимот „семејство“

Семејството е општествена група која се засновува на брак и односи на крвно сродство. Се смета дека семејството настанало на преминот од ран и доцен палеолит, и тоа на оној степен на развој кој се карактеризирал со појавата на роднински врски. Развојот на семејството го следи постојано намалување на кругот на неговите припадници.

Многу социолози сметале дека семејството е темел на општеството и затоа било тешко да се замисли како едно општество би функционирало без него. Основни функции на семејството се: сексуална, репродуктивна, економска и воспитна. Сите се еднакво важни, бидејќи без сексуалната и репродуктивната функција не би имало нови членови во општеството, без економската животот би згаснал, а без социјалната и воспитната функција не би имало култура и морални вредности.

При дефинирање на феноменот семејство најчесто се пристапува од социолошки и психолошки аспект. Од социолошки аспект и историско набљудување семејството претрпело значајни промени и тоа структурата, динамиката и приоритетите на улогата што ја имаат членовите во семејството. Процесот на индустријализација и урбанизација довеле до слабеење на семејната кохезија и патријархалната структура, а од друга страна до зголемување на индивидуалноста на членовите. Ова предизвикало појава на нови облици и семејна организација. Семејството се разликува од сите други социјални групи, по тоа што има структуриран склоп на улоги и неформална интеракција. Семејните интерперсонални односи се сложени, трајни, длабоки и интензивни, повеќе од која и да е друга група.

Според J.Berger, „семејството е училиште на животот во кое главни наставни средства се демонстрации во животот, а наставници се родителите со кои децата комуницираат на сите начини, вербално, невербално, симболично, апстрактно, низ примери и приказни, при што тие ликови длабоко остануваат врежани во меморијата на сите членови од семејството“.*⁹

⁹ <http://www.porodica.net>

Семејството е најзначајна примарна група за развој на една личност. Секој човек во текот на целиот свој живот живее во некое семејство каде има некаква улога. Постојат повеќе обиди да се дефинира поимот семејство, но сите се нејасни и непрецизни.

Затоа, како најпогодна се зема дефиницијата на Загорка Пешиќ-Голубовиќ, која семејството го дефинира како „примарна заедница од бисоцијален карактер која историски ги менува своите облици и функции, но во основа останува како општествено-санкционирана врска помеѓу мажот и жената и нивните родени и адаптирани деца, а неговата општествена функција е да овозможи биолошка и општествено-културна репродукција“^{*10}(Џорџевиќ, Б.1981).

Многу автори често при дефинирање на поимот семејство го поистоветуваат со поимот брак. Според Младеновиќ, „бракот е природна полова и општествена врска, по правило од трајна природа, помеѓу лица од различни полови кои зависно од општествено-историската улога, може да има различни форми и содржини“ (Младеновиќ 1978, стр.30). Според ова, бракот е значи само дел од семејството.

„Семејството е специфична група во која поврзаноста помеѓу членовите во групата постои сè додека постои животот“^{*11} (Рот, 1988 г.).

Семејството го дефинира и хрватскиот психолог проф. д-р Миле Матијевиќ, според кој „семејството е основна општествена клетка, една од најсложената, најтрајна и најстара општествена, биолошка и едукативна група“^{*.12} За семејството и неговата улога и функција зборувал и Енгелс, според него „семејството е вистинска моногамна љубов помеѓу две суштества кои се економски рамноправни“^{*.13}Тој ја согледал социјалната функција на

¹⁰ Dzordzevic, B. 1981, Savremena porodica I njena vaspitna vrednost

¹¹ Rot, N. Socijalna interakcija, 1988g. Beograd, Naucna knjiga

¹² <http://www.porodica.net>

¹³ Петроска, Б. Класиците на марксизмот за брак и семејство, Скопје

семејството, која се истакнува преку воспитание и грижа за децата, заштита од секаков напад и загрозување на слободата на поединецот.

Денес тие функции на семејството се промениле, но и понатаму тоа останува најважна заедница која има најголема улога во животот на секој поемејнец во секој општествен систем. Развојот и воспитанието на детето денес е слободно и условено од емоционалната зрелост на родителите, складност на нивните карактери кои треба да му овозможат на детето топол дом. Таквата грижа и одговорност води кон зацврстување на врската со детето, а не заштита само на основите за брак, во кој нема повеќе љубов. За М. Младеновиќ „семејството е структурна и формална група, чии универзални карактеристики се:

1. Заснованост врз хетеросексуална врска која обезбедува репродукција со раѓање на потомство;
2. Заснованост на систем на слични и сродни односи помеѓу мажот и жената;
3. Обезбедува развој на индивидуална и социјална личност;
4. Обезбедува остварување на економски егзенстенцијални услови за живот на членовите од семејството.

Семејството е извор на просоцијални норми на однесување. Ако воспитанието и атмосферата во семејството се засновани врз основа на блиски и цврсти односи, детето во него ќе усвои позитивни ставови и правила за однесување“.*¹⁴

б) Дефинирање на поимот „нарушено однесување“

¹⁴ Младеновиќ, М.1963, Porodica I porodicni odnosi, Beograd: Rad.

Во литературата која се занимава со феноменот на нарушено или девијантно однесување, се употребуваат повеќе различни поими и дефиниции. Во најчеста употреба е терминот „општествено неприфатливо однесување“, кој ги опфаќа сите асоцијални однесувања кај децата, во рамките на едно општество. Во дефинирање на детето што покажува нарушено однесување се користи и терминот „ризично дете“. Поимот ризик во овој контекст означува изложеност на детето на услови кои се неповолни за неговиот правилен раст и развој.

Ризични деца се оние кои:

- имаат потешкотии и проблеми во приспособувањето;
- не сакаат да ги научат вештините за успех во животот;
- имаат проблем во училиштето и целокупното образование.

Може да се користат и други термини, како на пр. општествена неприспособеност, асоцијално однесување, антисоцијално, воспитно нарушено однесување и др. Воспитно нарушеното однесување се однесува на однесување кое не одговара на општествените норми на однесување во семејството и пошироката заедница*.¹⁵ Pedicek (1958) го дефинира нарушеното однесување како „девијантна појава во процесот на социјализација на детето, која се манифестира во несоцијализирано однесување на детето“.¹⁶ Во социјалната педагогија најупотребуван термин е *нарушено однесување*.

Според Узелац и Булет (Uzelac, Bulet), главното значење се однесува на неуспешноста на некои личности да се приспособат и адаптираат на општествените услови.¹⁷ Според ова, овој термин е релативно променлив, со оглед на различните општествени групи. Исто така, индикатори за неуспешно приспособување може да се многубројни и не секогаш поврзани со кршење на

¹⁵ Bulet, D. Uzelac, S. 2007 g. Osnovi socijalne pedagogije, Zagreb

¹⁶ Isto

¹⁷ Isto

некои правила на однесување или отстапување од нив, а од друга страна пак секоја неприспособеност на општествените услови не мора да е негативна.

Нарушеното однесување го дефинира и Meјovsek, M (1987), според кој „нарушеното однесување е посебен општествен проблем кој го манифестираат личности со потешкотии во приспособувањето“.^{*18}

Некои автори нагласувале дека постоењето на одредено нарушување и отстапување не мора да значи дека станува збор за нарушување во однесувањето. За таква категоризација, според Мејовшек, треба да бидат задоволени одредени критериуми, и тоа:

1. Траење на нарушеното однесување (3 – 6 месеци или повеќе);
2. Интензитет на нарушеното однесување (умерени, благи или тешки нарушувања);
3. Присутност на нарушеното однесување (само во една средина или ситуација, на пример само во семејство, во училиште, со врсници);
4. Присутност и на други облици на нарушување.

в) Дефинирање на поим „услови за живот во семејството“

Условите за живот во едно семејство може да бидат различни, поволни или неповолни. Н. Radlinska како мерило за услови за живот во семејството ги истакнала следниве индекси: „комплетност на семејството, број на деца, големина и густина на членовите во домот, вработеност на родителите, образовен статус на родителите“.¹⁹

J. Konopiski се согласувал со оваа категоризација, но тој ги додал и следниве индекси: „личен доход на родителите и комуникација во семејството“.²⁰

¹⁸ Meјovsek, M. 1996, Odnosi u obitelj i druga obelezja delikvenata, Zagreb

¹⁹ Bulet D. Uzelac, S.(2007), Osnovi socijalne pedagogije, Zagreb, Skolska knjiga

²⁰ Isto

Според Elizabet Frejzer, индекс со кој ги дефинира семејните услови се: „материјална состојба во семејството, станбени услови, исхрана на децата, слободно време на сите членови во семејството, личен доход на родителите, образовно ниво на родителите“.²¹

5.3. Некои аспекти на релевантни истражувања

Поврзаноста на нарушеното однесување и условите за живот во семејството, како предмет на истражување не бил многу застапен во Р. Македонија. Добиени се сознанија врз основа на истражувања направени надвор од Македонија. Врз основа на тие истражувања се согледува значењето на семејството, односите помеѓу членовите во него и за тоа како влијаат врз однесувањето на децата и младите.

Од тие истражувања е согледано дека неадекватната соработка со родителите, лошите економски услови, слабата социјална и емоционална поддршка не се само ризичен фактор за развој на децата, туку негативно влијаат и врз родителите. Во такви неповолни услови родителите го одвлекувале вниманието од детето и нивниот живот што предизвикувало знаци на депресија и кај родителите.

Уште пред 20 год. Loeber и Statham (1986)^{*22} направиле истражување за поврзаноста на семејството и антисоцијалното однесување кај децата, при што објавиле резултати кои укажувале дека најсилен индикатор за нарушеното однесување се семејните услови.

Loeber и Dishon (1984)^{*23} ја истражувале поврзаноста помеѓу физичката агресија и насилството кај децата, како и агресивноста кај родителите.

²¹ Isto

²² Boulet, D. Institut za drustvena istrazivanja u Zagrebu, 2008 g.

²³ Isto

Резултатите од нивното истражување покажале дека агресивните деца секогаш биле изложени на неадекватна родителска грижа, недоволно внимание и во најголем број случаи децата биле изложени на насилно и агресивно однесување од родителите проследено со физичко малтретирање.

На територија на Босна и Херцеговина е направено истражување на тема *„Причини, услови и феномен на нарушено однесување и семејството“*. Поконкретно, истражувањето било направено во Бања Лука, од страна на М. Матијевич, во ноември 2007 год. Предмет на истражувања биле ставовите кои ги имале добрите учениците во споредба со ученици кои покажувале нарушено однесување. Цел на истражувањето било да се согледа дали ставовите се позитивни или негативни спрема деца со нарушено однесување.

При истражувањето се тргнало од главната хипотеза дека ставовите на испитаниците спрема учениците со нарушено однесување се позитивни. Од методологијата, користена е метода на теориска анализа и сервеј метода, а од техниките – анкетирање, со инструмент – анкетен лист. Тој се состоел од 20 прашања приспособени според проблемот на истражување.

Резултатите од ова истражување покажале дека повеќе од 95% испитаници сметаат дека во нивна близина има деца со нарушено однесување и знаат дека тие деца потекнуваат од семејства со нарушени односи. Најголемиот број испитаници сакале да се дружат со тие ученици или пак морале да се дружат ако се во нивно друштво. Во делот за тоа како гледаат на решавањето на проблемот и нудење можно решение давале најголема предност на семејството, потоа стручните лица од училиштето, а сметале дека општествените институции не водат доволно грижа за овој проблем*.²⁴

Во Хрватска е направено истражување на тема *„Карактерот на семејната структура и комуникацијата со деца кои покажуваат нарушено однесување“*.

²⁴ Prof.dr.Mile Matijevic, Uzroci, priliki i fenomen poremecenog ponasanja i porodica, 2007:Istrazivanje

Истражувањето го направиле Јасмина Маркович, Валентина Шобот, Јелена Срџанович и Драган Митрович, во 2008 год. Биле опфатени 30 семејства кои имале две деца кои биле на возраст од 12 до 18 години, при што едното дете покажувало нарушено однесување, а другото не.

Целта на истражувањето е да се утврди карактерот на семејството и условите за живот во него, каде едното дете е со нарушено однесување, а другото дете не. Се користеле прашалници за пополнување од страна на родителите и од страна на двете деца посебно.

Резултатите на истражувањето покажале дека семејствата биле: функционални, кохезивни, просечно и нормално конфликтни, со просечно образовно ниво на родителите, но со висок степен на хаотичност, низок социоекономски статус и речиси во секое семејство еден од родителите покажувал или имал девијантно однесување*.²⁵

Понатаму, повторно во Хрватска, Лилјана Микшај-Тодоровиќ, Невен Рицијаш и проф. д-р Младен Сингер направиле исто така истражување на тема *„Разликите во семејните односи и малолетничката деликвенција, од аспект на нарушени односи во семејството“*.* Ова истражување било проект на Министерството за наука и култура на Хрватска, а било спроведено во 2006 г.

Целта на истражувањето е да се утврдат разликите во семејните односи кај малолетни деликвенти, со оглед дека семејството покажувало облици на нарушени односи.

Проблем на истражување било да се утврди дали постои статистички значајна разлика помеѓу варијаблите: семејна структура, социоекономски статус и социопатолошки појави во семејството.*²⁶

Резултатите од истражувањето покажале дека главната хипотеза се потврдила. Според неа семејството со нарушени односи има значајно

²⁵ Karakteristike porodicne structure I komunikacija, Istrazivanje 2008 g.

²⁶ Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delikvenata I poremećenost odnosa u obitelji, Istrazivanje, 2006 g.

неповолно влијание врз однесувањето на децата и појава на нарушено и деликвентно однесување.

Ова истражување во Хрватска одиграло важна улога во примарната превенција на нарушеното однесување на децата.

ВТОР ДЕЛ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Предмет на истражување

Имајќи ги предвид различните услови за живот во семејството: образованието на родителите, професијата на родителите, вработеноста на родителите, станбените услови во коишто живее семејството, комуникацијата во семејството и сл., предмет на ова истражување ќе биде влијанието на тие услови врз нарушеното однесување на децата и младите.

Истражувањето ќе се реализира на територијата на Општина Штип, при што ќе бидат опфатени деца на возраст од 11 до 14 години, од основните училишта во Штип. Планирано е временски да се остварува од јануари 2011 година до март 2011 година. Сепак времетраењето ќе зависи од начинот на собирање податоци и соработката со основните училишта.

2. Цел на истражување

Од предметот на истражување произлегуваат целта и задачите на истражувањето. Цел на ова истражување ќе биде да се испитаат условите за живот во семејството и нивната поврзаност со нарушеното однесување на децата.

При истражувањето ќе ги испитуваме следниве услови: економски услови во семејството, вработеност на родителите, колку се задоволни родителите од својата професија и дали тоа задоволство влијае врз нарушеното однесување на децата, образование на родителите, услови во коишто живее семејството, комуникација во семејството и сл.

3. Задачи на истражување

Во согласност со дефинираната цел на истражувањето ќе ги поставиме и задачите на истражувањето:

1. Да се испита дали економските услови во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата;
2. Да се испита дали вработеноста на едниот или двајцата родители влијае врз нарушеното однесување на децата;
3. Да се испита дали родителите се задоволни од својата професија и дали тоа влијае врз нарушеното однесување на децата;
4. Да се испита дали образованието на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата;
5. Да се испита дали станбените услови во коишто живее семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата;
6. Да се испита дали во семејството има комуникација помеѓу членовите и како таа влијае врз нарушеното однесување на децата.

4. Хипотези на истражување

Согласно со предметот, целта и задачите на истражувањето произлегуваат следниве хипотези.

Главна хипотеза

Во истражувањето тргнавме од хипотезата дека условите за живот во семејството влијаат врз однесувањето кај децата и можат да предизвикаат нарушено однесување кај децата.

Посебни хипотези

1. Економските услови за живот во семејството влијаат врз нарушување на однесувањето кај децата;
2. Вработеноста на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата;
3. Задоволството на родителите од професијата што ја имаат влијае врз нарушеното однесување на децата;
4. Степенот на образование на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата;
5. Станбените услови за живот на семејството, дали имаат сопствен станбен простор и како тоа влијае врз нарушеното однесување на децата;
6. Комуникацијата помеѓу родителите, помеѓу децата или помеѓу родителите и децата во семејството, и како таа влијае на нарушеното однесување на децата.

5. Варијабли на истражување

Варијаблите на истражувањето ќе произлезат од поставените хипотези.

Независна варијабла се економските услови во семејството, вработеноста на родителите, образованието на родителите, станбените услови во семејството, комуникацијата во семејството.

Зависна варијабла ќе биде нарушеното однесување на децата.

6. Методи, техники и инструменти на истражување

Проучувањето на проблемот ќе се врши со емпириско истражување од дескриптивен карактер. Ќе се направи анализа на влијанието на независната варијабла врз зависната и ќе се утврдат причинско-последичните односи со користење на каузалната метода.

Основна методолошка **техника** која ќе се користи е **анкетирање**, при што на систематски, економичен и релативно краткотраен начин ќе се дојде до мислење на испитаниците. Како дополнителна техника за собирање на податоци ќе се користи техниката **интервју**.

Од **инструментите** ќе се користи **анкетен лист – прашалник** конструиран за потребите на истражувањето, почитувајќи ги поставените задачи и хипотези, како и **протокол за интервју**. При составувањето на прашањата во прашалникот ќе се води сметка за тоа прашањата да бидат јасни, недвосмислени и прецизно формулирани.

Анкетирањето ќе биде анонимно. Прашањата предвидени за водењето на интервјуто ќе бидат во согласност со поставените хипотези и ќе се обидеме да добиеме информации за тоа како стручните лица - педагози, психолози, социјални работници и директори препознаваат деца со нарушено однесување, како постапуваат со нив и дали применуваат некои превентивни програми.

7. Примерок на истражување

Примерокот на истражувањето ќе го сочинуваат две групи на родители од основните училишта „Димитар Влахов“, „Ванчо Прке“ и „Гоце Делчев“ во Штип. Примерокот ќе биде намерен, бидејќи точно се определени родителите чии деца веќе покажале нарушено однесување.

Исто така, и примерокот на родители чии деца не покажале нарушено однесување е намерен. Значи, од вкупниот број на ученици во училиштата ќе се анкетаат само 60 родители, а секако бројот на деца кои не покажале нарушено однесување е поголем. Значи овде имаме квотен примерок.

Првата група се родители на 60 ученици кои покажале нарушено однесување, а втората група се 60 родители на деца кои не покажале нарушено однесување. Учениците ќе бидат на возраст од 10 до 14 години, т.е. од V до VIII одделение.

Најпрво од основната популација на ученици од оваа возраст ќе се извлече примерок на деца кои веќе пројавиле нарушено однесување, врз

основа на што нивните родители ќе ги добијат анкетните листови, а истовремено и родителите на децата што не покажувале нарушено однесување ќе добијат исти анкетни листови.

Со примерок на 60 родители на деца кои покажале нарушено однесување, преку истражување ќе утврдуваме дали врз нивното нарушено однесување влијаат споменативе фактори во семејството, а потоа со примена на статистичката метода хи-квадрат ќе согледаме дали постои статистички значајна разлика со мислењата на 60 други родители од истите училишта чишто деца не покажувале нарушено однесување.

Примерокот на испитаници за интервју ќе го сочинуваат девет субјекти од споменативе основни училишта во Штип, како и стручни лица од Центарот за социјална работа во Штип.

Истражувањето започна со спроведување на техниката анкетирање, која се реализираше во период од еден месец, започна на 25 јануари 2011 г. кога родителите ги добија анкетните листови, а од 10 февруари 2011 г. започна постапката обработка на податоци и нивна интерпретација. Интервјуте се реализираше во март 2011 г.

8. Организација и тек на истражувањето

Истражувањето започна со подготовка на идеен проект, а потоа следуваше период на спроведување на анкетирање и интервју. Во претходен разговор и договор со стручните лица од училиштата се издвоија ученици кои покажале нарушено однесување, а потоа родителите на истите тие ученици ги добија анкетните листови. Во исто време, анкетни листови добија и други родители кои имаат деца на таа возраст, но не покажале нарушено однесување.

Потоа беа направени интервјуа со стручните лица: педагози, психолози, социјални работници и директори на установите.

Следуваше постапка на анализа и обработка на податоците од анкетата и интервјуата и интерпретација на добиените резултати.

ТРЕТ ДЕЛ

1. Обработка и анализа на податоци

1.1. Резултати од анкетниот лист што беше наменет за родители чии деца покажале нарушено однесување

Со техниката анкетирање, што ја применивме во ова истражување, добивме податоци за мислењата на родителите кои се однесуваат на условите во нивните семејства за да ја согледаме поврзаноста со нарушеното однесување на нивните деца.

Анкетниот лист е конструиран само за потребите на ова истражување, почитувајќи ги поставените задачи и хипотези. Се водеше сметка прашањата да бидат јасни, недвосмислени и прецизно формулирани. Анкетниот лист се состои од прашања за општи податоци за родителите, т.е. општ дел, и главен дел кој содржи 17 прашања што се однесуваат на проблемот на истражувањето, преку кои ќе се потврдат поставените хипотези.

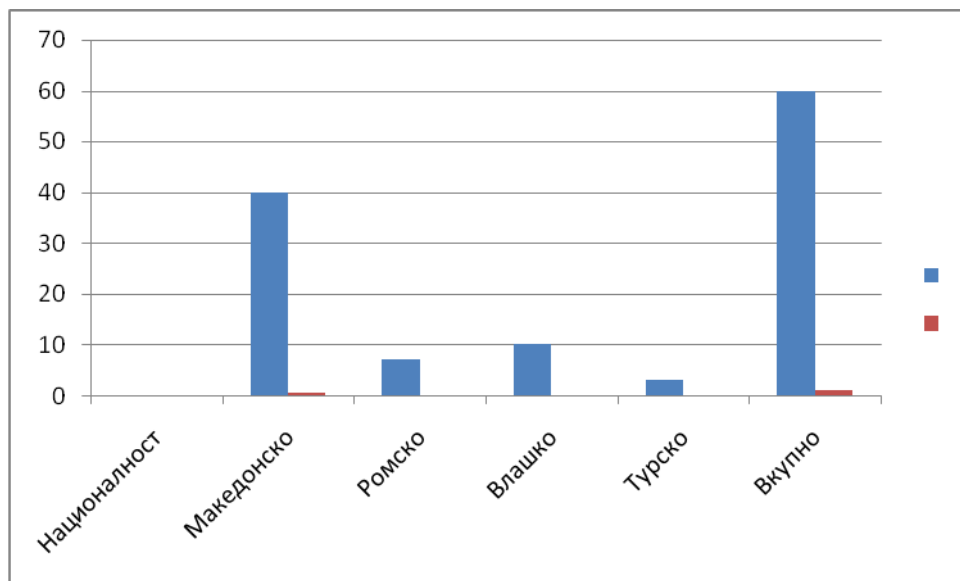
Обработка на општи податоци

Табела 1. Структура на испитаници по националност

Table 1. Structure of respondents by nationality

Националност	Фреквенција	Процент
Македонци	40	66,67%
Роми	7	11,66%
Власи	10	16,67%
Турци	3	8,33%
Вкупно	60	100%

Во истражувањето се застапени семејства од четири националности, најголем број се Македонци 66,67%, па Власи 16,67%, Роми 11,66% и Турци 8,33%.

Графикон 1 (Graphical preview 1)

Според полот, застапена е следнава структура на испитаници:

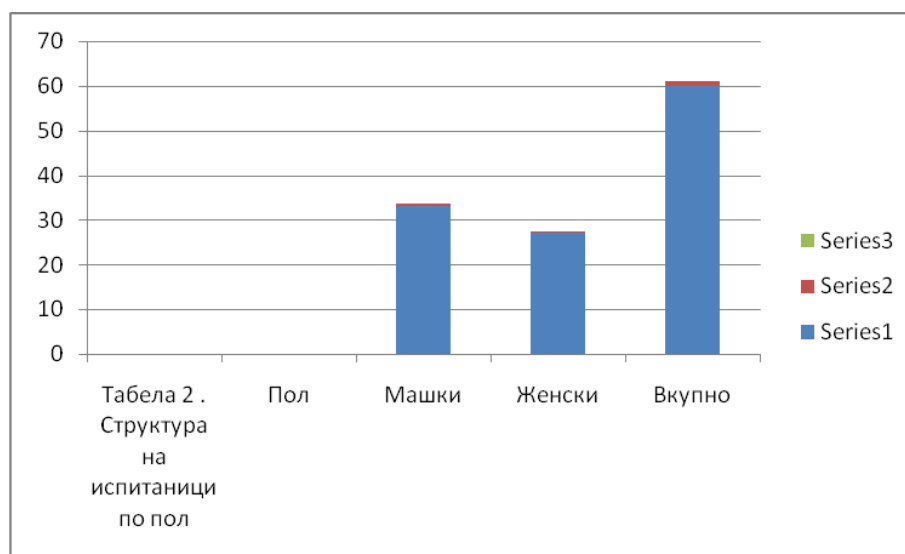
Табела 2. Структура на испитаници според полот

Table 2. Structure of respondents by gender

Пол	Фреквенција	Процент	татко
Машки	33	55%	

Женски	27	45%	мајка
Вкупно	60	100%	

Резултатите се претставени во графикон 2.

Графикон 2 (Graphical preview 2)

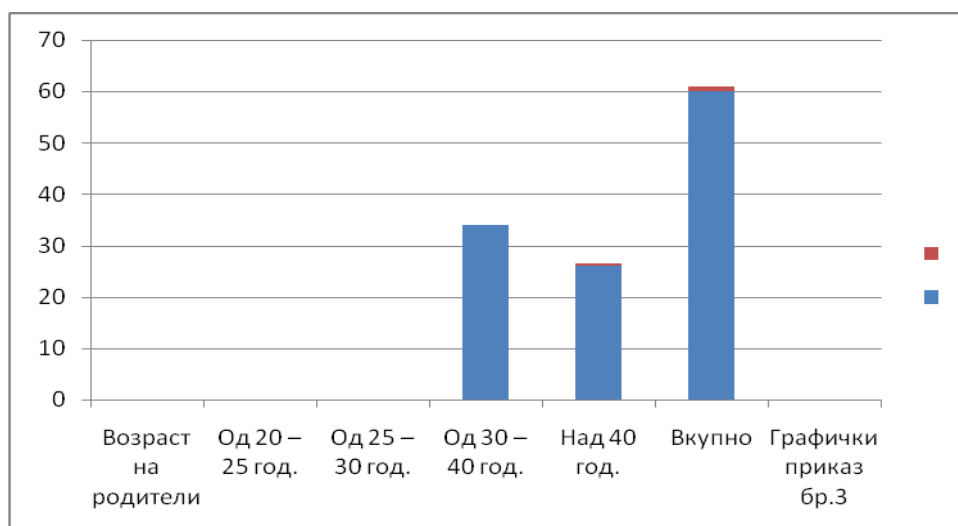
Прашалникот го пополнија: 55% - татковци и 45% - мајки.

Според возраста на родителите се добиени следниве податоци:

Табела 3. Структура на испитаници според возраста

Table 3. Structure of respondents by age

Возраст на родители	Фреквенција	Процент
20 – 25 години	/	/
25 – 30 години	/	/
30 – 40 години	34	56, 66%
Над 40 години	26	43,33 %
Вкупно	60	100 %

Графикон 3 (Graphical preview 3)

Родителите кои го пополнија прашалникот се на возраст од 30 до 40 години - 56,66% и над 40 години - 43,33%, односно 26 родители.

Преку одговорите на овие прашања добивме општи податоци за тоа кој го пополнувал прашалникот, според националност, пол и возраст. Во понатамошната анализа на податоците ќе се согледуваат мислењата на родителите за нивната состојба во семејството.

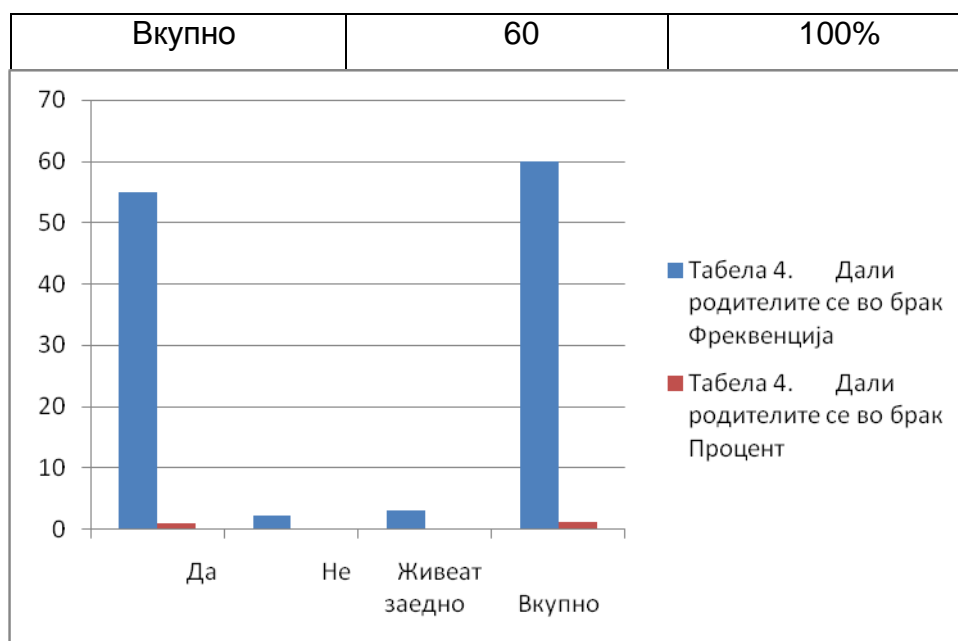
1. На прашањето: **кој од родителите го пополнува прашалникот**, добивме одговор преку делот за општи податоци и видовме дека: 55% или 33 татковци и 45% или 27 мајки го пополниле прашалникот.

2. На прашањето: **дали родителите се во брак**, ги добивме следниве податоци:

Табела 4. Дали родителите се во брак?

Table 4. Whether parents are married?

Дали родителите се во брак?	Фреквенција	Процент
Да	55	91,67%
Не	2	3,33%
Живеат заедно	3	5%

Графикон 4 (Graphical preview 4)

Преку ова прашање е согледано дека: 91,67% од родителите се во брак, во два случаја родителите не се во брак, што изнесува 3,33%, и три семејства односно 5% каде родителите живеат заедно, но не се во брак.

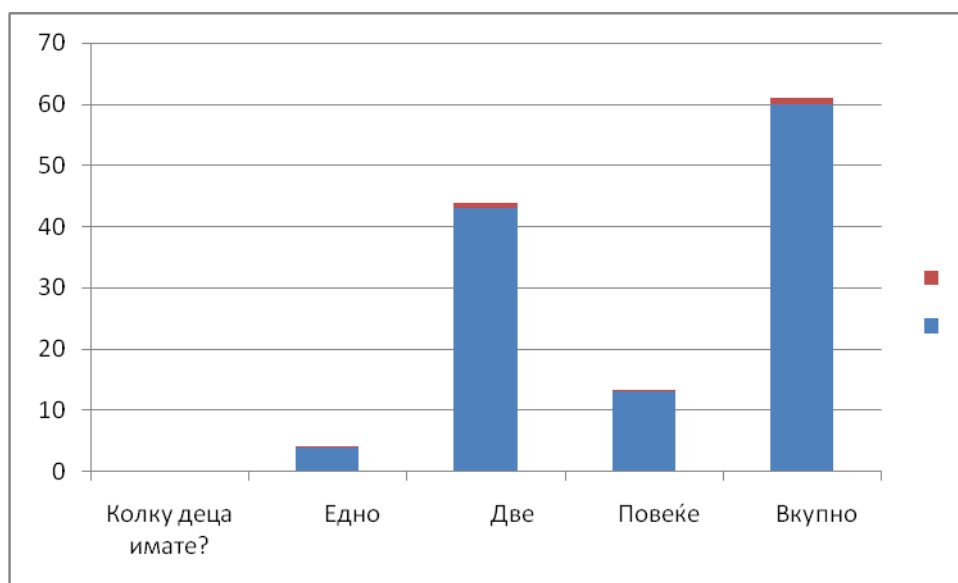
3. На прашањето - **колку години сте во брак**, од понудените одговори: 10 години; помалку од 10 години и повеќе од 10 години, сите родители се изјасниле дека се во брак или живеат заедно повеќе од 10 години, со оглед на возраста на децата 11 – 14 год.

4. На прашањето - **колку деца имате** - ги добивме следниве податоци:

Табела 5. Колку деца има во семејството?

Table 5. How many children there are in the family?

Колку деца имате?	Фреквенција	Процент
Едно	4	6,67%
Две	43	71,67%
Повеќе	13	21,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 5 (Graphical preview 5)

Според овие податоци, најмногу семејства имаат по две деца (43 или 71,67%), четири семејства имаат по едно дете (6,67%), додека 13 семејства (21,67%) имаат повеќе деца. Согледаваме дека е најголем процентот на семејства кои имаат по две деца, каде што едно или и двете деца покажуваат нарушено однесување.

Преку одговорите на овие четири прашања ја согледаваме општата состојба во семејството, која се однесува на тоа кој го пополнил прашалникот, дали мајката или таткото, дали се во брак или само живеат заедно, и колку деца имаат.

5. Кој е Вашиот степен на образование, со ова прашање ќе утврдиме дали степенот на образование на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата, што беше една од поставените хипотези.

Табела 6. Степен на образование на родители

Table 6. Level of education of parents

Степен на образование	Фреквенција	Процент
Основно	7	11,67%
Средно	39	65%

Високо	14	23,33%
Друго	/	/
Вкупно	60	100%

Графикон 6 (Graphical preview 6)

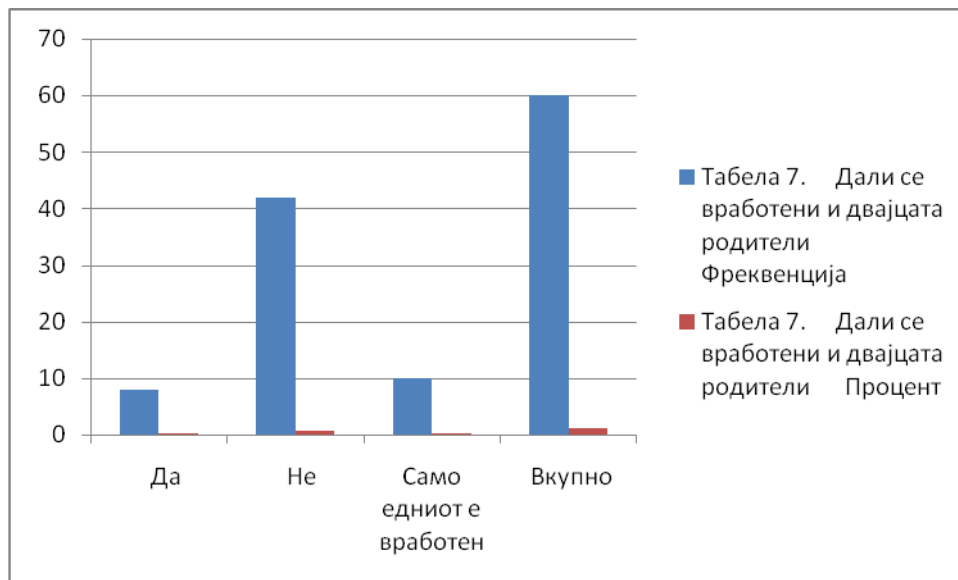
Ги добивме следниве податоци: во најголем процент, 39 родители имаат завршено средно образование (65%), 14 се со високо образование (23,33%) и 7 родители се со основно образование (11,67%). Високиот процент на родители со средно и со високо образование покажува дека за да покажат нарушено однесување децата не мора степенот на образование на нивните родители да биде основно образование. Сè поголем е бројот на деца чишто родителите се образовани и интелектуалци.

6. Дали се вработени и двајцата родители, прашање преку кое ќе ја утврдиме хипотезата дали вработеноста на родителите влијае на нарушеното однесување на децата.

Табела 7. Дали се вработени и двајцата родители?

Table 7. Whether both parents are employed?

Дали се вработени и двајцата родители?	Фреквенција	Процент
Да	8	13,33%
Не	42	70%
Само еден е вработен	10	16,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 7 (Graphical preview 7)

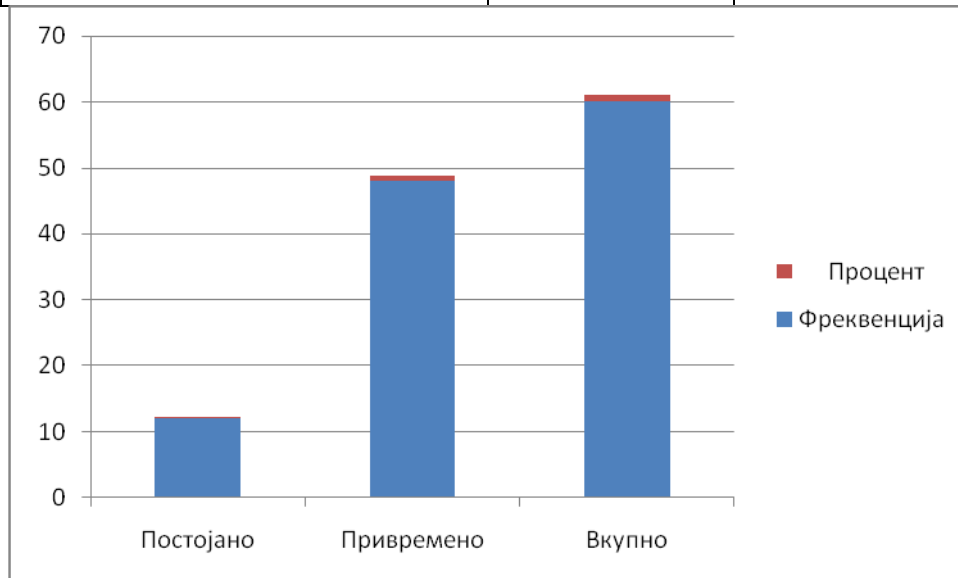
Од добиените податоци согледаваме дека во семејствата најголем број т.е. 42 родители се невработени (70%), во 8 семејства се вработени и двајцата родители (13,33%) и во 10 семејства е вработен само еден родител (16,67%).

7. Дали вработувањето е постојано? Со ова прашање ќе ја провериме хипотезата - дали вработеноста на родителите влијае на нарушеното однесување на децата. Ги добивме следниве податоци:

Табела 8. Дали вработувањето е постојано?

Table 8. Whether employments is permanent?

Дали вработувањето е постојано или привремено?	Фреквенција	Процент
Постојано	12	20%
Привремено	48	80%
Вкупно	60	100%

Графикон 8 (Graphical preview 8)

Според добиените податоци видовме дека кај 20% од семејствата родителите се постојано вработени, а 80% имаат привремено и непостојано вработување.

И со ова прашање согледаваме дека е голем процентот на семејства во кои родителите немаат постојано вработување, што одговара со претходните резултати за вработеност на родителите.

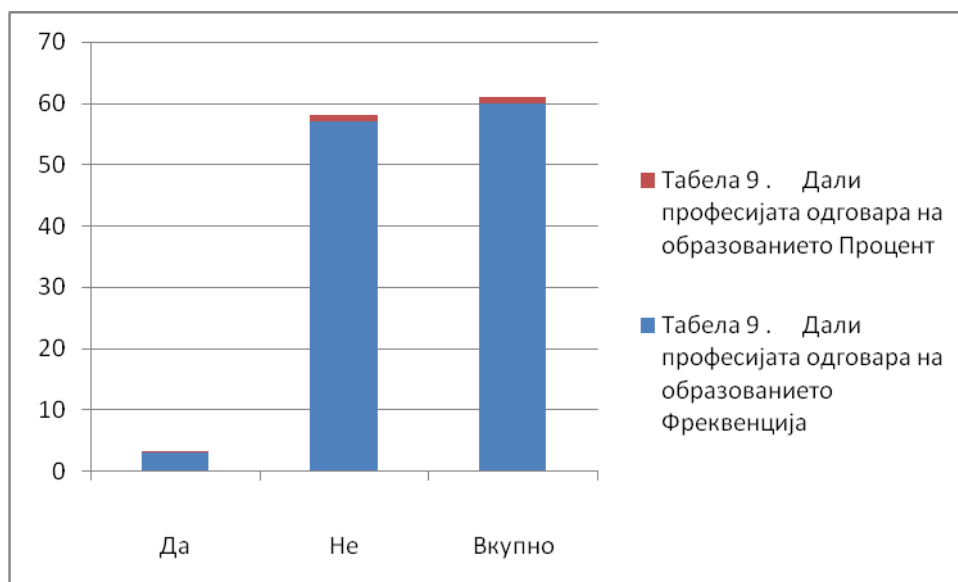
7. Дали Вашата професија одговара на Вашето образование? Со ова прашање можевме да согледаме колку родителите се задоволни од својата

работа и дали тоа влијае врз однесувањето на децата во семејството. Ги добивме следниве резултати:

Табела 9. Дали професијата одговара на образованието?

Table 9. Whether the occupation responds to the education?

Дали Вашата професија одговара на Вашето образование?	Фреквенција	Процент
Да	3	5%
Не	57	95%
Вкупно	60	100%

Графикон 9 (Graphical preview 9)

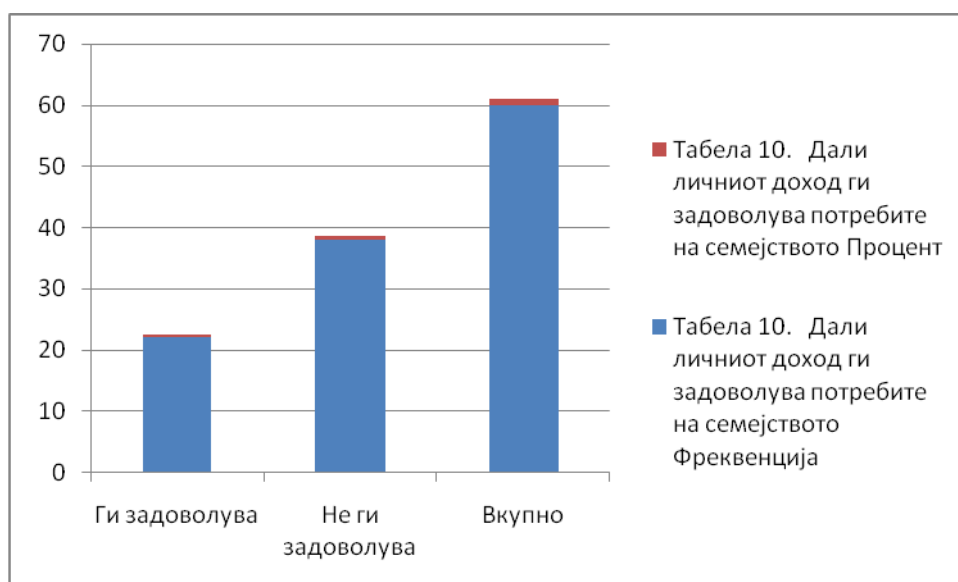
Само тројца од родителите имаат вработување кое одговара на нивното образование, а дури 95% се изјасниле дека немаат работа за која се образовале. Ова би можело да значи дека тие не се задоволни од својата работа, имајќи предвид дека во голем процент беа со средно и со високо образование.

9. Дали Вашиот личен доход ги задоволува потребите на семејството? Се добија следниве податоци:

Табела 10. Дали личниот доход ги задоволува потребите на семејството?

Table 10. Whether the personal income meets the needs of the household?

Дали личниот доход задоволува потребите на семејството?	Фреквенција	Процент
Ги задоволува	22	36,67%
Не ги задоволува	38	63,33%
Вкупно	60	100%

Графикон 10 (Graphical preview 10)

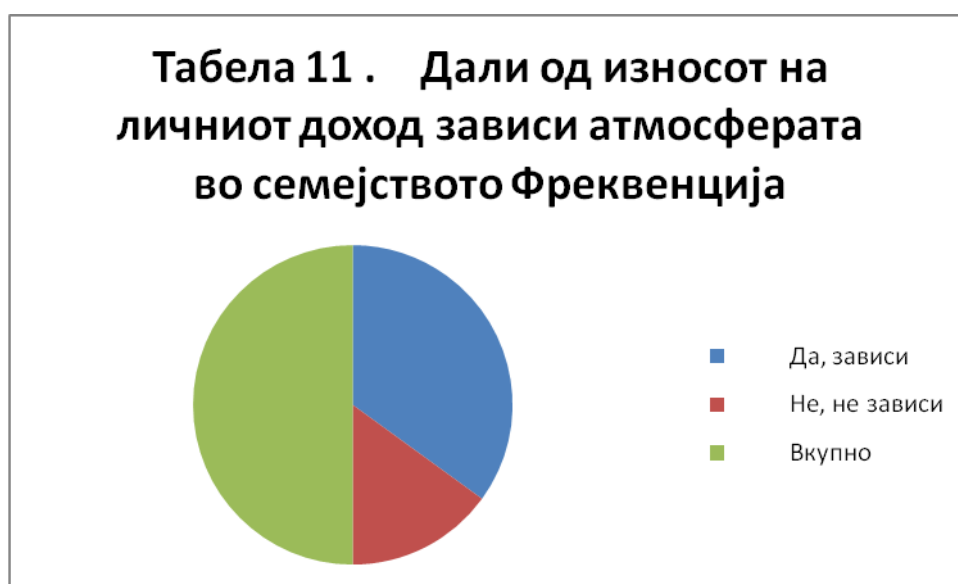
Според добиените податоци, 63,33% од родителите не се задоволни од својот личен доход, а 36,67% се задоволни. Поголем процент од семејствата немаат доволно финансиски средства за задоволување на своите потреби и живеат скромно или сиромашно.

10. И следното прашање се однесуваше на личниот доход, за тоа што мислат родителите - **дали од износот на личниот доход зависи атмосферата во домот?** Се добија следниве резултати:

Табела 11. Дали од износот на личниот доход зависи атмосферата во семејството?

Table 11. Whether the atmosphere in the family depends on the amount of income?

Дали сметате дека од износот на личниот доход зависи атмосферата во семејството?	Фреквенција	Процент
Да, зависи	42	70%
Не, не зависи	18	30%
Вкупно	60	100%

Графикон 11 (Graphical preview 11)

Од овие одговори, 70% од родителите мислат дека од износот на личниот доход зависи атмосферата во домот, а 30% сметаат дека не зависи. Преку добиените податоци согледаваме дека од економската сигурност на едно семејство зависи однесувањето на децата и може да предизвика нарушено однесување.

11. За проверување на хипотезата како станбените услови влијаат врз нарушеното однесување на децата, родителите одговараа на прашањето: **дали живеете во сопствен стан или куќа**, од што согледавме дека:

Табела 12. Дали семејството живее во сопствен стан или куќа?

Table 12. Whether the family lives in an apartment or house that they own?

Дали живеете во сопствен стан или куќа?	Фреквенција	Процент
Во лична сопственост	9	15%
Под кирија	15	25%
Во куќа на родители	36	60%
Вкупно	60	100%

Графикон 12 (Graphical preview 12)

Најголем број семејства немаат сопствена куќа или стан и живеат во куќа на нивните родители, и тоа 60%, 25% семејства живеат под кирија, што значи дека и тие немаат сопствен дом, а само 15% од нив имаат куќа или стан во нивна сопственост. Ова значи дека 85% од семејствата немаат сопствен дом, што може да е резултат на невработеност или непостојана работа.

12. И ова прашање се однесува на станбените услови во семејството. **Дали секој член од семејството во домот има своја соба?** Ги добивме следниве податоци:

Табела 13. Дали секој член има своја соба?

Table 13. Whether each member has own room?

Дали секој член од семејството има своја соба?	Фреквенција	Процент
Секој член има своја соба	15	25%
Нема посебна соба за сите	45	75%
Вкупно	60	100%

Графикон 13 (Graphical preview 13)

Имајќи ги предвид податоците од претходното прашање, се добија очекувани резултати дека во 75% од семејствата нема посебна соба за секој член, а само во 15 семејства или 25% секој член има своја соба.

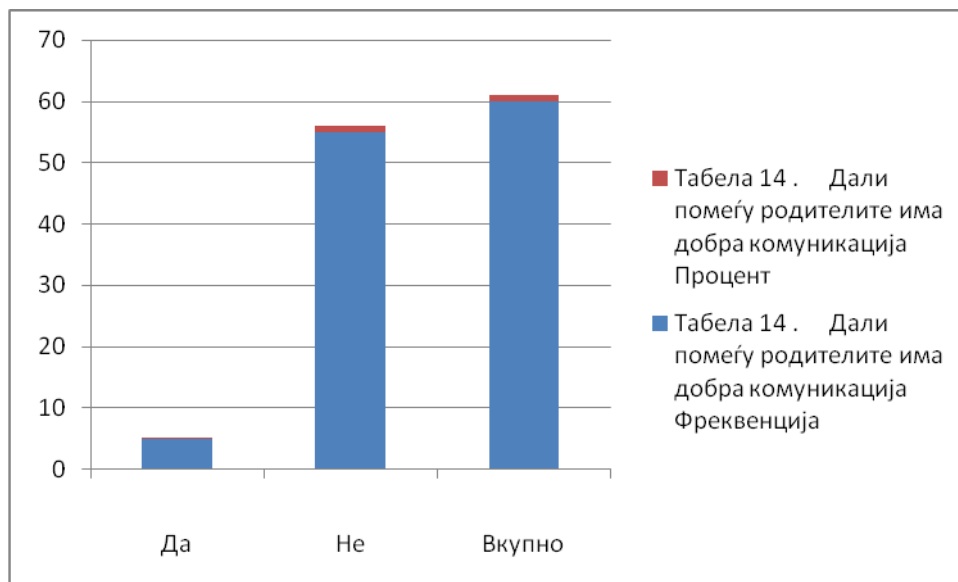
13. Следниве прашања се однесуваат на тоа каква комуникација има во домот - помеѓу родителите, помеѓу родителот и детето и помеѓу децата. Од

прашањето: **дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација**, се добија следниве податоци:

Табела 14. Дали помеѓу родителите има добра комуникација?

Table 14. Is there a good communication between the parents?

Дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација?	Фреквенција	Процент
Да	5	8,33%
Не	55	91,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 14 (Graphical preview 14)

Според овие податоци се согледува една доста сериозна состојба. Само пет семејства мислат дека помеѓу нив како родители има добра комуникација, а

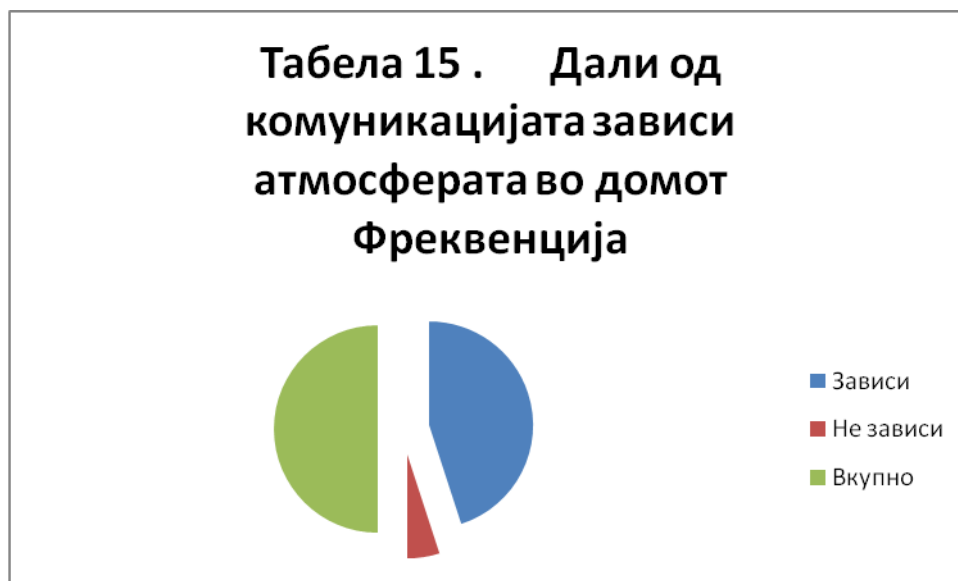
останатите 55 (91,67%) мислат дека како родители немаат добра меѓусебна комуникација.

14. Од следното прашање се согледува поврзаноста на комуникацијата на родителите со атмосферата во домот, што ќе ни овозможи да создаеме дали е поврзана со нарушеното однесување на децата.

Табела 15. Дали од комуникацијата зависи атмосферата во домот?

Table 15. Whether the atmosphere in the home depends on that communication?

Дали мислите дека од таа комуникација зависи атмосферата во домот?	Фреквенција	Процент
Зависи	54	90%
Не зависи	6	10%
Вкупно	60	100%

Графикон 15 (Graphical preview 15)

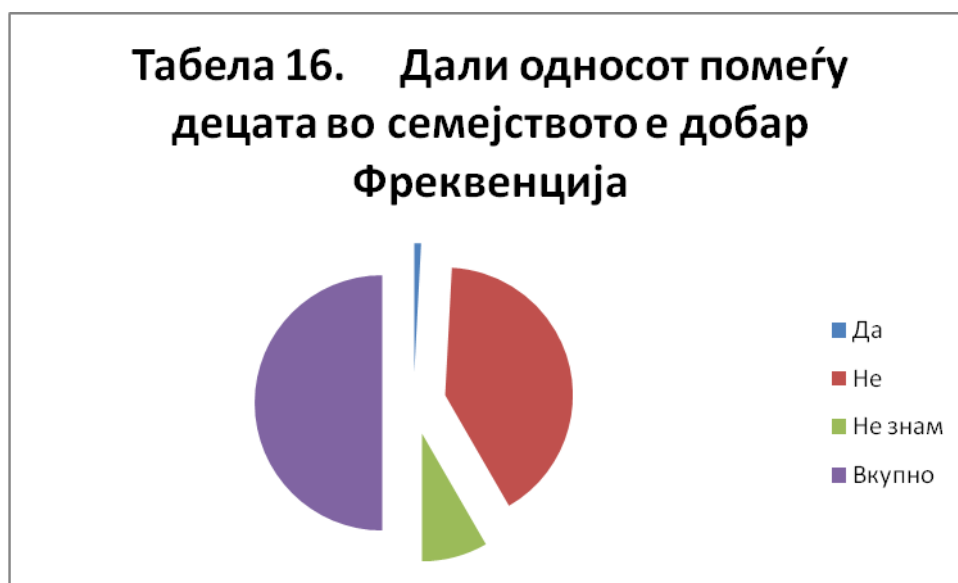
Добивме податоци дека 90% од родителите мислат дека од комуникацијата помеѓу нив зависи атмосферата во домот, а само 10% не мислат така.

15. Следното прашање се однесуваше на тоа што мислат родителите за односот помеѓу нивните деца, дали знаат како тие меѓусебно комуницираат. Родителите одговорија на прашањето: **дали мислите дека односот помеѓу Вашите деца е добар?**

Табела 16. Дали односот помеѓу децата во семејството е добар?

Table 16. Whether the relationship between the children in the family is good?

Дали мислите дека односот помеѓу Вашите деца е добар?	Фреквенција	Процент
Да	1	1,67%
Не	49	81,67%
Не знам	10	16,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 16 (Graphical preview 16)

Добиените податоци говорат дека само еден родител мисли дека помеѓу децата има добра комуникација, а 49 родители или 81,67% мислат дека немаат

добар однос. Податокот дека 10 родители (16,67%) не знаат како нивните деца комуницираат помеѓу себе, исто така, покажува дека во целото семејство има многу мала комуникација помеѓу децата, но и помеѓу децата и родителите.

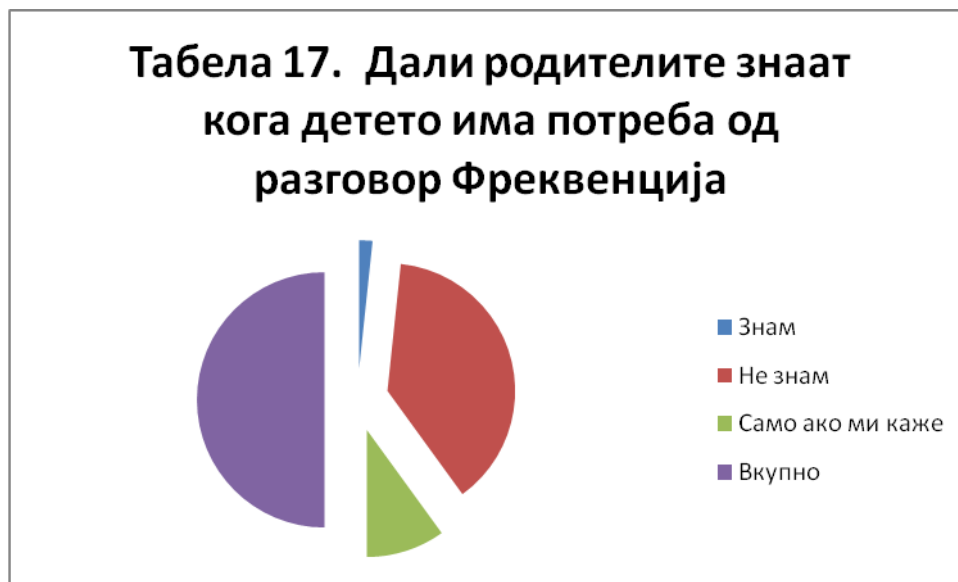
16. Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?

Целта на прашањето е да се согледа како комуницираат родителите со децата и дали воопшто родителите знаат кога треба да разговараат со своите деца.

Табела 17. Дали родителите знаат кога детето има потреба од разговор?

Table 17. If parents know when the child is in need of discussion?

Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?	Фреквенција	Процент
Знам	2	3,33%
Не знам	46	76,67%
Само ако ми каже	12	20%
Вкупно	60	100%

Графикон 17 (Graphical preview 17)

Повторно се потврди податокот дека родителите во овие семејства многу малку комуницираат со своите деца - 46 од нив или 76,67% одговориле дека не знаат кога нивното дете има потреба од разговор со нив, 12 одговориле дека

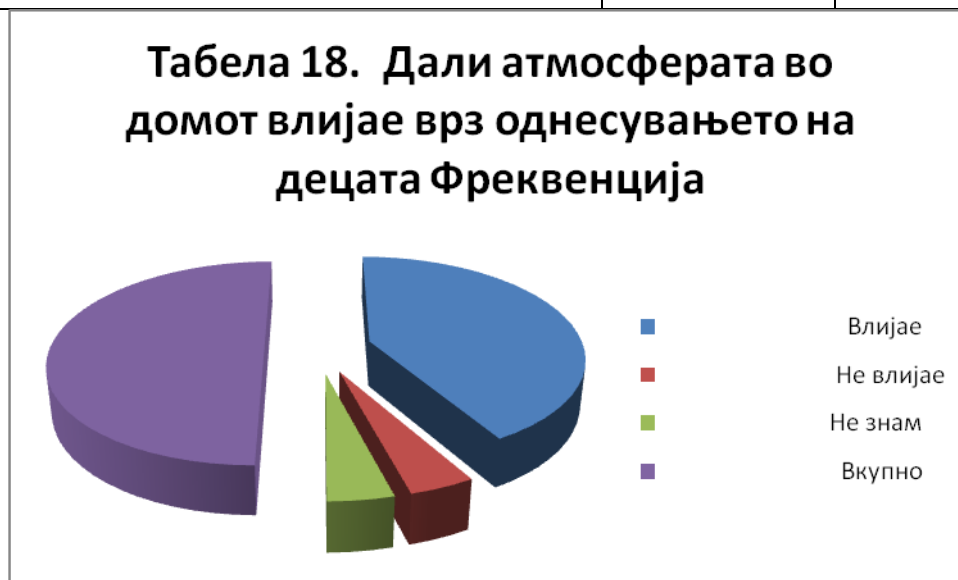
разговараат само по иницијатива на детето, тоа е 20%, а само двајца знаат кога треба да разговараат со децата.

17. Последното прашање се однесуваше на тоа дали родителите знаат и се свесни дека **атмосферата во домот влијае врз однесувањето на нивните деца**. Еве што мислат родителите:

Табела 18. Дали атмосферата во домот влијае врз однесувањето на децата?

Table18. Whether the atmosphere in the home affects the behavior of the children?

Дали сметате дека атмосферата во домот влијае врз однесувањето на Вашите деца?	Фреквенција	Процент
Влијае	50	83,33%
Не влијае	5	8,33%
Не знам	5	8,33%
Вкупно	60	100%

Графикон 18 (Graphical preview 18)

Според овие податоци 83 родители (33%) мислат дека атмосферата во домот влијае врз однесувањето на нивните деца, 8% мислат дека не влијае

или не знаат. Родителите во најголем број се свесни и знаат колку е важна семејната средина и како таа влијае врз однесувањето на нивните деца, меѓутоа условите и факторите во нивното семејство се такви што не им дозволуваат таа состојба да се подобри или промени.

1.2. Резултати од анкетен лист наменет за родители чиито деца не покажале нарушено однесување

Родителите чиито деца не покажуваат нарушено однесување пополнија анкетни листови, со цел од добиените податоци да се утврди дали постои статистички значајна разлика помеѓу нивните мислења и условите во нивното семејството, со мислењата и условите за живот во семејствата на родителите чиито деца покажуваат нарушено однесување.

Најпрво ги обработивме резултатите од општите податоци за родителите, кои се однесуваат на националност, пол, возраст на родителите и за општата семејна состојба, дали се во брак, колку години се во брак и колку деца имаат.

Овие прашања не се во прилог на потврдување на хипотезите, но се важни како основа за согледување на општата состојба во семејството. При нивната обработка утврдивме фреквенција и процент.

Обработка на општи податоци

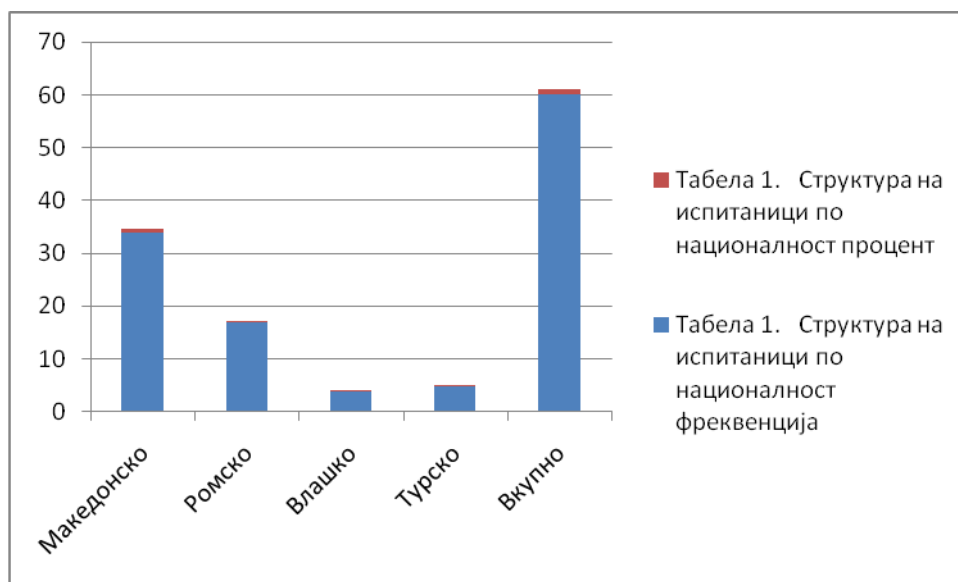
Табела 1. Структура на испитаници според националност

Table 1. Structure of respondents by nationality

Националност	Фреквенција	Процент
Македонци	34	56,67%
Роми	17	28,33%
Власи	4	6,67%

Турци	5	8,33%
Вкупно	60	100%

Резултатите се претставени во графикон 1.

Графикон 1 (Graphical preview 1)

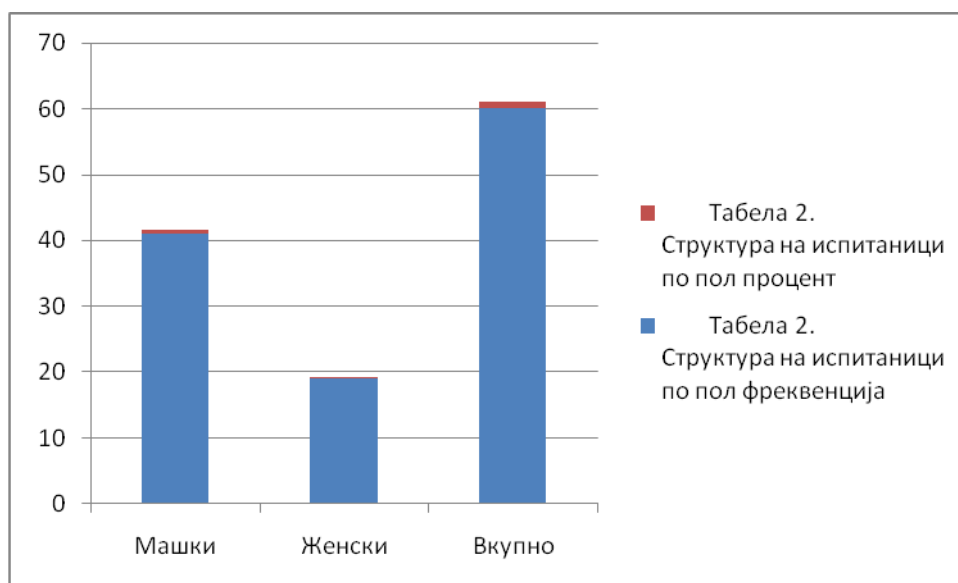
Во истражувањето се застапени семејства од четири националности, од кои во најголем број биле Македонци - 56,67%, Роми имало 28,33%, Власи 6,67% и Турци 8,33%.

Табела 2. Структура на испитаници според полот

Table 2. Structure of respondents by gender

Пол	Фреквенција	Процент

Машки	41	68,33%
Женски	19	31,67%
Вкупно	60	100%

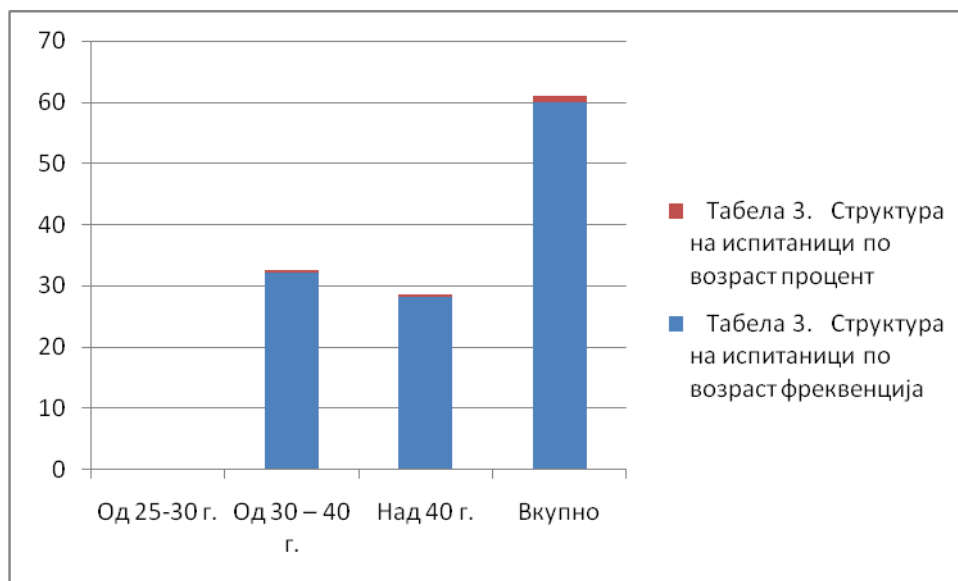
Графикон 2 (Graphical preview 2)

Анкетниот лист го пополниле: 68,33% татковци и 31,67% мајки.

Табела 3. Структура на испитаници според возраста

Table 3. Structure of respondents by age

Возраст на родители	Фреквенција	Процент
25-30 г.	/	/
30 – 40 г.	32	53,33%
Над 40 г.	28	46,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 4 (Graphical preview 4)

Родителите кои го пополниле прашалникот биле на возраст од 30 до 40 г. (53,33%) и над 40 год. (46,67%).

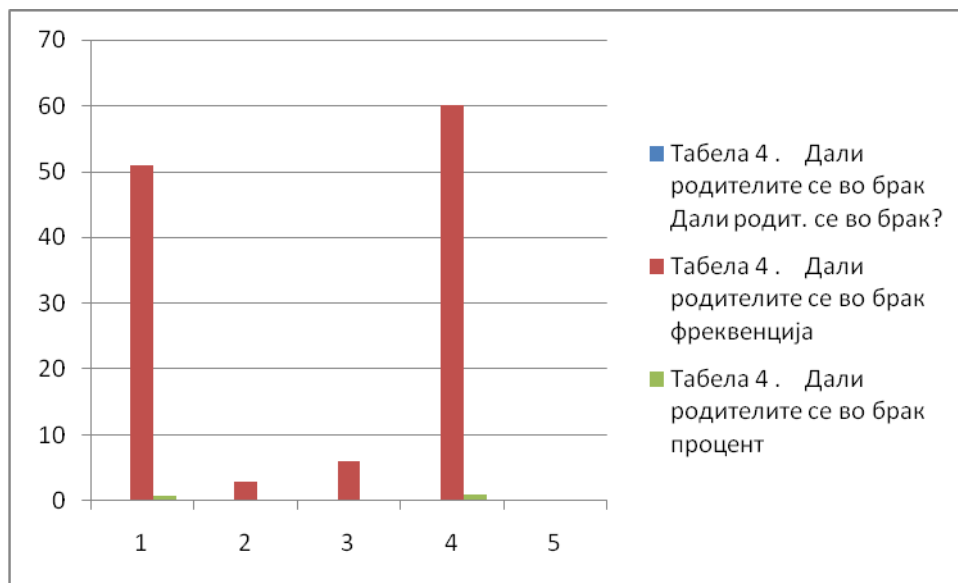
1. На прашањето - **кој од родителите го пополнува прашалникот**, добивме одговор преку прашањето во општиот дел за податоци, каде видовме дека прашалникот го пополниле 68,33% - татковци и 31,67% мајки.

2. На прашањето - **дали родителите се во брак**, ги добивме следниве податоци:

Табела 4. Дали родителите се во брак?

Table 4. Whether parents are married?

Дали родителите се во брак?	Фреквенција	Процент
Да	51	85%
Не	3	5%
Живеат заедно	6	10%
Вкупно	60	100%

Графикон 5 (Graphical preview 5)

Преку ова прашање согледаваме дека 85% од родителите се во брак, 10% не се во брак но живеат заедно и 5% не се во брак.

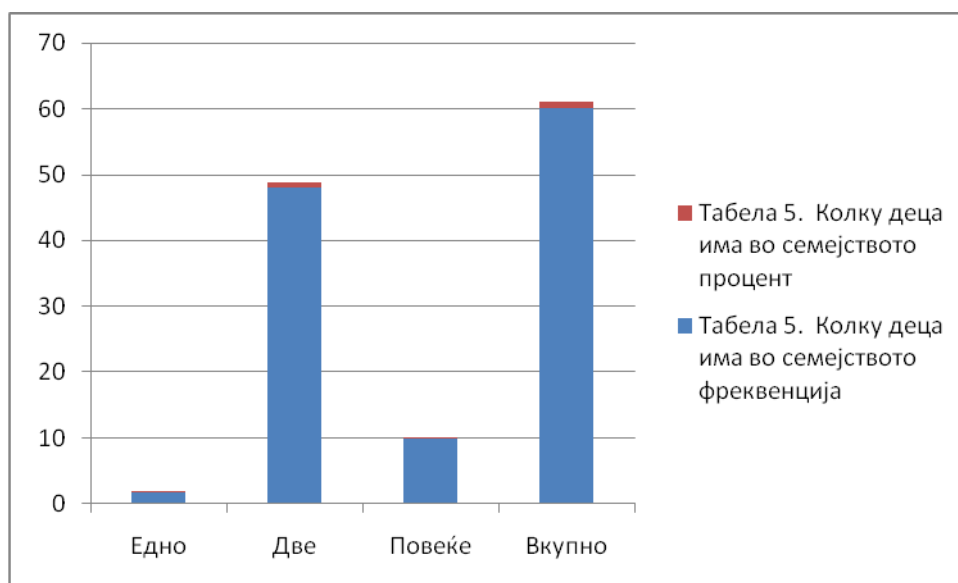
3. **Колку години сте во брак?** Од понудените одговори на ова прашање сите родители се изјасниле дека се во брак или живеат заедно повеќе од 10 години.

4. На прашањето: **колку деца имате**, ги добивме следниве податоци:

Табела 5. Колку деца има во семејството?

Table 5. How many children there are in the family?

Колку деца имате?	Фреквенција	Процент
Едно	2	3,33%
Две	48	80%
Повеќе	10	16,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 6 (Graphical preview 6)

Според овие податоци, 80% од семејствата имаат по две деца, само две семејства имаат по едно дете, а 10 семејства имаат повеќе од две деца. Значи во најголем процент - 80% се опфатени родители со две деца.

Исто така, и во анализата на анкетниот лист наменет за родители чиито деца покажале нарушено однесување, најголем процент од семејствата 71,67% биле семејства кои имаат две деца.

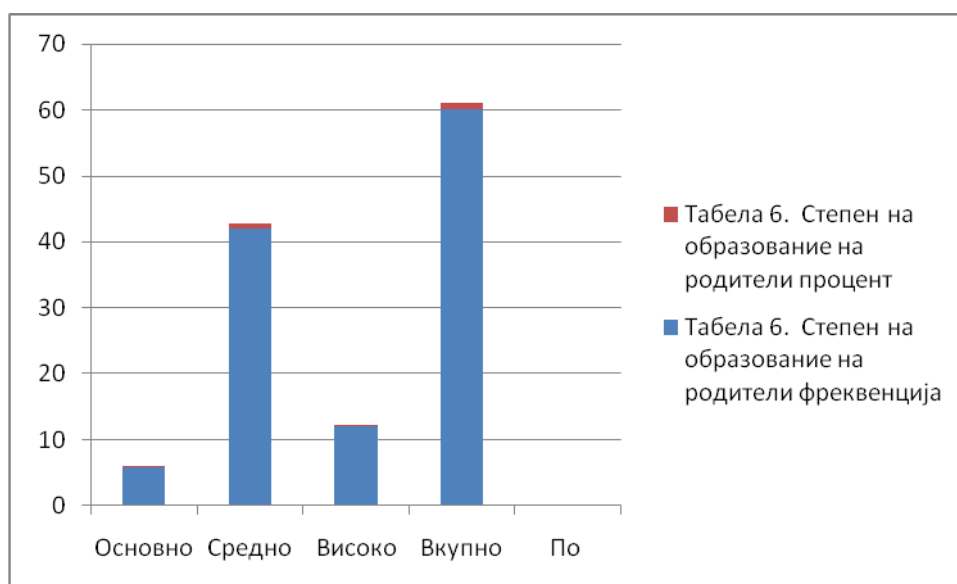
Бројот на децата не ни беше потребен за потврдување дека е причина за нарушено однесување на децата во семејството, туку преку сите досегашни прашања сакавме да ја согледаме општата состојба во семејството. Дали родителите се во брак или не, дали живеат заедно, колку деца имаат и колку години се во брак.

5. На прашањето - **кој е Вашиот степен на образование**, неопходно беше да се утврди дали постои статистички значајна разлика во степенот на образование на родителите кои имаат деца што покажале нарушено однесување и родители кои имаат деца што не покажуваат нарушено однесување.

Табела 6. Степен на образование на родители

Table 6. Level of education of parents

Степен на образование на родители	Фреквенција	Процент
Основно	6	10%
Средно	42	70%
Високо	12	20%
Вкупно	60	100%

Графикон 7 (Graphical preview 7)

По ова определивме хи-квадрат за утврдување на статистички значајна разлика во образованието на родителите:

Табела 7. Табела на емпириски фреквенции

Table 7. Table of empirical frequencies

Степен на образование на родители	Основно	Средно	Високо	Вкупно
Родители чии деца покажале нарушено однесување	7	39	14	60
Родители чии деца не покажале нарушено однесување	6	42	12	60
Вкупно	13	81	26	120

Табелата ги покажува емпириските фреквенции. За да се добијат теоретските фреквенции, за секое поле треба да пресметаме и да направиме нова табела, врз основа на која ќе пресметаме хи-квадрат. По спроведената постапка ги добивме следниве резултати:

Табела 8. Пресметуваме хи квадрат

Table 8. Calculating Xi square

	Fo	Ft	fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-fi) ² /ft
A	7	6,5	0,5	0,25	0,03
B	39	40,5	-1,5	2,25	0,05
C	14	13	1	1	0,07
D	6	6,5	-0,5	0,25	0,03
E	42	40,5	1,5	2,25	0,05
F	12	13	-1	1	0,07

Вкупно					0,3
--------	--	--	--	--	-----

Хи-квадрат е 0,3 (df=2) $p < 0,01 = 9,21$

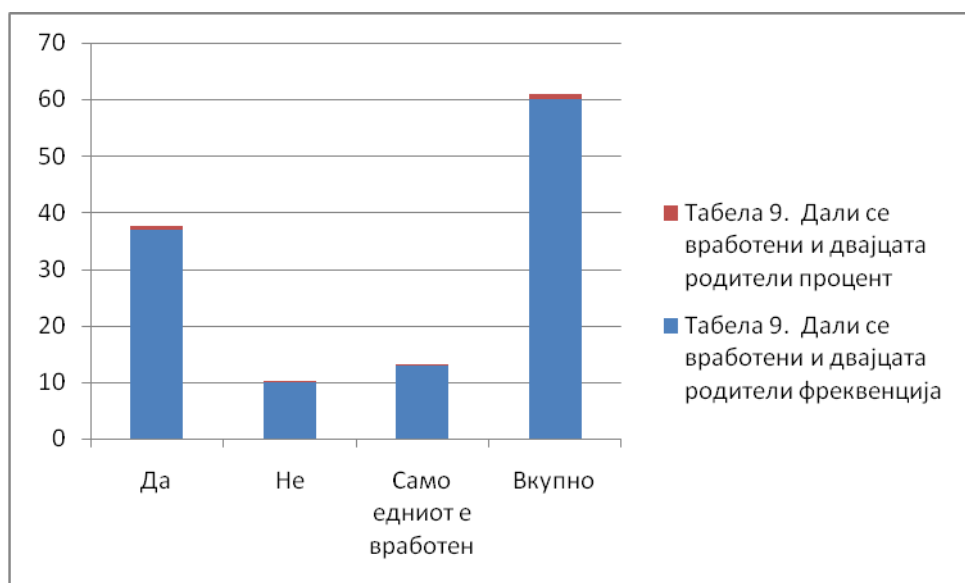
Добиената вредност за хи-квадратот е помала од граничната вредност за 2 степени на слобода. Значи, не постои статистички значајна разлика во степенот на образование на родителите чии деца покажале нарушено однесување и степенот на образование на родителите чии деца немаат нарушено однесување.

6. На прашањето - **дали се вработени и двајцата родители**, според добиените податоци, исто така, прво пресметавме фреквенција и процент:

Табела 9. Дали се вработени и двајцата родители?

Table 9. Whether both parents are employed?

Дали се вработени и двајцата родители?	Фреквенција	Процент
Да	37	61,67%
Не	10	16,67%
Само еден е вработен	13	21,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 8 (Graphical preview 8)

Врз основа на добиените податоци и податоците од анкетниот лист на родителите се изработува табела за емпириски фреквенции.

Табела 10. Емпириски фреквенции

Table 10. Empirical frequencies

Дали се вработени и двајцата родители?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Да	8	37	45
Не	42	10	52
Само еден е вработен	10	13	23
Вкупно	60	60	120

Табела 11. Пресметување на хи-квадрат

Table 11. Calculating Xi square

	Fo	Ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	8	22,5	-14,4	210,25	9,34
B	37	22,5	14,5	210,25	9,34
C	42	26	16	256	9,84
D	10	26	-16	256	9,84
E	10	11,5	-1,5	2,25	0,20
F	13	11,5	1,5	2,25	0,20
Вкупно					38,76

Хи-квадрат е 38,76 (df=2) $p > 0,01$ за 9,21

Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за 2 степени на слобода и покажува дека постои статистички значајна разлика во врска со вработеноста на еден родител или двајцата родители кои имаат деца со нарушено однесување и вработеноста на родителите чишто деца не покажале нарушено однесување. Статистички е поголем бројот на деца со нарушено однесување во семејства каде што еден родител или двајцата родители не се вработени.

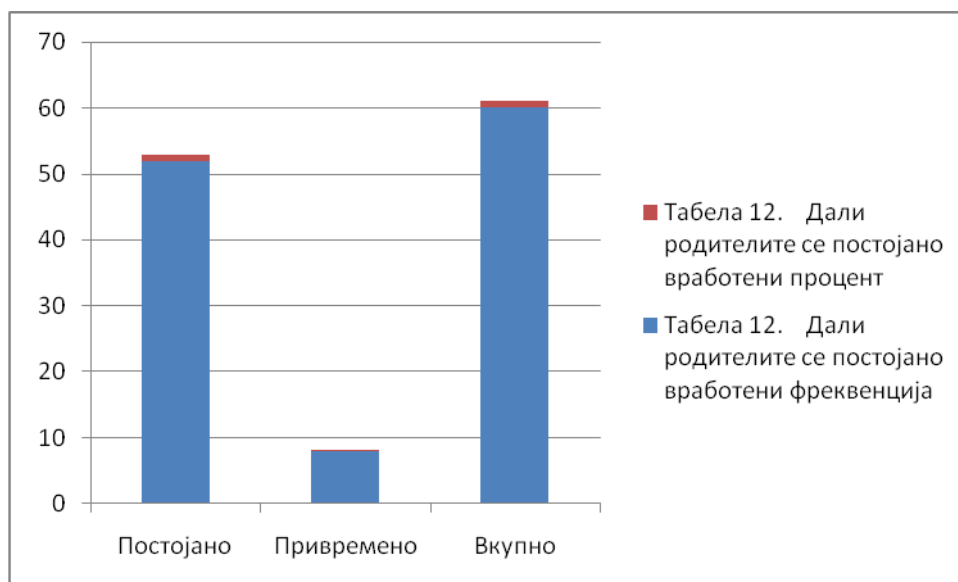
7. На прашањето - **дали вработувањето е постојано**, според извршените пресметки ги добивме следниве податоци. Прво определивме фреквенција и процент:

Табела 12. Дали родителите се постојано вработени?

Table 12. Whether employment is permanent?

Дали вработувањето е постојано?	Фреквенција	Процент
Постојано	52	86,67%
Привремено	8	13,33%

Вкупно	60	100%
--------	----	------

Графикон 9 (Graphical preview 9)

Табела 13. Емпириски фреквенции

Table 13. Empirical frequencies

Дали вработувањето е постојано?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Постојано	12	52	64
Привремено	48	8	56
Вкупно	60	60	120

Табела 14. Пресметување хи-квадрат

Table 14. Calculating Xi square

	Fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	12	32	-20	400	12,5
B	52	32	20	400	12,5
C	48	28	20	400	14,29
D	8	28	-20	400	14,29
Вкупно					53,58

Хи-квадрат - 53,58 (df=1) $p > 0,01$ при што вредноста на хи-квадратот од 53,58 е поголема од граничната вредност 6,63.

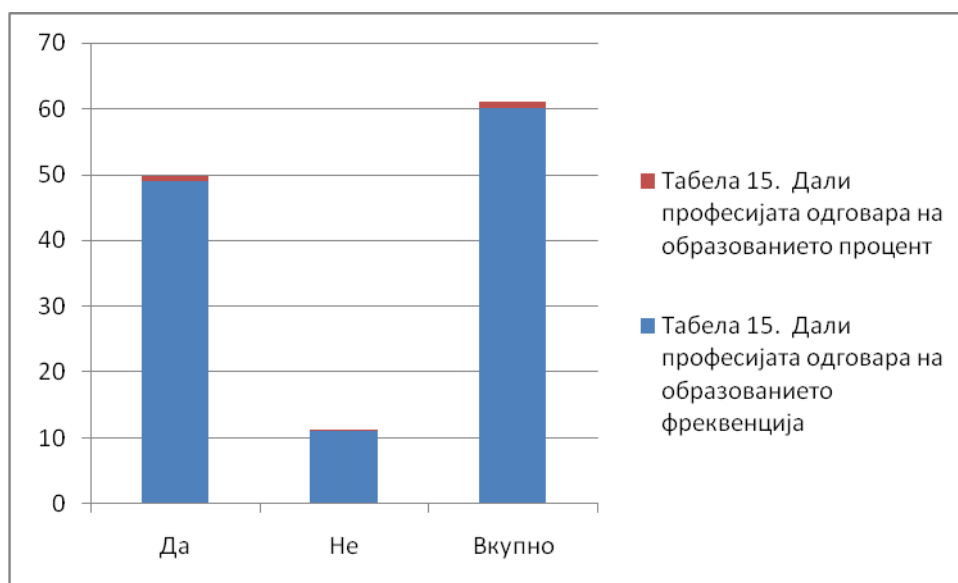
Значи, постои статистички значајна разлика помеѓу родителите кои имаат постојано или привремено вработување. Статистички е поголем процентот на деца со нарушено однесување во семејства каде родителите се вработени постојано, а не привремено.

8. Дали Вашата професија одговара на Вашето образование? Со ова прашање согледуваме дали родителите се задоволни од својата работа и како тоа влијае врз однесувањето на нивните деца. Преку резултатите од ова прашање ја потврдуваме хипотезата - дали родителите се задоволни од својата професија и како тоа влијае врз однесувањето на нивните деца.

Табела 15. Дали професијата одговара на образованието?

Table 15. Whether the occupation responds to the education?

Дали професијата одговара на образованието?	Фреквенција	Процент
Да	49	81,67%
Не	11	18,33%
Вкупно	60	100%

Графикон 10 (Graphical preview 10)

Табела 16. Емпириски фреквенции

Table 16. Empirical frequencies

Дали професијата одговара на образованието?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Да	3	49	52
Не	57	11	68
Вкупно	60	60	120

Табела 17. Пресметување на хи-квадрат

Table 17. Calculating Xi square

	fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	3	26	-23	529	20,34
B	49	26	23	529	20,34
C	57	34	23	529	15,55
D	11	34	-23	529	15,55
Вкупно					71,78

Хи-квадрат - 71,78 (df=1) $p > 0,01$ $71,78 > 6,63$

Добиените податоци ни покажаа дека постои статистички значајна разлика во врска со тоа дали професијата на родителите одговара со нивното вработување. Вредноста на хи-квадратот е поголема од граничната вредност за 1 степен на слобода.

Родителите кои имаат деца кои не покажале нарушено однесување имаат професијата што одговара со нивното образование, односно 81,6% од родителите имаат професија која одговара на нивното образование, а тоа значи дека тие се задоволни од својата професија.

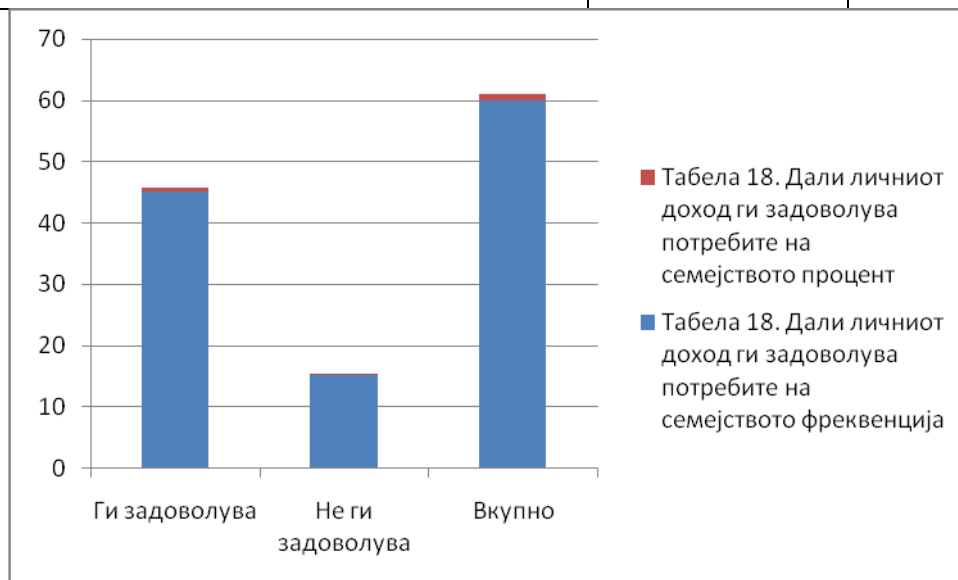
9. На прашањето - **дали личниот доход ги задоволува потребите на Вашето семејство**, ги добивме следниве податоци:

Табела 18. Дали личниот доход ги задоволува потребите на Вашето семејството?

Table 18. Whether the personal income meets the needs of the household?

Дали личниот доход ги задоволува потребите на Вашето семејство?	Фреквенција	Процент
Ги задоволува	45	75%

Не ги задоволува	15	25%
Вкупно	60	100%

Графикон 11 (Graphical preview 11)

Табела 19. Емпириски фреквенции

Table 19. Empirical frequencies

Дали личниот доход ги задоволува потребите на Вашето семејство?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Ги задоволува	22	45	67
Не ги задоволува	38	15	53
Вкупно	60	60	120

Табела 20. Пресметување на хи-квадрат**Table 20. Calculating Xi square**

	Fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	22	33,5	-11,5	132,25	3,94
B	45	33,5	11,5	132,25	3,94
C	38	26,5	11,5	132,25	5
D	15	26,5	-11,5	132,25	5
Вкупно					17,88

Хи-квадрат - 17,88 (df=1) $p > 0,01$ $17,88 > 6,63$

Вредноста на хи-квадратот е со статистички значајна разлика и покажа дека личниот доход кој не ги задоволува потребите за живот влијае врз нарушеното однесување на децата.

10. И ова прашање се однесува на личниот доход на родителите и нивното мислење за влијанието врз атмосферата во домот, а со тоа и врз однесувањето на децата:

Табела 21. Дали од личниот доход зависи атмосферата во семејството?**Table 21. Whether the atmosphere the family depends on the amount of income?**

Дали мислите дека од личниот доход зависи атмосферата во семејството?	Фреквенција	Процент
Да, зависи	48	80%
Не, не зависи	12	20%
Вкупно	60	100%

**Табела 21. Дали од личниот доход
зависи атмосферата во семејството
фреквенција**

Графикон 12 (Graphical preview 12)

Табела 22. Емпириски фреквенции

Table 22. Empirical frequencies

Дали од личниот доход зависи атмосферата во домот?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Зависи	42	48	90
Не зависи	18	12	30
Вкупно	60	60	120

Табела 23. Пресметување на хи-квадрат

Table 23. Calculating Xi square

	fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	42	45	-3	9	0,2
B	48	45	3	9	0,2
C	18	15	3	9	0,6
D	12	15	-3	9	0,6
Вкупно					1,6

Хи-квадрат - 1,6 (df=1) p<0,05 1,6<3,84

Вредноста на хи-квадратот од 1,6 за 1 степен гранична вредност на слобода покажа дека од висината на личниот доход не зависи атмосферата во домот и не постои статистички значајна разлика во висината на личниот доход кај родителите што имаат деца со нарушено однесување и родителите чишто деца не покажале нарушено однесување.

Значи, атмосферата во домот зависи од висината на личниот доход, но не влијае врз нарушеното однесување на децата.

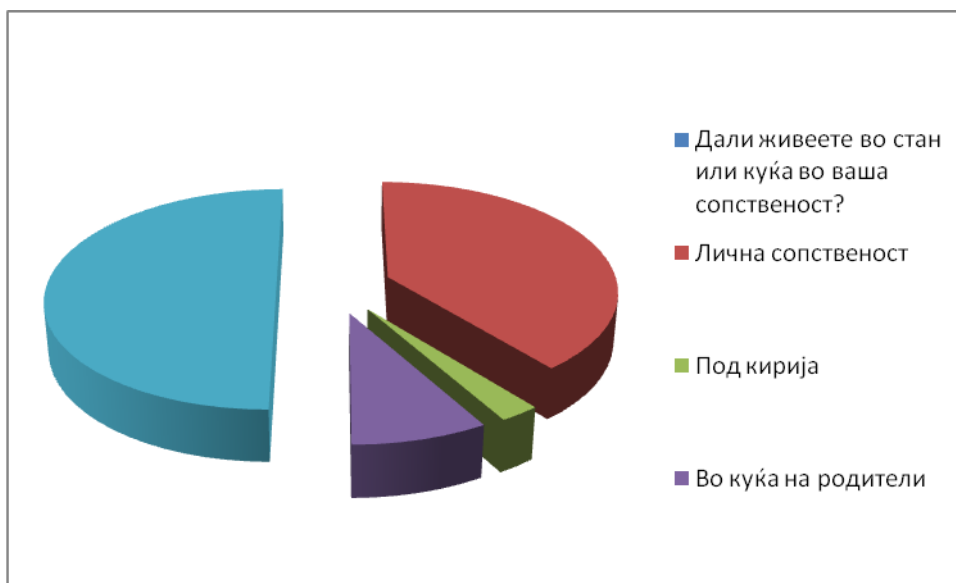
11. На прашањето - **дали живеете во сопствен стан или куќа**, ги добивме следниве податоци:

Табела 24. Дали семејството живее во сопствен стан или куќа?

Table 24. Whether the family lives in apartment or a house that they own?

Дали живеете во сопствен стан или куќа?	Фреквенција	Процент
Лична сопственост	47	78,33%

Под кирија	3	5%
Во куќа на родители	10	16,67
Вкупно	60	100%

Графикон 13 (Graphical preview 13)

Табела 25. Емпириски фреквенции

Table 25. Empirical frequencies

Дали живеете во сопствен стан или куќа?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно

Лична сопственост	9	47	56
Под кирија	15	3	18
Во куќа на родители	36	10	46
Вкупно	60	60	120

За утврдување на статистички значајна разлика пресметуваме хи-квадрат:

Табела 26. Пресметување на хи-квадрат

Table 26. Calculating Xi square

	fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	9	28	-19	361	12,9
B	47	28	19	361	12,9
C	15	9	6	36	4
D	3	9	-6	36	4
E	36	23	13	169	7,34
F	10	23	-13	169	7,34
Вкупно					48,48

Хи-квадрат - 48,48. (df=2) $p > 0,05$ $48,48 > 9,21$

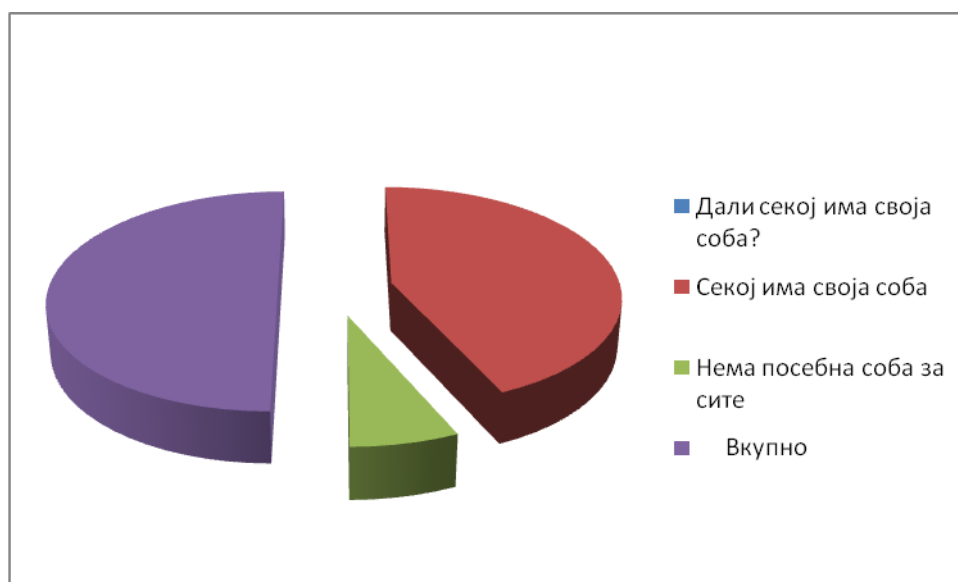
Добиената вредност покажа дека постои статистички значајна разлика во врска со станбените услови на родителите и тие влијаат врз нарушеното однесување на децата.

12. На прашањето - **дали секој член на семејството има своја соба** се добија следниве податоци:

Табела 27. Дали секој член има своја соба?

Table 27. Whether each member has its own room?

Дали секој член има своја соба?	Фреквенција	Процент
Секој има своја соба	52	86,67%
Нема посебна соба за сите	8	13,33%
Вкупно	60	100%

Графикон 14 (Graphical preview 14)

Табела 28. Емпириски фреквенции

Table 28. Empirical frequencies

Дали секој член има своја соба?	Родители на деца со нарушено	Родители на деца кои не покажале	Вкупно

	однесување	нарушено однесување	
Секој има своја соба	15	52	67
Нема посебна соба за секој член	45	8	53
Вкупно	60	60	120

Табела 29. Утврдување на хи-квадрат

Table 29. Calculating Xi square

	Fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	15	33,5	-18,5	342,25	10,21
B	52	33,5	18,5	342,25	10,21
C	45	26,5	18,5	342,25	12,91
D	8	26,5	-18,5	342,25	12,91
Вкупно					46,24

Хи-квадрат е 46,24. (df=1) $p>0,01$ $46,24>9,21$

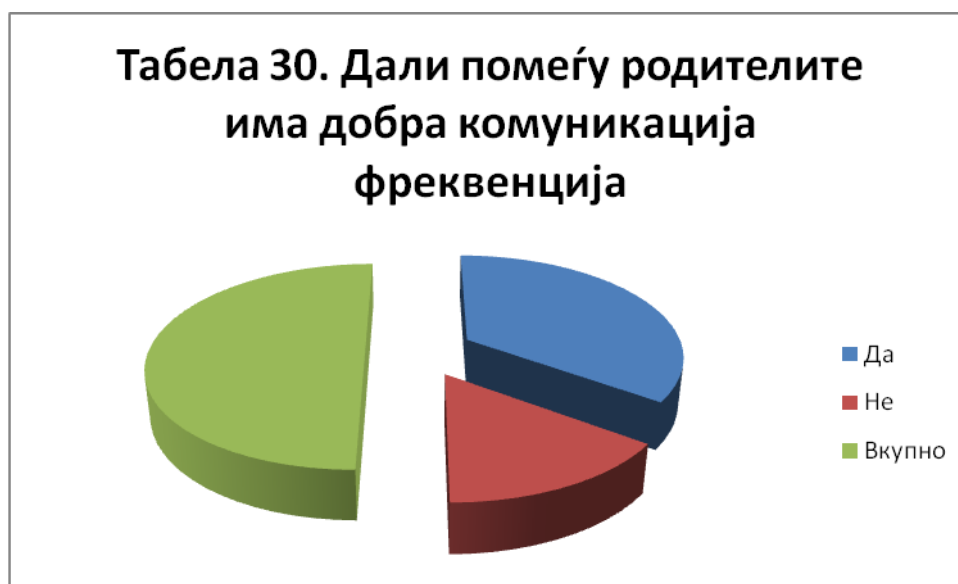
И овде се потврди дека според станбените услови на семејството, во смисла дали има доволно простор за секој посебно, постои статистички значајна разлика и тие влијаат врз нарушеното однесување на децата.

13. Следниве прашања се однесуваа на тоа каква е комуникацијата помеѓу членовите во семејството. Помеѓу родителите, родителите и децата и меѓу децата. Едно од прашањата беше - **дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација?** Се добија следниве податоци:

Табела 30. Дали помеѓу родителите има добра комуникација?

Table 30. Is there a good communication between the parents?

Дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација?	Фреквенција	Процент
Да	42	70%
Не	18	30%
Вкупно	60	100%

Графикон 15 (Graphical preview 15)

Табела 30. Емпириски фреквенции

Table 30. Empirical frequencies

Дали сметате дека помеѓу вас како	Родители на деца со нарушено	Родители на деца кои не покажале	Вкупно
-----------------------------------	------------------------------	----------------------------------	--------

родители има добра комуникација?	однесување	нарушено однесување	
Да	5	42	47
Не	55	18	73
Вкупно	60	60	120

Табела 31. Утврдување на хи-квадрат

Table 31. Calculating Xi square

	Fo	Ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	5	23,5	-18,5	342,25	14,56
B	42	23,5	18,5	342,25	14,56
C	55	36,5	18,5	342,25	9,37
D	18	36,5	-18,5	342,25	9,37
Вкупно					47,86

Хи-квадратот е 47,86 (df=1) $p > 0,01$ $47,86 > 6,63$

Вредноста на хи квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика меѓу однесувањето на децата на родители што имаат добра комуникација и однесувањето на децата на родители што немаат добра комуникација и појавата на нарушување во однесувањето на децата.

14. Од следното прашање ќе ја согледаме поврзаноста на таа комуникација со атмосферата во домот, а со тоа и влијанието врз нарушеното однесување на децата. Прашањето е **дали мислите дека од таа комуникација зависи атмосферата во домот?**

Табела 32. Дали од комуникацијата зависи атмосферата во домот?

Table 32. Whether the atmosphere in the home depends on that communication?

Дали од комуникацијата зависи атмосферата во домот?	Фреквенција	Процент
Зависи	46	76,67%
Не зависи	14	23,33%
Вкупно	60	100%

**Табела 30. Дали помеѓу родителите има добра комуникација
фреквенција**

Графикон 16 (Graphical preview 16)

Табела 33. Емпириски фреквенции

Table 33. Empirical frequencies

Дали од комуникацијата зависи атмосферата во домот?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Зависи	54	46	100
Не зависи	6	14	20
Вкупно	60	60	120

Табела 34. Пресметуваме хи-квадрат

Table 34. Calculating Xi square

	Fo	Ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
A	54	50	4	16	0,32
B	46	50	-4	16	0,32
C	6	10	-4	16	1,6
D	14	10	4	16	1,6
Вкупно					3,83

Хи-квадратот е 3,83 (df=1) $p < 0,05$ $3,83 < 3,84$

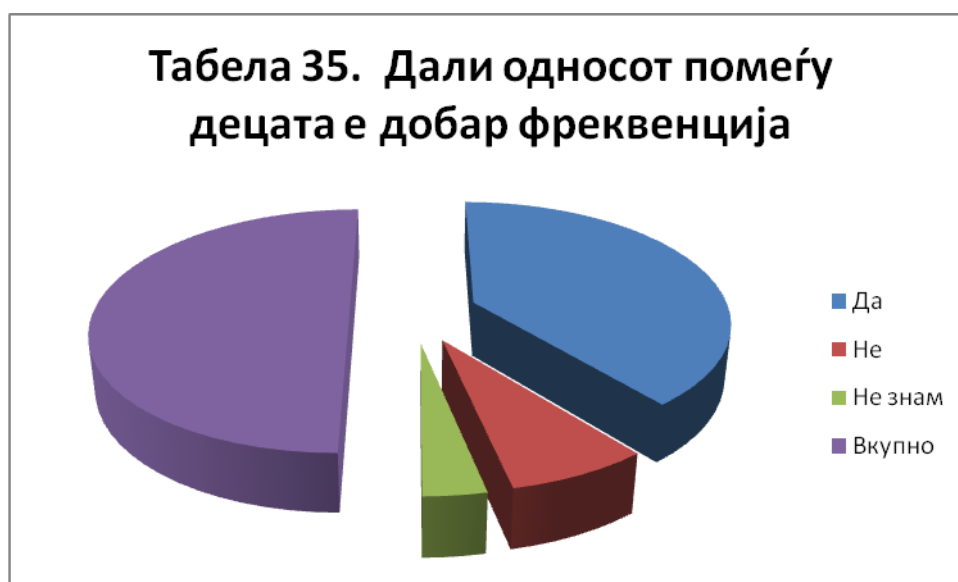
Вредноста на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во врска со мислењето на родителите дека од комуникација помеѓу нив зависи атмосферата во домот.

15. Прашањето се однесува на односот помеѓу децата во семејството, а прашањето беше **дали мислите дека односот помеѓу Вашите деца е добар?**

Табела 35. Дали односот помеѓу децата е добар?

Table 35. Whether the relationship between the children in the family is good?

Дали односот помеѓу Вашите деца е добар?	Фреквенција	Процент
Да	47	78,33%
Не	9	15%
Не знам	4	6,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 17 (Graphical preview 17)

Табела 36. Емпириски фреквенции

Table 36. Empirical frequencies

Дали е добар односот помеѓу децата?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Да	1	47	48
Не	10	9	19
Не знам	49	4	53
Вкупно	60	60	120

Табела 37. Пресметуваме хи-квадрат

Table 37. Calculatin Xi square

	Fo	ft	Fo-ft	(fo-ft) ²	(fo-ft) ² /ft
a	1	24	-23	529	22,04
b	47	24	23	529	22,04
c	10	9,5	0,5	0,25	0,02
d	9	9,5	-0,5	0,25	0,02
e	49	26,5	22,5	506,25	19,10
f	4	26,5	-22,5	506,25	19,10
Вкупно					82,33

Хи-квадратот е 82,33 (df=2) $p > 0,01$ $82,33 > 9,21$

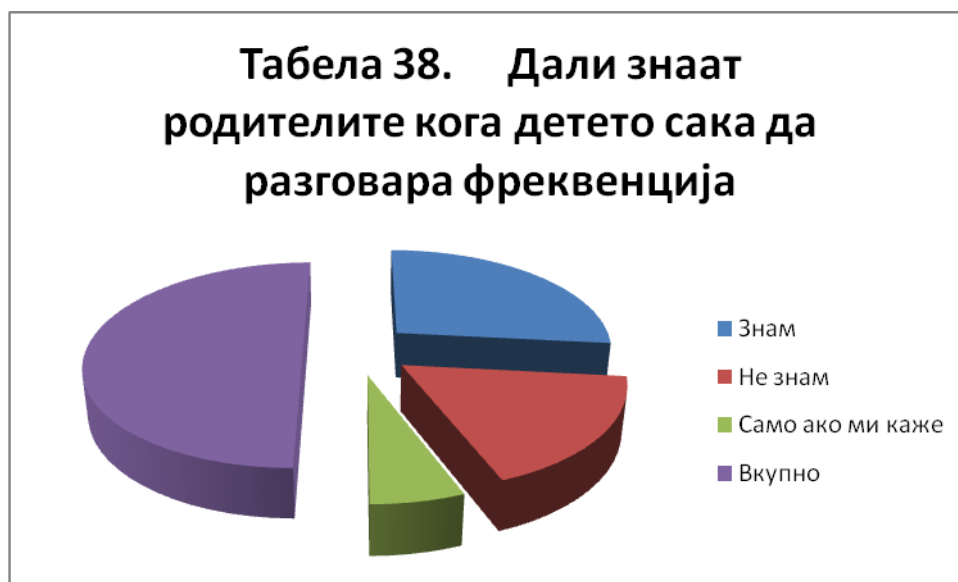
Постои статистички значајна разлика во врска со мислењето на родителите за односот помеѓу нивните деца во семејството. Во семејствата каде односот помеѓу децата е добар, помал е бројот на нарушени однесувања на децата.

16. Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?

Табела 38. Дали знаат родителите кога детето сака да разговара?

Table 38. If parents know when the child is in need of discussion?

Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?	Фреквенција	Процент
Знам	32	53,33%
Не знам	21	35%
Само ако ми каже	7	11,67%
Вкупно	60	100%

Графикон 18 (Graphical preview 18)

Табела 39. Емпириски фреквенции

Table 39. Empirical frequencies

Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Знам	2	32	34
Не знам	46	21	67
Само ако ми каже	12	7	19
Вкупно	60	60	120

Табела 40. Утврдуваме хи-квадрат

Table 40. Calculating Xi square

	Fo	ft	Fo-ft	$(fo-ft)^2$	$(fo-ft)^2/ft$
a	2	17	-15	225	13,23
b	32	17	15	225	13,23
c	46	33,5	12,5	156,25	4,67
d	21	33,5	-12,5	156,25	4,67
e	12	9,5	2,5	6,25	0,65
f	7	9,5	-2,5	6,25	0,65
Вкупно					37,1

Хи-квадратот е 37,1 (df=2) $p>0,01$ $37,1>9,21$

Добиената вредност покажа дека постои статистички значајна разлика на хи-квадрат во врска со тоа дали знаат кога нивното дете има потреба од разговор со нив. Значи, родители кои разговараат со своите деца и знаат кога имаат потреба од разговор, имаат помал процент на деца со нарушено однесување.

17. Последно прашање беше: **дали сметате дека атмосферата во домот влијае врз однесувањето на децата**, и ги добивме следниве податоци:

Табела 41. Дали атмосферата во домот влијае врз однесувањето на децата?

Table 18. Whether the atmosphere in the home affects the behavior of the children?

Дали атмосферата во домот влијае врз нарушено однесување на децата?	Фреквенција	Процент
Влијае	48	80%
Не влијае	2	3,33%
Не знам	10	16,67
Вкупно	60	100%

Табела 41. Дали атмосферата во домот влијае врз однесувањето на децата фреквенција

Графикон 19 (Graphical preview 19)

Табела 42. Определивме емпириски фреквенции

Table 42. Empirical frequencies

Атмосферата во домот и нарушено однесување на децата	Родители на деца со нарушено однесување	Родители на деца кои не покажале нарушено однесување	Вкупно
Влијае	50	48	98
Не влијае	5	2	7
Не знам	5	10	15
Вкупно	60	60	120

Табела 43. Определуваме хи-квадрат

Table 43. Calculating Xi square

	Fo	ft	Fo-ft	$(fo-ft)^2$	$(fo-ft)^2/ft$
a	50	49	1	1	0,02
b	48	49	-1	1	0,02
c	5	3,5	1,5	2,25	0,64
d	2	3,5	-1,5	2,25	0,64
e	5	7,5	-2,5	5,06	0,67
f	10	7,5	2,5	5,06	0,67
Вкупно					2,66

Вредноста на хи-квадратот е 2,66 (df=2) $p < 0,05$ $2,66 < 0,05$

Вредноста на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во мислењето на родителите за тоа дали атмосферата во домот влијае врз нарушеното однесување на децата. Поголем процент на родители мислат дека атмосферата влијае врз нарушеното однесување на децата.

1.3. Интерпретација на резултатите од анкетниот лист

Нарушеното однесување кај децата е сè поактуелен и сериозен проблем, па затоа за негово надминување неопходно е да се утврдат и до колку е можно да се намалат причините за таа појава.

Како една од тие причините се условите во семејството во кое живеат децата. Затоа, ова истражување го направивме за да ја согледаме поврзаноста на одредени услови во семејството и за тоа како тие влијаат врз нарушеното однесување на децата. Ги истражувавме економските услови во семејството, вработеноста на родителите и висината на нивниот личен доход, степенот на образование на родителите, станбените услови на семејството и комуникацијата во семејството.

Според добиените резултати од анкетираниите родители, добивме податоци преку кои ги проверивме поставените хипотези.

Во нашето истражување тргнавме од хипотезата дека условите за живот во семејството влијаат врз однесувањето на децата и младите. Затоа, како приоритет се наметна потребата за согледување на некои услови во семејството.

Најпрво ќе ги прикажеме конечните резултатите кои ги добивме од анкетираниите родители на деца кои покажале нарушено однесување и родители чиито деца не покажале нарушено однесување.

1.3.1. Економските услови во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата

За утврдување на оваа хипотеза, родителите одговараа на неколку прашања и при тоа ги добивме следниве резултати. На прашањето - дали висината на личниот доход ги задоволува вашите лични потреби, добивме

результати дека родителите чишто деца покажале нарушено однесување, мислат дека личниот доход не ги задоволува нивните животни потреби, и тоа 63,33% мислат така, а 36,67% ги задоволуваат. Додека, пак, родителите чишто деца не покажале нарушено однесување (75%) сметаат дека висината на нивниот личен доход ги задоволува нивните потреби.

Пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во поглед на тоа колку родителите се задоволни од личниот доход во функција на задоволување на економската страна на семејството.

Значи со определувањето на хи-квадратот може да се каже дека од висината на личниот доход зависи однесувањето на децата, бидејќи поголем број на родители кои имаат деца што покажале нарушено однесување не се задоволни од висината на личниот доход.

За потврдување на хипотезата како економските услови влијаат врз однесувањето на децата беше и прашањето - дали мислите дека од висината на личниот доход зависи атмосферата во семејството, а со тоа би се влијаело и врз однесувањето на децата.

Овде добивме доста интересни податоци и сознанија. Имено, родителите на деца кои покажале нарушено однесување сметаат дека зависи и тоа 70% така се изјасниле, но исто така и родителите чишто деца не покажале нарушено однесување 80% од нив сметаат дека од висината на личниот доход зависи атмосферата во семејството. Со пресметувањето на хи-квадратот се покажа дека од висината на личниот доход зависи атмосферата во домот.

Преку овие прашања ние ја потврдивме хипотезата дека економските услови во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата.

1.3.2. Вработеноста на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата

За проверување на оваа хипотеза родителите одговараа на прашањето - дали се вработени и двајцата родители, при што ги добивме следниве сознанија. Родителите чишто деца покажале нарушено однесување 70% се

невработени, додека кај родителите чиито деца не покажале нарушено однесување 61% се и двајцата вработени. Пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во вработеноста на родителите и појавата на нарушено однесување на децата. За проверување на оваа хипотеза беше и прашањето - дали вработувањето на родителите е постојано или привремено.

Притоа, добиените резултати ни покажаа дека кај родителите кои имаат деца што покажале нарушено однесување 80% само едниот родител е со привремено вработување, а родителите чии деца не покажале нарушено однесување 86,67% се во постојан работен однос, а само 13,33% се со привремено вработени. Статистичката обработка на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика помеѓу вработеноста на родителите и појавата на нарушено однесување на децата.

Децата кои покажале нарушено однесување потекнувале од семејства каде родителите се навработени, само еден е вработен со привремен работен однос.

Преку овие прашања ја потврдивме хипотезата дека вработеноста на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата.

1.3.3. Задоволството на родителите од професијата влијае врз нарушеното однесување на децата

За потврдување на оваа хипотеза родителите одговараа на прашањето: **дали Вашата професија одговара на образованието**, при што ги добивме следниве податоци. Кај родителите кои имаат деца што покажале нарушено однесување само тројца или 5% одговориле дека се задоволни од својата професија, а дури 95% дека не се задоволни. Во најголем процент тие не се задоволни од професијата.

Додека, пак, родителите чиито деца не покажале нарушено однесување, 81% или 49 родители се задоволни од професијата што ја работат, а 18,3% се изјасниле дека не се задоволни, бидејќи професијата што ја работат не одговара на нивното образование.

При статистичката обработка на податоците и пресметувањето на хи-квадрат се покажа дека постои статистички значајна разлика во однос на тоа колку родителите се задоволни од својата професија. Се покажа дека задоволството на родителите влијае врз однесувањето на децата и може да предизвика нарушено однесување.

Се потврди хипотезата дека задоволството на родителите од професијата влијае врз нарушеното однесување на децата.

1.3.4. Степенот на образование на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата

За потврдување на оваа хипотеза родителите одговараа на прашањата: **кој е Вашиот степен на образование и дали Вашата професија одговара на степенот на вашето образование.** При обработката на податоците добивме интересни сознанија. Всушност, родителите чиешто деца покажале нарушено однесување во најголем процент биле со средно образование 65%, од нив 23,33% биле со високо, а 11% биле со основно образование. Родителите чиешто деца не покажале нарушено однесување во најголем број биле со средно образование 70%, 20% биле со високо, а 10% со основно образование.

Нарушувањето на хи-квадратот покажа дека не постои статистички значајна разлика во степенот на образование на родителите и појавата на нарушено однесување на децата.

Во прилог на оваа хипотеза е и прашањето: **дали Вашата професија одговара на Вашето образование.** Добивме податоци дека 95% од родителите кои имаат деца што покажале нарушено однесување, професијата што ја имаат и работат не одговара на нивното образование, а додека пак родителите чиешто деца не покажале нарушено однесување 81,67% имаат професија која одговара на нивниот степен на образование.

Овде хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика во степенот на образование и професијата на родителите, меѓутоа во степенот на образование на родителите и влијанието на нарушеното однесување не постои

статистички значајна разлика. Затоа, оваа хипотеза не можеме во целост да ја потврдиме и да кажеме дека степенот на образование на родителите влијае за нарушеното однесување на децата.

1.3.5. Станбените услови за живот во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата

За потврдување на оваа хипотеза родителите одговорија на прашањата: **дали живеете во сопствен стан или куќа и дали секој член од семејството има своја соба.** Родителите чии деца покажале нарушено однесување се изјасниле дека 60% живеат во куќата на нивните родители, 255 се под кирија, а само 15% имаат сопствен дом.

Додека, родителите чии деца не покажале нарушено однесување се изјасниле дека 78,33% живеат во сопствен дом, 16,67% живеат во куќата на родителите, а само 5% живеат под кирија.

Определувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика помеѓу одговорите на родителите и дека децата кои покажале нарушено однесување во најголем број потекнуваат од семејства кои немаат сопствен стан или куќа.

Понатаму, на прашањето: **дали секој член од семејството има своја соба,** резултатите покажа дека во семејствата каде децата покажале нарушено однесување 75% немаат своја соба, а во семејствата на родителите чии деца не покажале нарушено однесување 86,67% одговориле дека секој има своја соба, а само 13,33% немаат посебна соба.

И овде пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика помеѓу станбените услови за живот во семејството и затоа се потврди хипотезата дека станбените услови за живот во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата.

1.3.6. Комуникацијата во семејството влијае врз нарушеното однесување на децата

За проверување хипотезата дали комуникацијата во семејството меѓу родителите, меѓу родителите и децата или меѓу децата влијае врз нарушеното однесување, родителите одговорија на неколку прашања. На прашањето: **дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација** се добија резултати дека 91,67% од родителите кои имаат деца што покажале нарушено однесување сметаат дека немаат меѓусебно добра комуникација, а родителите чии деца не покажале нарушено однесување - 70% сметаат дека помеѓу нив има добра комуникација.

Со утврдувањето на хи-квадратот се покажа дека постои статистички значајна разлика во однос на комуникацијата помеѓу родителите.

На прашањето: **дали мислите дека односот помеѓу Вашите деца е добар**, родителите чии деца покажале нарушено однесување одговориле 81,67% дека нема добра комуникација помеѓу нивните деца, а 1,67% мислат дека е добра таа комуникација. Дури 16,67% не знаат каков е односот помеѓу нивните деца.

Родителите чии деца не покажале нарушено однесување одговориле во 78,33% дека односот помеѓу нивните деца е добар и имаат добра комуникација.

Пресметувањето на хи-квадратот покажа дека постои статистички значајна разлика помеѓу мислењата на родителите за односот помеѓу нивните деца.

На прашањето: **дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас**, 76,67% од родителите чии деца покажале нарушено однесување не знаат кога децата сакаат да разговараат со нив и тоа го прават само ако детето им каже, а родителите на деца кои не покажале нарушено однесување во 53% знаат кога детето сака да разговара со нив, 35% не знаат, а 11,67% само ако детето им каже.

Хи-квадратот и овде покажа дека постои статистички значајна разлика во однос на тоа дали родителите комуницираат со своите деца и таа комуникација влијае врз нарушеното однесување на децата

Преку овие прашања се потврди хипотезата дека комуникацијата во семејството влијае врз нарушеното однесување на децата.

Преку овие прашања и одговори од страна на родителите ние ги потврдивме поставените хипотези, а на овој начин всушност ја потврдивме и главната хипотеза дека условите за живот во семејството влијаат врз појавата на нарушено однесување на децата, што беше цел на нашето истражување.

1.4. Извештај од резултатите добиени по пат на интервју

Во текот на истражувањето како помошна техника за собирање на податоци беше користена техниката интервју, а како инструмент – протокол на интервју. Со него требаше да дојдеме до сознанија за сфаќањата и мислењето на стручните лица: педагогот, психологот, социјален работник и директор на установата за појавата на нарушено однесување кај децата, под влијание на некои услови во семејството.

Разговорот со субјектите беше направен во март 2011 год. Повеќе разговори беа направени во училиштата. Примерокот на испитаниците за интервјуто го сочинуваа девет субјекти од основните училишта „Димитар Влахов“ и „Ванчо Прке“ во Штип – педагози, психолози, социјални работници и директори, како и стручни лица од Центарот за социјална работа во Штип.

Интервјуто беше претходно договорено, субјектите беа претходно информирани за целта на разговорот. Со оглед на тоа што тие ги имаа податоците за децата кои покажале нарушено однесување во училиштето, во соработка со нив, родителите чии деца покажале нарушено однесување добија анкетни листови кои претходеа на техниката интервју.

Разговорите траеја 30 минути. Се одвиваа според однапред подготвени прашања т.е. протокол на интервју. На овој начин, со оваа техника дојдовме до податоци и информации кои ни помогнаа да ги потврдиме поставените хипотези. Исто така, согледавме кои видови нарушено однесување најчесто ги

покажале децата и какво е нивното мислење во врска со некои услови во семејството, како тие влијаат врз нарушеното однесување на децата. Понатаму, дојдовме до сознание како родителите препознаваат кога едно дете покажува нарушено однесување и што тие преземаат понатаму.

Интервјуто започнуваше со добивање некои општи податоци за нив, како на пример, професија и установа во која се вработени.

На првото прашање: **каково е Вашето искуство во однос на појавата нарушено однесување на децата во установата каде сте вработени**, О.М. - педагог одговори: *„Во текот на моето долгогодишно искуство како педагог има деца кои покажале нарушено однесување, не во голем број меѓутоа секоја година се среќаваме со неколку деца од тинејџерска возраст кои имаат проблем во однесувањето“.*

М.Л. – психолог: *„Во моето 20-годишно искуство имало деца кои покажале нарушено однесување. Најчесто биле деца од сиромашни семејства, запоставени деца. Нивниот број не е многу голем и не е честа појава, но мојава пракса покажува дека постојат такви деца“.*

Н.П. – социјален работник, директор: *„Јас имам само три години работно искуство во мојава професија, но според податоците кои ги имам и секојдневната работа, изненадувачки е фактот дека децата кои покажале нарушено однесување се на возраст од 11 до 15 годишна возраст“.*

Г.В. – педагог: *„Имам работено со деца кои покажале нарушено однесување, но работам индивидуално, со секое дете посебно“.*

С.С. – социјален работник: *„Моево искуство до сега покажа дека децата покажуваат најмногу нарушено однесување во училиштето, а од разговор со нив согледував дека тоа се всушност деца на кои им се потребни љубов и внимание“.*

Ј.М. – одделенски наставник, директор: *„Има деца со нарушено однесување, со нив работи педагошко-психолошката служба во училиштето, секако во соработка со нивните родители“.*

Ј.Л. – педагог: „Децата со нарушено однесување најчесто се деца кои имаат слаба комуникација со родителите, некои воопшто и немаат и се лесно подложни на лоши влијанија“.

У.Ш. – социјален работник: „Децата со нарушено однесување се деца на кои малку им се посветува внимание од страна на родителите, им недостасува родителска грижа. Тие се запоставени деца“.

В.Н. – психолог: „Многу ретко се среќаваме со деца кои покажуваат нарушено однесување, меѓутоа постојат деца кои се однесуваат на несоодветен начин во училиштето“.

На второто прашање: **со кои облици на нарушено однесување кај децата најчесто се среќавате**, В. Н. – психолог одговори: „Најчести се вербалните навреди, физичкото малтретирање, заканите“.

У.Ш. – социјален работник: „Бегање од часови, недисциплина на час, непочитување на кодексот на однесување на училиштето“.

Ј.Л – директор: „Најчести облици за нарушено однесување се нарушување на училишниот ред, бегање од часови, вулгарно изразување“.

Ј.М. одговори: „Најчести облици на нарушено однесување се недисциплина и непочитување на училишниот ред“.

С.С. – социјален работник: „Бегање од часови или непосетување на настава, недоаѓање на училиште цел ден, насилно или агресивно однесување со другите ученици во училиштето“. Г.В. – педагог: „Тепачки, физичко или психичко малтретирање, агресивно однесување“.

П.Н. – директор: „Вулгарно изразување, тепање, крадење, слаб успех во училиштето“. М.Л. – психолог: „Најчести облици на нарушено однесување кај децата може да бидат непочитувањето на авторитети и недозволеното внесување на предмети за физичко малтретирање во училиштето“.

О.М. – педагог: „Физички пресметки, некултурно однесување со наставниците, несоодветно облекување, посебно кај девојчињата од VII и

VIII одделение, што е еден вид нарушено однесување т.е. се крши кодексот на однесување во училиштето“.

На третото прашање: **дали според Вас, врз појавата нарушено однесување на децата влијае брачната состојба на родителите**, седум од вкупно девет испитаници кратко одговорија „Да, влијае“, додека О.М. – педагог и М.Л. – психолог сметаат дека „не може да се генерализира за сите деца кои покажале нарушено однесување и не мора да значи дека брачната состојба на родителите е фактор за нарушено однесување на децата“.

На четвртото прашање: **дали мислите дека бројот на децата во едно семејство влијае врз нарушеното однесување на децата**, од сите испитаници само В.Ј. одговори: *„Да, мислам дека влијае, бидејќи во мојата досегашна пракса децата кои покажале нарушено однесување потекнувале од семејства каде имало повеќе од две деца. Мислам дека биле запоставени и немале доволно родителска грижа и внимание“*. Сите други стручни лица одговорија дека бројот на децата во семејството не влијае врз нарушеното однесување на децата.

Целта на прашањето број пет: **дали според Вас степенот на образование на родителите влијае на нарушеното однесување на децата** беше преку добиените одговори да согледаме дали се потврдува хипотезата дека степенот на образование на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата. Ги добивме следниве одговори. В.Н. – психолог одговори: *„Во последно време според податоците во училиштето децата кои покажуваат нарушено однесување се деца чии родители се со високо образование“*. Н.П. – директор: *„Мислам дека од степенот на образование зависи однесувањето на децата, меѓутоа во смисла дека не мора да значи дека дете со нарушено однесување потекнува од семејство чии родители се необразовани“*.

На ова прашање и другите лица одговорија дека мислат дека од степенот на образование на родителите не зависи однесувањето на децата и не мора да предизвика нарушување во однесувањето.

Добиените одговори се согласуваат со податоците од анкетата со родителите која одговори дека степенот на образование не влијае врз појавата на нарушено однесување кај децата, бидејќи бројот на родители со високо образование чиито деца покажале нарушено однесување е сè поголем, а најголем број родители се со средно образование.

На прашањето број шест: **дали според Вас вработеноста / невработеноста на родителите влијае за нарушување во однесувањето** добивме одговори што ни помогнаа да ја потврдиме соодветната хипотеза. Ги добивме следниве податоци: С.С. - социјален работник одговори: *„Да, влијае но, во смисла дека родителите се премногу вработени, а не невработени. Во овој случај родителите се често отсутни од домот и децата немаат родителски надзор и контрола“*. Останатите осум испитаници одговорија дека вработеноста на родителите или поточно невработеноста на родителите влијае врз нарушеното однесување на децата, со што се потврди хипотезата дека вработеноста/невработеноста на родителите влијае врз појавата на нарушено однесување на децата.

На прашањето број 7 испитаниците одговараа за да ја потврдиме хипотезата дека економските услови во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата. Прашањето беше: **дали мислите дека од висината на личниот доход на родителите во семејството зависи појавата на нарушено однесување на децата?** Ги добивме следниве податоци. У.Ш. одговори: *„Да, зависи, во тој случај децата чии родители имаат мал личен доход се љубоморни на децата чии родители се побогати. Кај нив се јавува чувство на омраза, завист, презир и се случува сето тоа да го искажат со агресивно однесување кон тие деца“*. С.С. одговори: *„Во некои случаи зависи, но не секогаш. Моето искуство покажува дека децата со нарушено однесување може да потекнуваат и од богати и од сиромашни семејства“*. О.М. – педагог: *„Секако дека влијае, кај децата чии родители имаат низок личен доход се јавува чувство на срам, презир кој честопати го искажуваат со недолично однесување“*. П.Н. – директор: *„Личниот доход сам по себе не мора да влијае врз нарушеното однесување на децата, но ако се во прашање*

и други фактори, сигурно кај децата чии родители имаат низок личен доход се појавива нарушено однесување“.

Сите останати испитаници одговорија кратко: *„Да, висината на личниот доход влијае врз нарушеното однесување на децата“.*

Многумина испитаници одговорија дека мислат оти од висината на личниот доход зависи атмосферата во домот, а со оглед дека личниот доход е голем економски фактор за едно семејство се потврди хипотезата - економските услови влијаат врз нарушеното однесување на децата.

Прашањето број осум: **дали мислите дека станбените услови во семејството влијаат на нарушеното однесување на децата** е во прилог на потврдување на хипотезата дека станбените услови на семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата.

У.Ш. - социјален работник одговори: *„Да, станбените услови влијаат. Родителите со нерешено станбено прашање се несигурни за својата иднина, а таа несигурност децата ја чувствуваат, се пренесува и кај нив. Бараат сигурност и внимание на погрешен начин и лесно се подложни на негативни влијанија“.* В.Ѓ. – педагог: *„Не мора да значи, меѓутоа децата што живеат во мал простор почесто се надвор од домот, немаат слобода, не можат да поканат пријатели и се случува да се дружат почесто надвор од домот и да појават нарушено однесување“.* В. Н. – психолог: *„Мислам дека станбените услови во домот влијаат. Ако детето нема своја соба, нема и своја приватност, која многу му е потребна. Така што, таа приватност ќе ја бара на друго место“.*

Сите други испитаници исто така мислат дека станбените услови во семејството може да влијаат врз појава на нарушено однесување на децата.

Преку добиените одговори се потврди и хипотезата дека станбените услови во семејството влијаат врз нарушеното однесување на децата.

На следниве неколку прашања испитаниците одговараа со цел да ја потврдиме хипотезата дека комуникацијата во семејството влијае врз

нарушеното однесување. Едно од прашањето беше: **дали според Вас децата што покажале нарушено однесување имаат добра комуникација со родителите?**

С.С. одговори: *„Децата кои покажале нарушено однесување најчесто немаат добра комуникација со родителите“*. В.Н.: *„Децата комуницираат со родителите, но не доволно и не за теми кои децата ги интересираат“*. П.Н. директор: *„Децата слабо комуницираше со родителите и ретко се обраќаат до нив кога им е потребен совет“*.

И останатите седум испитаници се согласија и одговорија дека децата кои покажале нарушено однесување немале добра комуникација со своите родители.

Веднаш по ова се надоврза и следното прашање: **дали мислите дека од таа комуникација зависи однесувањето на децата**, Л.Ј. - педагог одговори: *„Да, секако дека зависи, дете кое не комуницира доволно со родителите има потреба од разговор и совет, и ако тоа не е родител или некој од семејството, може погрешно да биде советувано“*. М.Л. – психолог: *„Да, зависи и неопходно е на некој начин да се воспостави некаков облик на комуникација, разговор за да се создаде хармонија во нивните односи. Во спротивно децата се несреќни и бараат внимание на друго место и на погрешен начин“*. О.М. одговори: *„Во најголем број случаи децата кои покажале нарушено однесување не комуницираат доволно со родителите“*.

Исто така и другите испитаници одговорија дека од начинот на таа комуникација зависи однесувањето на децата.

Според она што го слушнавме од одговорите, јасно согледавме дека и стручните лица се согласуваат дека од комуникацијата во семејството зависи однесувањето на децата, со што ја потврдивме хипотезата дека комуникацијата во семејството влијае врз нарушеното однесување на децата.

На следниве прашања сакавме да добиеме податоци како стручните лица ги препознаваат децата кои покажале нарушено однесување и кои постапки понатаму ги преземаат.

Така на прашањето: **како Вие како стручно лице препознавате дека едно дете покажува нарушено однесување**, Л.Ј. одговори: „Најпрво ги препознаваат наставниците, кои нè информираат нас како служба, дека на пример едно дете сè почесто бега од часови или не доаѓа на училиште“. У.Ш. одговори: „Се случува на одморот помеѓу часовите и јас да забележам дека некое дете покажува агресивност, бунтовност или при следење на час да забележам кај одредено дете незаинтересираност, недисциплина“. С.С. одговори: „Прво што ме асоцира дека едно дете е со нарушено однесување е неговиот физички и надворешен изглед. Тоа се деца со несредена облека, не внимаваат на хигиената, некултурно се однесуваат. Ова се први знаци кои јас ги забележувам и гледам дете кое сигурно покажало нарушено однесување“. М.П. одговори: „Доколку едно дете покажува слаб успех во училиштето, го следам неговото однесување. Ако се совпаѓаат слабиот успех и доминантното агресивно однесување – препознавам нарушено однесување. Слабиот успех е поврзан со лошо поведение“. В.Н. одговори: „Препознавам дете со нарушено однесување по одредени постапки на часовите, но по сугестија и информација на одредени наставници, најчесто одделенскиот раководител“. В.Ѓ. одговори: „Децата со нарушено однесување се со запоставен надворешен изглед и хигиена“. О.М. одговори: „Најчесто со наставникот доаѓаат кај мене на разговор, а јас по начинот на држење на телото, по однесувањето со наставникот и со мене забележувам дали е сериозно нарушено однесувањето или е моментална ситуација“. Ј.М. одговори: „По барање или сугестија на одредени наставници, следам одредено дете со присуство на час, забележувам како комуницира со други деца, како се однесува. Однесувањето на ученикот со наставникот за мене е пресуден момент да знам дали едно дете покажува нарушено однесување“.

Понатаму, нè интересираше да добиеме информации **што преземаат како стручни лица откако ќе утврдат дека едно дете покажува нарушено однесување**. П.Н. одговори: „Разговараме индивидуално со детето кое покажува нарушено однесување, се повикува родителот на средба со нас и со одделенскиот раководител“. Ј. М. одговори: „Во истиот момент се повикува и информира родителот за постапките на неговото дете“. О.М. одговори:

„Разговараме со одделенскиот раководител, советодавна работа со детето, по потреба може да се случи да го упатиме со родителот во друга институција (социјална служба), во зависност од причините за тоа однесување“. Ѓ.В. одговори: „Разговараме со детето, но во присуство на родител, кој веднаш го информираме. Доколку родителот не покаже интерес одиме во посета на семејството“. В.Н. одговори: „Разговараме со одделенскиот раководител, разговараме со детето и му закажуваме секојдневни индивидуални средби со нас како служба“. С.С. одговори: „Ако едно дете покажало нарушено однесување, веднаш пристапуваме кон проучување на личноста на детето, согледување на семејните услови од каде доаѓа, се обидуваме да ги најдеме причините за тоа однесување, а потоа преземаме одредени постапки“. У.Ш. одговори: „Како стручно лице најпрво разговараме со ученикот, па со неколку група на ученици, па го повикуваме родителот“. Ј.Л одговори: „По добиената информација дека едно дете покажало нарушено однесување, започнува процес на следење на однесувањето на тоа дете, на час, на одмор, во училишниот двор, потоа ако однесувањето се повторува го повикуваме на разговор и го информираме неговиот родител. Значи, родителот не го информираме веднаш“.

На прашањето: **дали родителите покажуваат интерес за соработка со Вас, во врска со нарушеното однесување на нивното дете**, Ј.Л. и У.Ш. педагог и социјален работник одговорија: „Да, родителите покажуваат интерес и желба за соработка“. С.В. одговори: „Не сите родители, но во најголем број сакаат да знаат што се случило со нивното дете“. М.Л одговори: „Не соработуваат и не се интересираат сите родители, не сакаат да слушнат дека нивните деца имаат проблем во однесувањето и одбиваат да разговараат“. О.М. одговори: „Не соработуваат и многу малку доаѓаат на редовните индивидуални средби кои ние ги закажуваме со родителите и децата“. Ј.М. одговори: „Да, родителите сакаат да знаат како да му помогнат на своето дете и да го променат начинот на неговото однесување“.

Значи, мислењата и искуствата за тоа како соработуваат родителите чии деца покажале нарушено однесување се поделени.

Преку одговорот на прашањето: **дали во установата во која сте вработени спроведувате превентивни програми за спречување или намалување на нарушеното однесување на децата**, В.Н. – психолог одговори: „Да, редовно спроведуваме презентации на различни теми за однесувањето на децата, дисциплината, почитувањето на училишниот ред, агресивното однесување и сл.“. О.М. – педагог: „Практикуваме речиси на секој класен час децата да добијат соодветни теми и содржини за надминување на стресот и подобрување на комуникацијата помеѓу учениците, како превентивен начин за намалување на несакани облици на однесување“. Н.П.: „До децата доставуваме анонимни анкетни листови и од нив добиваме информации како се однесуваат другите деца со нив, со наставниците и како би сакале да се однесуваат“. У.Ш. и Л. Ј. од ОУ „Димитар Влахов“ одговорија: „Моментално се спроведува програмата 'Животни вештини', во рамките на која се организираат работилници за родители, за вештини на намалување на стресот кај нив и нивните деца“.

Последното прашање требаше да ни даде информација **какви се резултатите по спроведувањето на превентивните програми во училиштата, во смисла на намалување на нарушеното однесување на децата**. Сите стручни лица кои беа вклучени во ова интервју одговорија дека има позитивни резултати. М.Л. одговори: „Децата кои се вклучени во овие превентивни програми покажуваат подобри резултати во успехот и во нивното однесување. Програмите даваат добри резултати“. С.С. одговори: „Кога едно дете покажува нарушено однесување во училиштето и ќе дојде кај нас во Центарот за социјални работи, може да се случи да ја прекине соработката со стручните лица во училиштето, меѓутоа родителите се задоволни од работата со нас и нивните деца покажуваат позитивни резултати и промени во однесувањето“.

У.Ш. одговори: „Има подобрување во однесувањето, програмите се добри само ако во нив се вклучени и родителите. На тој начин влијаат и

родителите од една страна и ние од друга страна“. В.Н. одговори: „Се постигнуваат позитивни резултати, но тие се индивидуални и се во зависност од вклученоста на родителите“.

Од разговорот со стручните лица, ние добивме сознанија за тоа со кои облици на нарушено однесување најчесто се среќаваат во својата секојдневна работа. Тоа се: вербално омаловажување на други деца или возрасни, физичко малтретирање, закани, психичко малтретирање, бегане од часови, недисциплина на час, непочитување на кодексот на однесување во училиштето, вулгарно изразување, насилно и агресивно однесување, крадење, тепање, слаб успех и поведение во училиштето, непочитување на авторитети, непристојно облекување.

Исто така, добивме сознанија како тие препознаваат дека едно дете покажало нарушено однесување, преку недоаѓање на настава, несоработување со наставниците, слаб успех, лош надворешен изглед, нехигиена, некултурно однесување, употреба на заповеднички тон во разговорот со врсниците или наставниците.

Од големо значење за нашево истражување беше да согледаме што преземаат стручните лица откако ќе забележат деца со нарушено однесување. Видовме дека тие најпрво разговараат со класниот раководител, со детето, со неговите соученици и на крај разговараат со неговите родители.

По потреба и во зависност од сериозноста на проблемот, детето може да ги упатат во друга институција или да го посетат семејството и домот на детето.

Најпрво, од разговорите тие сакаат да дојдат до сознание кои се причините поради кои дошло до појава на нарушеното однесување. Нивното искуство покажало дека сите родители не се расположени и заинтересирани за разговор со нив, за решавање на проблемот на нивното дете. Меѓутоа, се забележува значителна промена во однесувањето на децата со кои соработувале.

Понатаму, добивме сознанија дали се применуваат некои превентивни програми и што преземаат за намалување или надминување на оваа појава. Децата редовно се вклучени во работилници, предавања на различни теми поврзани со однесувањето, анкети помеѓу учениците за согледување на некои нивни состојби.

Во едно од училиштата во тек е спроведување на програмата „Животни вештини“, чија цел е учење и стекнување на вештини од страна на децата за намалување и справување со стресни ситуации. Нивното искуство и работата покажаа дека оние деца што се вклучени во некои превентивни програми, каде има соработка со родителите, имаат значителни промени во однесувањето.

Прашањата од интервјуто ни дадоа податоци за мислењата на стручните лица од педагошко-психолошката служба во училиштата и од Центарот за социјална работа, врз основа на нивното искуство и секојдневна пракса, во врска со нарушеното однесување на децата. Еден дел од прашањата беа во согласност со хипотезите и ни помогнаа да ги потврдиме, додека друг дел ни овозможи да добиеме информација како тие ги препознаваат децата кои покажале нарушено однесување, што преземаат понатаму, дали применуваат некои превентивни програми за намалување или спречување на појавата нарушено однесување и какви резултати се постигнуваат.

1.ЗАКЛУЧОК

Стручните и научните сознанија упатуваат на големата улога на односите и условите во семејството врз развојот на неговите членови воопшто, а посебно врз развојот на децата.

Какви и да постојат влијанија од надвор, тие се безначајни во однос на влијанието што го има семејството и начинот на живот во него. Од таа причина, не треба да се запостават условите за живот во едно семејство, од причина што влијаат и се поврзани со однесувањето на децата.

Нарушеното однесување на децата, неговите причини и облици претставуваат значаен и комплексен општествен проблем. Поради тоа, за негово спречување мора да се дејствува координирано, со јасно утврдени обврски и задачи од страна на сите агенсии на социјализација на децата.

Во прв план тоа е семејството, како прва средина на социјализација. Истражувањето кое се направи покажа дека сите деца кои покажале нарушено однесување потекнуваат од семејства во кои има проблеми и нарушени услови за живеење. А секое нарушување на тие семејни односи претставува ризичен фактор за децата кои живеат во такви дисфункционални семејства.

Нарушените семејни односи, посебно ако се проследени и со сиромаштија, невработеност, необразованост, отсуство на комуникација помеѓу членовите во семејството, честопати ги наведуваат децата кон нарушено однесување, а тоа

претставува прв чекор кон деликвенција и посериозни проблеми во однесувањето.

Спроведеното истражување покажа дека условите за живот во семејството, на посреден или непосреден начин, влијаат врз нарушеното однесување на децата. Надминувањето на тие проблеми во семејството претставува начин за спречување на нарушеното однесување. Родителите треба да бидат оние кои први ќе ги забележат симптомите на нарушено однесување кај своите деца и да бараат начин како да му помогнат на своето дете, кое покажало нарушено однесување.

Центрите за социјална работа, педагошко-психолошките служби се важен фактор во ублажување и надминување на нарушеното однесување на децата. Но, за да можат тие успешно да дејствуваат мора успешно да дејствуваат и да соработуваат со семејството и со училиштето.

Треба да се работи во насока на зацврстување на врската помеѓу семејството и општествените институции, кои треба колку што можат да им помогнат со помош и поддршка на семејствата, да ја надминат кризата од сиромаштија или невработеност. На тој начин ќе дејствуваат и врз подобрување на условите за живот во семејството. Само на тој начин, сите фактори заедно би дејствувале и врз однесувањето на децата, во смисла на надминување на нарушеното однесување.

Голем придонес во подобрување на условите за живот во семејството и влијание врз однесувањето на децата би имал социјалниот педагог, па затоа со ова истражување и податоците што притоа ги добивме можеме да се надеваме за понатамошно развивање и усовршување на социјалната педагогија како научна дисциплина.

2.ПРИЛОЗИ

Прилог бр.1

АНКЕТЕН ЛИСТ

Почитувани родители, со одговорите на прашањата вие ќе дадете личен придонес за научноистражувачката работа, за согледување на семејните услови и однесувањето на децата. На тој начин вие ќе бидете соработници во индивидуален истражувачки магистерски проект, чија реализација е во тек. Анкетирањето е анонимно, со нагласување дека ниту еден од вашите одговори нема да биде злоупотребен и нема да се употреби за друга намена. Затоа, ве молам да бидете искрени во одговорите. Без ваша соработка и помош истражувањето не би се реализирало.

ПРАШАЛНИК

Општи податоци:

Националност: ----- .

Пол: а) машки б) женски

Возраст: а) 20 – 25 г.

б) 25 – 30 г.

в) 30 – 40 г.

г) над 40 год.

(Заокружете само еден од одговорите, кој според Вас е точен)

1. Кој од родителите го пополнува прашалникот?

а) таткото б) мајката

2. Дали родителите се во брак?

а) да б) не в) живеат заедно

3. Колку години сте во брак (живеете заедно)?

а) 10 г. б) помалку од 10 г. в) повеќе од 10 г.

4. Колку деца имате?

а) едно б) две в) повеќе

5. Кој е Вашиот степен на образование?

а) основно б) средно в) високо г) друго

6. Дали се вработени и двајцата родители?

а) да б) не в) само еден е вработен

7. Дали вработувањето е постојано или привремено?

а) постојано б) привремено

8. Дали Вашата професија одговара на Вашето образование?

а) да б) не

9. Дали сметате дека Вашиот личен доход ги задоволува животните потреби на семејството?

а) ги задоволува б) не ги задоволува

10. Дали сметате дека од износот на Вашиот личен доход зависи атмосферата во семејството?

а) да, зависи б) не, независи

11. Дали живеете во сопствен стан или куќа?

а) во лична сопственост б) под кирија в) во куќа на родители

12. Дали во Вашиот дом има посебна соба за секој член од семејството?

а) секој има своја соба б) нема посебна соба за сите

13. Дали сметате дека помеѓу вас како родители има добра комуникација?

а) да б) не

14. Дали мислите дека од таа комуникацијата зависи атмосферата во домот?

а) зависи б) не зависи

15. Дали мислите дека односот помеѓу Вашите деца е добар?

а) да б) не в) не знам

16. Дали знаете кога Вашето дете има потреба од разговор со Вас?

а) знам б) не знам в) само ако ми каже

17. Дали сметате дека атмосферата во домот влијае на однесувањето на Вашите деца?

а) влијае б) не влијае в) не знам

Ви благодарам на соработката

Прилог бр. 2

ПРОТОКОЛ ЗА ИНТЕРВЈУ

Целта на ова интервју е да се испита Вашето мислење во врска со нарушеното однесување на децата и влијанието што го имаат врз него условите за живот во семејството. Добиените податоци се потребни за спроведување на индивидуално истражување во рамките на магистерски труд и нема да бидат злоупотребени за поинакви цели.

Интервјуист: _____

Интервјуиран: _____

Професија: _____

Установа во која сте вработени: _____

Место на интервјуирање: _____

Време на интервјуирање: _____

Прашања

Одговори

1. Какво е Вашето искуство во однос на појавата на нарушено однесување на децата во установата во која сте вработени?	
---	--

2. Со кои облици на нарушено однесување кај децата најчесто се среќаваат во установата?	
3. Дали, според Вас, врз појавата на нарушено однесување на децата влијае брачната состојба на родителите?	
4. Дали мислите дека бројот на деца во едно семејство има влијание врз нарушеното однесување кај децата?	
5. Дали, според Вас, степенот на образование на родителите влијае за нарушено однесување на децата?	
6. Дали, според Вас, невработеноста на еден или двајцата родители влијае врз нарушеното однесување на децата?	
7. Дали мислите дека од висината на личниот доход на родителите во семејството зависи појавата на нарушено однесување на децата и зошто?	
8. Дали мислите дека станбените услови на семејството влијаат за нарушено однесување на децата?	

9. Дали според Вас децата што покажале нарушено однесување имаат добра комуникација со родителите?	
10. Дали мислите дека од начинот на таа комуникација зависи однесувањето на децата?	
11. Како Вие, како стручно лице, препознавате дека едно дете покажува нарушено однесување?	

12. Што преземате кога ќе дознаете дека едно дете покажало нарушено однесување?	
13. Доколку забележите нарушено однесување кај деца, кои постапки најчесто ги преземате?	
14. Дали веднаш ги известувате родителите и како комуницирате со родителите чии деца покажале нарушено однесување?	
15. Дали родителите покажуваат интерес за соработка со Вас, во врска со нарушеното однесување на нивното дете?	
16. Дали во установата во која сте вработени спроведувате превентивни програми за спречување или намалување на нарушеното однесување на децата?	

17. Според Вас, какви се резултатите по спроведување на превентивните програми во училиштето, во смисла на нарушено однесување на децата?	
	Ви благодарам

3. ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Ангелоска-Галевска, Н (2005), Планирање на научно истражување, Скопје.
2. Ангелоска-Галевска, Н (1998), Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието, Битола, Киро Дандаро;
3. Anderson, A. L. (2002g). Individual and contextual influens on deliquenci, Journal of criminal
4. Арамбашиќ, Љ. (2001), Психолошки кризни интервенции, брошура;
5. Barker, P. (1992), Basic family therapy, London; Blakcwell.
6. Bulet, D. I Uzelac, S. (2007), Osnovi socijalne pedagogije, Zagreb: Školska knjiga.
7. Gasić – Pavisević, S. (2005), Modeli razredne discipline, Institut za pedagoški Istrazivanja, Beograd;
8. Dzordzević, B. (1981), Savremena porodica I njena vaspitna vrednost, Beograd: Privredna štampa.
9. Dzordzević, D. (1981), Razvojna psihologija, Gornji Milanovac, Dečje novine.
10. Ekermen, N.V. (2002), Psihodinamika porodicnog zivota, Titograd: Pobjeda.
11. Jasović, Z. (1991), Kriminologija maloletničke delikvencije, Beograd.
12. Котева-Мојсовска, Т. (2006), Семејното воспитание и социјалното однесување, Скопје, Академски печат.
13. Koler-Trbovič, N. (2004), Poremecaj u ponasanju dece i mladih, Zagreb.
14. Matijević, M. (2007), Uzroci, prilike I fenomen poremecenog ponasanja I porodica, Istrazivanje: Beograd.
15. Mejovsek, M. (1996), Odnosi u obitelj I obelezja delikvenata, Zagreb.
16. Mitić, M. (1992), Porodica I promene, Beograd: Institut za pedagogsko – psiholoska istrazivanja.
17. Mladenović, M. (1963), Porodica I porodicni odnosi, Beograd: Rad.
18. Младеновиќ, М. (1978), Основи социологије породице, Београд: Просветни преглед.
19. Nikolic, S. Vidovic, V. Bujas - Petkovic, Z. (2008), Obitelj i podrška mentalnom zdravlju pojedinaca, NAKLADA SLAP, Zagreb.
20. Петроска, Б. (1980) Класиците на марксизмот за бракот и семејството, Скопје.

21. Piney, E .L. Glipp, S. (1982) Glossary of group and family therapy, New York: Bruner.
22. Puvacic, Z. (1989), Sredina I zdravlje dece u predškolskim ustanovama, Sarajevo: Svetlost.
23. Николовска, С. (2005), Малолетничкиот криминалитет во Р.Македонија, Скопје – Графотранс.
24. Рот, Н. (1988), Социјална интеракција, Београд: Научна книга.
25. М.Сингер, Џ.Миксај и Љ.Тодорович (1989), Деликвенција младих, Загреб: Глобус.
26. Tadic, N. (1989), Psihijatrija djetinstva I mladosti, Naucna knjiga, Beograd.
27. Fajgelj, S. (2004), Metode istrazivanja ponasanja, Beograd; Naucna knjiga.
28. Fuller, Sociological theory and social problems, New York: Bruner.
29. Hadzi – Antonovic, O. (1989), Malo dete velika zagonetka, Beograd: Kultura.
30. Закон за малолетничка правда („Службен весник на Р. Македонија“ бр. 87, од 12.07.2007 година).
31. [http //www: roditeliideca.com](http://www:roditeliideca.com)
32. [http //www: obiteljskaterapija.hr](http://www: obiteljskaterapija.hr)
33. [http //www; semejstvoiadolescent.com](http://www; semejstvoiadolescent.com)
34. [.http//www: semejstvo. net.com](http://www: semejstvo. net.com)
35. [http //www: PSIHOportal.com](http://www: PSIHOportal.com)
36. <http /www: PSIHOnet. com.hr>
37. <http/www: psihologija. autentic.hr>